

บทบาทสำคัญและพฤติกรรมของสัตว์ในชาตกัฏฐกถา

สัตว์ที่มีบทบาทสำคัญในชาตกัฏฐกถา

ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในชาตกัฏฐกถา ประกอบด้วย เทวดา มนุษย์ ยักษ์ และสัตว์ เฉพาะเรื่องที่มีสัตว์เป็นตัวละครสำคัญนั้น มีปรากฏอยู่ ๒๓ เรื่อง ในจำนวนนี้มีเรื่องที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสัตว์ ๑๒ เรื่อง

สัตว์ที่มีบทบาทสำคัญที่ปรากฏในชาตกัฏฐกถาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สัตว์ที่มีตัวตนจริง
๒. สัตว์ในเทพนิยาย

สัตว์ที่มีตัวตนจริง

สัตว์ที่มีตัวตนจริง ที่มีบทบาทสำคัญในชาตกัฏฐกถา มีดังนี้

กบ	(มณฑุก)
กระต่าย	(สส, สสก)
กระปือ	(มหิส)
กวาง	(กูรุก)
กิ้งก่า	(กกณฏก)
ไถ	(กูกฏฏ)
แกะ	(เอพก)
โค	(โค, อุตส, วจณ, คาวี, โคน)
งู	(สปป, อาสีวิส, ทิมชาติ)
จระเข้	(อัสุมาร, กุมภิล)
ช้าง	(หคถี, นาค, วรवारณ, กุญชร)
เต่า	(กจณป)

นาก	(อุท)
เนื้อทราย	(มิก)
ปลา	(มจ)
ปู	(กฏ, กฏ)
พังพอน	(นกุล)
แพะ	(อชช)
ม้า	(สินธว, อส)
แมว	(ทพพ, วิลาริกา)
แมลงวัน	(มกชิกา)
~~ราชสีห์~~	~~(สีห)~~
ลา	(คทรภ)
เลี้ยงผา	(วาทมิก)
สิง	(มกฏ, วานร, กบิ)
สุนัข	(สุนช, นุฏ)
สุนัขจิ้งจอก	(สิคาล, ชมพุก)
เสือ	(พยคช, ทิปี, ทิปีก)
หนู	(มุสิก, จุนทุร)
หมาป่า	(วก)
หมู	(สุกร, สุกร)
หมี	(อจ)
เหี้ย	(โคช)
นก	(สฤณ)
นกกระจาบ	(วฏฏ)
นกกระทา	(ติคคิร)
นกกระเรียน	(กุนคินิ, กุนคินิ)

นกกา	(กาก)
นกกาน้ำ	(อุทกกา)
นกแก้ว	(สุก)
นกขมิ้น	(สิงคิล)
นกแซกเตา	(สุว)
นกเคาแมว	(อุสุก)
นกจากพรวก ^๑	(จุกกวาก)
นกตุเหว่า	(โกกิล, กุณาล)
นกพิราบ	(ปารวต, กโปต)
~~นกยาง~~	~~(พท)~~
นกยูง	(มยุร, โมร)
นกมูลไถ	(ลาปสฤณ)
แรง	(กีชฌ)
นกสาธิกา	(สาธิกา)
นกไส้	(ลฎกิก)
นกหัวขวาน	(รุกชโกฏฐกสฤณ)
นกออก	(อุกกุสสฤณ)
เหยี่ยว	(เสน, สฤณคมิ)
แมลงเป่ลือกแข็ง	(ตุตปาณก)
หนอน	(โคมยุปาณก)

^๑จากพาก, จักรพาก, จักรวาก ก็เรียก

สัตว์ในเทพนิยาย

สัตว์ในเทพนิยายที่มีบทบาทสำคัญในชาตกัฏฐกถา มีดังนี้

ครุฑ	(สุภณณ)
นาค	(นาค, อรุค)
หงส์	(หัต)

นอกจากสัตว์จะเป็นตัวละครสำคัญในชาตกัฏฐกถาแล้ว พระโพธิสัตว์ยังเสวยพระชาติเป็นสัตว์ต่าง ๆ ในอดีตชาติของพระองค์ ๑๒๓ ครั้ง ดังนี้

เสวยพระชาติเป็น	ลิง	๑๒	ครั้ง
	ราชสีห์	๑๐	ครั้ง
	เนื้อทราย	๕	ครั้ง
	หงส์	๕	ครั้ง
	ช้าง	๗	ครั้ง
	นกพิราบ	๖	ครั้ง
	โค	๕	ครั้ง
	นกแซกเตา	๕	ครั้ง
	ม้า	๔	ครั้ง
	นาค	๔	ครั้ง
	นก	๔	ครั้ง
	นกกระจาบ	๔	ครั้ง
	นกแก้ว	๔	ครั้ง
	แร้ง	๔	ครั้ง
	ปลา	๓	ครั้ง
	หมี	๓	ครั้ง

นกยูง	๓	ครั้ง
กวาง	๒	ครั้ง
หมู	๒	ครั้ง
สุนัขจิ้งจอก	๒	ครั้ง
ครุฑ	๒	ครั้ง
ไก่	๒	ครั้ง
นกกระทา	๒	ครั้ง
กา	๒	ครั้ง
นกจากพราก	๒	ครั้ง
นกหัวขวาน	๒	ครั้ง
กบ	๑	ครั้ง
กระป๋อง	๑	ครั้ง
กระต่าย	๑	ครั้ง
สุนัข	๑	ครั้ง
หมู	๑	ครั้ง
นกกาน้ำ	๑	ครั้ง
นกขมิ้น	๑	ครั้ง
นกอุเทวา	๑	ครั้ง
นกมูลไถ	๑	ครั้ง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พฤติกรรมของสัตว์ที่ปรากฏในชาติภวัฏฏกถา

พฤติกรรมของสัตว์ที่ปรากฏในชาติภวัฏฏกถา มีลักษณะสำคัญสองประการ คือ พฤติกรรมของสัตว์ที่ประกอบด้วยคุณธรรม และพฤติกรรมของสัตว์ที่ขาดคุณธรรม ลักษณะทั้งสองนี้นับว่าเป็นหลักสำคัญในการอบรมสั่งสอนให้คนทำความดี ละเว้นจากการกระทำ ความชั่ว และอบรมใจให้บริสุทธิ์ พฤติกรรมของสัตว์ที่ปรากฏในชาติภวัฏฏกถา มีลักษณะเช่นเดียวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่ประกอบด้วยคุณธรรม เช่น ความกตัญญูกตเวที ความอดทน ความสามัคคี ความเมตตากรุณา ฯลฯ หรือพฤติกรรมที่ขาดคุณธรรม เช่น ความอกตัญญู การอาฆาตจองเวร ความไม่รู้จักประมาณตน การโกหกหลอกลวง เป็นต้น

พฤติกรรมของสัตว์ที่ประกอบด้วยคุณธรรม

พฤติกรรมของสัตว์ที่ประกอบด้วยคุณธรรมหรือคุณความดีนั้น มีปรากฏให้เห็นในสัตว์ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างใหญ่โต เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ราชสีห์ เสือ ฯลฯ หรือสัตว์เล็ก ๆ เช่น หนู กระต่าย กบ และนกบางชนิด เป็นต้น แม้แต่สุนัขจิ้งจอกซึ่งเป็นสัตว์ที่ปลิ้นปล้อนหลอกลวง บางครั้งก็มีคุณธรรมประจำใจ มีความเมตตา กรุณา ช่วยเหลือผู้อื่น

ในสังคมมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน คุณธรรมย่อมมีปรากฏอยู่ในชนทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะในสังคมชั้นสูงหรือในสังคมชั้นต่ำ เศรษฐีหรือยาก ข้าราชการชั้นสูงหรือกรรมกร ทั้งนี้ ย่อมแล้วแต่ว่าบุคคลเหล่านั้นปรารถนาที่จะประพฤติปฏิบัติคุณความดีหรือไม่เท่านั้น

พฤติกรรมของสัตว์ที่ประกอบด้วยคุณธรรม ที่ปรากฏในชาติภวัฏฏกถาที่สมควร เป็นแบบอย่างแก่มนุษย์ มีหลายลักษณะดังต่อไปนี้

ความกตัญญูกตเวที

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำ "กตัญญู" ไว้ว่า "รู้อุปการะที่ท่านทำให้ เป็นคำคู่กันกับ กตเวที" และให้ความหมายของคำ "กตเวที"

ไว้ว่า "สนองคุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู"^๑ เมื่อเอาคำ "กตัญญู" และ "กตเวที" มารวมกันเป็น "กตัญญูกตเวที" จึงหมายความว่า รูปการะที่ที่ท่านทำให้และสนองคุณท่าน

สัตว์ในชาติภพที่แสดงความกตัญญูกตเวที มีดังนี้

โค กตัญญูกตเวทีต่อผู้เลี้ยงดูตน มีปรากฏอยู่ในนันทิวีสาลชาดก^๒ และกัณหาชดก^๓ ดังนี้

นันทิวีสาลชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโค อาศัยอยู่กับพราหมณ์ผู้หนึ่ง พราหมณ์มีความรักใคร่และให้การเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ตั้งชื่อให้ว่า นันทิวีสาล เมื่อโคนั้นทิวีสาลเจริญวัยขึ้น มีกำลังยิ่งกว่าโคตัวอื่น โคนั้นทิวีสาลคิดอยู่เสมอว่าจะตอบแทนคุณของพราหมณ์ที่เลี้ยงดูตนมาด้วยความลำบากยากเย็น วันหนึ่งจึงได้บอกแก่พราหมณ์ให้ไปหาพนักศอ เศรษฐีว่าตนสามารถลากเกวียนซึ่งบรรทุกครวดและทรายร้อยเล่มได้ ถ้าเศรษฐีไม่เชื่อก็จงพนันด้วยทรัพย์หนึ่งพันเถิด เมื่อเศรษฐีทราบเรื่องจากพราหมณ์แล้ว ไม่เชื่อว่าโคนั้นทิวีสาลจะสามารถลากเกวียนร้อยเล่มได้ จึงตกลงรับพนัน

จากนั้นพราหมณ์ก็กลับมาบรรทุกเกวียนด้วยครวดและทรายจนเต็มทั้งร้อยเล่ม ถูกคิดต่อเรียงกันตามลำดับ เมื่อพร้อมแล้วก็กล่าวแก่โคนั้นทิวีสาลว่า "เฮ้ย เจ้าโคชั่ว เจ้าจงลากเกวียนให้เคลื่อนไปเถียวนี้" โคนั้นทิวีสาลได้ฟังเช่นนั้น ก็รู้สึกไม่พอใจจึงยืนนิ่งอยู่ แม้พราหมณ์จะทำประการใดก็ไม่ลากเกวียนไป เศรษฐีจึงทวงทรัพย์หนึ่งพันจากพราหมณ์ตามที่ได้สัญญาไว้ เมื่อแพ้นั้นคั้งนั้นพราหมณ์ก็มีความเศร้าโศกเสียใจ

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๖.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิ, ภาค ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๕๖๓), หน้า ๒๕๓ - ๒๕๐.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๐ - ๒๕๓.

กินไม่ได้นอนไม่หลับ โคนันทิวีสาลเห็นเช่นนั้นก็มีความสงสาร จึงกล่าวแก่พราหมณ์ว่า "ข้าแต่พราหมณ์ นับตั้งแต่ข้าพเจ้ามาอยู่กับท่านข้าพเจ้าเคยทำอะไรเสียหายบ้าง เคยทำอันตรายแก่ผู้ใดบ้าง เคยถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงในที่ไม่สมควรหรือไม่" พราหมณ์ตอบว่า "ไม่มีเลย" โคนันทิวีสาลจึงกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น ทำไมท่านเรียกข้าพเจ้าว่า โคชัวเล่า การที่ท่านแพ้นั้นเป็นความผิดของท่านเอง ถ้าท่านสำนึกในความผิดของท่านแล้ว จงไปทำพินัยต่อเศรษฐีด้วยทรัพย์สองพัน แต่ท่านคงไม่เรียกข้าพเจ้าว่าโคชัวอีก" เมื่อพราหมณ์ได้ฟังดังนั้นก็ไปทำพินัยต่อเศรษฐีด้วยทรัพย์สองพัน เศรษฐีก็ตกลงรับพินัยอีก เมื่อนำโคนันทิวีสาลไปเทียบเกวียนแล้ว พราหมณ์กล่าวแก่โคนันทิวีสาลอย่างอ่อนหวานว่า "ดูก่อน พ่อมหาเจ้าเวธู พอดีลากเกวียนร้อยเล่มนี้ไปเถิด" เมื่อโคนันทิวีสาลได้ฟังดังนั้นก็เกิดความอุทสาหะลากเกวียนร้อยเล่มพ้นไปจากที่นั้น ทำให้พราหมณ์ชนะเศรษฐีโคทรัพย์สองพัน แล้วกลับบ้านด้วยความปิติยินดี

กัณหาชก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโค ซึ่งหญิงชราผู้หนึ่งนำมาเลี้ยงไว้ตั้งแต่ยังเล็ก ๆ และมีความรักใคร่เพียงดังบุตร ตั้งชื่อให้ว่ากัณหาครัน เจริญวัยขึ้นก็เที่ยวปะปนไปกับเด็กชาวบ้าน ต่อมาโคกัณหาชกคิดว่า มารดาของเราเป็นคนยากจน แต่รักใคร่เลี้ยงดูเราเหมือนอย่างบุตร ด้วยความยากลำบาก เราควรจะช่วยเหลือมารดาของเราให้พ้นทุกข์ด้วยการรับจ้าง เมื่อคิดดังนั้นก็เที่ยวรับจ้างหางานทำไปเรื่อย ๆ วันหนึ่งมีพ่อค้าเกวียนห้าร้อยเล่ม ขับเกวียนมาติดหล่มที่หน้าแห่งหนึ่ง จึงว่าจ้างโคกัณหาชกให้ช่วยลากเกวียนขึ้นจากหล่มทั้งห้าร้อยเล่ม โดยจะให้ค่าจ้างเล่มละสองกหาปณะ รวมเป็นหนึ่งพันกหาปณะ โคกัณหาชกก็สามารถลากเกวียนทั้งห้าร้อยเล่มขึ้นจากหล่มได้ พ่อค้าจึงเอาทรัพย์ห้าร้อยกหาปณะหรือผูกติดไว้ที่คอของโคกัณหาชก แต่โคกัณหาชกเห็นว่าเงินยังขาดอยู่จึงขวางทางเกวียนนิ่งอยู่ จนพ่อค้าต้องนำทรัพย์อีกห้าร้อยกหาปณะมาผูกติดที่คอ โคกัณหาชกจึงได้เดินไปจากที่นั้น พวกเด็ก ๆ เห็นเข้าก็พากันแย่งชิงทรัพย์จากโคกัณหาชก แต่โคกัณหาชกก็วิ่งหนีไปไค้และนำทรัพย์ไปมอบให้แก่หญิงชราผู้เป็นมารดา ทำให้หญิงชรานั้นพ้นจากความยากจนไค้

๕ กตัญญูกตเวทีต่อญาติที่ช่วยให้พ้นภัย มีปรากฏอยู่ในสังข์จักราชคก" ดังนี้

สังข์จักราชคก : ในอดีตกาลพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี สร้างบรรณศาลาอาศัยอยู่ริมแม่น้ำแห่งหนึ่ง ได้ช่วยเหลือโอรสพระเจ้าพรหมทัตรวมทั้งงู หนู และนกแขกเต้า ซึ่งเกาะขอนไม้ลอยตามกระแสน้ำมา ให้ขึ้นฝั่งด้วยความปลอดภัย แล้วพาไปยังอาศรม จักแจงก่อไฟให้แล้วคิดว่าสัตว์ทั้งสามเหล่านี้มีความอ่อนแอกว่ามนุษย์ จึงให้สัตว์ทั้งสามฝังไฟก่อน แล้วให้พระราชกุมารฝังทีหลัง ในเวลาให้อาหารก็ให้แก่สัตว์ทั้งสามก่อน แล้วจึงค่อยให้พระราชกุมารภายหลัง พระราชกุมารผู้มีความกตัญญู หยาบคายคิดว่าฤๅษีชู้ผู้นี้ นับถือสัตว์เข็รจนาณยิ่งกว่าเราผู้เป็นราชกุมาร จึงมีความอาฆาตเคັณฤๅษีนั้น

ต่อมาอีก ๒ - ๓ วัน พระราชกุมารและสัตว์ทั้งสามแข็งแรงดีแล้ว ต่างก็พากันลาฤๅษีกลับไปสู่ที่อยู่ของตน ก่อนจากไปงูกกล่าวแก่ฤๅษีว่าถ้าฤๅษีจะโช้ทรัพย์สินก็ให้ไปเอาที่ตนได้ เพราะมีทรัพย์สินซ่อนไว้ ฝ่ายหนูก็กล่าวแก่ฤๅษีเช่นเดียวกัน นกแขกเต้ากล่าวว่ถ้าฤๅษีต้องการข้าวสารก็ให้ไปเอาได้ ส่วนพระราชกุมารคิดแต่ว่ เมื่อฤๅษีนี้ไปสูบ้านเมืองของตนก็จะฆ่าเสีย เมื่อคิดคั้งนี้แล้วจึงกล่าวแก่ฤๅษีว่เมื่อคนได้รับราชสมบัติแทนพระราชาบิดาแล้วจะนำรุงฤๅษีด้วยปัจจัยสี่ เมื่อต่างก็กล่าวคำอำลากันแล้ว ก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน

พระโพธิสัตว์คิดจะทดลองสัตว์ทั้งสามและพระราชกุมาร จึงได้ไปหา งู ก็เลื้อยออกมาทว่ความเคารพ แล้วมอบทรัพย์สินสี่สิบโกฏิให้ ฤๅษีบอกให้เก็บไว้ก่อนยังไม่ต้องการ จากนั้นก็ไปหาหนู หนูและนกแขกเต้าก็กล่าวยืนยันคำอยู่ตามเดิม จากนั้นฤๅษีก็ไปหาพระราชกุมาร ฝ่ายพระราชกุมารได้เสวยราชสมบัติแล้ว พอทอดพระเนตรเห็นฤๅษีก็จำได้ จึงรับสั่งให้ราชบุรุษจับฤๅษีมัดมือไขหลัง ให้เขียนตีทุกสี่แยกแล้วจึงค่อนนำไปตัดหัว

มหาหมานุกรราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๒ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๕๖๗), หน้า ๑๒๕ - ๑๓๕.

ครั้งชาวพระนครทราบความจริงว่า ฤๅษีผู้นี้เคยช่วยชีวิตพระราชอาไว้มาก่อน แต่กลับถูกพระราชอาไว้มอบรับสั่งให้ลงโทษ ค่างก็โกรธแค้นลุกฮือขึ้นฆ่าพระราชอาไว้นั้น แล้วพร้อมใจกันอภิเษกฤๅษีขึ้นเสวยราชสมบัติต่อไป

เมื่อฤๅษีพระโพธิสัตว์ได้เสวยราชสมบัติแล้ว ก็ปรารถนาจะทดลองสัตว์ทั้งสามอีก จึงเสด็จไปยังที่อยู่ของงู เมื่อครัสเรียก งูก็เลื้อยออกมาทำความเคารพพระฤๅษี แล้วมอบทรัพย์สินโกฏิให้ หมูมอบทรัพย์สินสามสิบโกฏิให้ ส่วนนกแขกเต้าจะให้นำข้าวสารมาให้ พระราชาตรัสว่าเอาไว้มาก่อนเดี๋ยวเมื่อต้องการแล้วค่อยนำมา จากนั้นพระราชาได้ทรงนำสัตว์ทั้งสามกลับพระราชวัง รับสั่งให้ทำหะนันทองเป็นที่อยู่ของงู ถ้ำแก้วเล็กเป็นที่อยู่ของหมู และกรงทองเป็นที่อยู่ของนกแขกเต้า สัตว์ทั้งสามต่างก็มีความสุขอยู่ในพระราชวังนั้นจนตลอดชีวิต

ช้าง กตัญญูทศเวทิตอมารคา มีปรากฏอยู่ในมาตุโปสกชาดก^๑ และกตัญญูต่อช้างไม้ที่เลี้ยงดูตน มีปรากฏอยู่ในอสินจิตตชาดก^๒ ใจความสำคัญในแต่ละเรื่องมีดังนี้

มาตุโปสกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช้างมีร่างกายสีขาว รูปร่าง สมบูรณ์ด้วยลักษณะ มีช้างแปดหมื่นตัวเป็นบริวาร เนื่องจากมารคาของพญาช้างตามอด พญาช้างจึงให้ช้างบริวารนำผลไม้ที่มีรสอร่อยไปส่งให้มารคา แต่ช้างบริวารไม่ค่อยนำไปให้กลับกินเสียเอง เมื่อพญาช้างทราบเรื่องจึงคิดว่า เราควรจะต้องโขลงช้างเพื่อเลี้ยงดูมารคา คิดได้ดังนี้แล้วจึงพามารคาไปอาศัยอยู่ในถ้ำที่ภูเขาแห่งหนึ่ง ในระหว่างเลี้ยงดูมารคาอยู่นั้น พญาช้างพบพรานผู้หนึ่งหลงทางอยู่ในป่า จึงได้ช่วยเหลือพากลับไปส่งยังบ้านเมืองของพรานผู้นั้น ครั้นนั้นมงคลหัตถ์ของพระราชา

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๒ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๕๖๖), หน้า ๑ - ๘.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๓, หน้า ๒๓ - ๓๐.

ล้มลง พระราชาจึงรับสั่งให้คนไปประกาศว่า ถ้าผู้ใดพบช่างที่สมควรจะเป็นพระคชาธาร ก็ให้ไปกราบทูลให้ทรงทราบ พระนางผู้นั้นจึงเข้าไปกราบทูลพระราชาเรื่องพบพญาช่างในป่า พระราชาจึงส่งนายหัตถาจารย์และคณะออกไปจับพญาช่างตามที่พรากรายทูล เมื่อ นายหัตถาจารย์จับพญาช่างได้แล้วก็นำเข้าสู่พระนคร พญาช่างนั้นเมื่อพลัดพรากจากมารดา ก็ไม่ยอมแตะต้องอาหารเลย พระราชาตรัสถามไถ่ความว่าพญาช่างเป็นทวงมารดาผู้ซึ่งไม่มีใครเลี้ยงดู จึงรับสั่งให้นายหัตถาจารย์ปล่อยพญาช่างไป พญาช่างจึงโคกลับไปเลี้ยงดู มารดาเหมือนเช่นเคย

อลีนจิตตชากก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอลีนจิตตกุมาร โอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี เมื่อครั้งอลีนจิตตกุมารยังไม่ได้ประสูตินั้น มีช่างไม้ กลุ่มหนึ่งพากันไปตัดไม้อยู่ในป่า ไ้ช่วยเหลือช่างตัวหนึ่งให้พ้นจากความเจ็บปวด คอยการ เอาเสี้ยนออกจากเท้าของช่างนั้น คอยความกตัญญูรู้คุณ ช่างจึงอยู่ช่วยเหลือช่างไม้เหล่านั้น ช่วยขนไม้บาง ช่วยถากไม้บาง ช่วยเก็บเครื่องมือเครื่องใช้บาง ครั้นช่างตัวนั้นชราลงก็นำบุตรของตนไปมอบให้แก่ช่างไม้เพื่อช่วยงานต่อไป

ครั้งนั้นพระเจ้ากรุงพาราณสีมีพระราชประสงค์จะไถ่ลูกช่างนั้น พวกช่างไม้ จึงถวายให้ เมื่อเสด็จกลับถึงเมืองพาราณสีแล้วก็ไปรื้อให้ตกแก่พระนครและโรงช่าง กวดยเครื่องอสังการ ทรงยกย่องช่างนั้นเป็นสหายของพระองค์ พระราชทานเครื่องบำรุงเลี้ยงเสมอด้วยพระองค์ทุกประการ

ต่อมาพระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จสวรรคต พระเจ้าโกศลยกกองทัพมาล้อมเมือง พาราณสีซึ่งเป็นระยะเวลาที่พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสีประสูติพระราชโอรส ทรง พระนามว่าอลีนจิตตกุมาร การที่พระนางประสูติพระราชโอรสนี้ ทำให้บรรดาพวกโยธา และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมีจิตใจร่าเริง ไม่ย่อท้อต่อข้าศึก ช่วยกันต่อสู้จนข้าศึกถอยไปหลาย ครั้งหลายคราว ครั้นพญาช่างพระสหายของพระเจ้ากรุงพาราณสีทราบเรื่องจึงออกไป ช่วยทำศึกครั้งนี้ และสามารถจับพระเจ้าโกศลได้ ตั้งแต่นั้นมาราชสมบัติในชมพูทวีปก็ตก อยู่กับพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี ครั้นมีพระชนมายุได้ ๗ พรรษา ก็ราชาภิเษกเป็นพระราชาทรงพระนามว่า อลีนจิตตราช ดำรงราชสมบัติด้วยความยุติธรรมจน

ตลอดพระชนม์ชีพ

นาค กตัญญูกตเวทีที่คอยช่วยชีวิตของตน มีปรากฏอยู่ในขุรปุคตชาดก^๑ และสังขपालชาดก^๒ ดังนี้

ขุรปุคตชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นท้าวสักกะ ในครั้งนั้นพระราชกรณียกิจเมืองพาราณสีทรงพระนามว่า พระเจ้าเสนกะ วันหนึ่งขณะที่พระเจ้าเสนกะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นเด็ก ๆ ช่วยกันทุบตีงูตัวหนึ่งควยกอนกินและทอนไม้ พระราชาจึงรับสั่งให้ไล่เด็กไปให้พ้น ไม้ให้ทุบตีงู ซึ่งความจริงแล้วงูนี้คือพญานาคขึ้นมาหาอาหารกินบนโลกมนุษย์ เมื่อรอกชีวิตกลับไปสู่นาคพิภพแล้ว ก็นำเอาแก้วจำนวนมากไปถวายแก่พระเจ้าเสนกะ เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีที่ช่วยชีวิตของตนไว้ แล้วกราบทูลว่า "ข้าพเจ้ารอกชีวิตมาได้เพราะอาศัยพระองค์" แล้วแสดงความเป็นมิตรต่อพระราชบิดา ต่อมาพญานาคได้ส่งนางนาคตนหนึ่งมาถวายแก่พระเจ้าเสนกะ วันหนึ่งขณะที่พระเจ้าเสนกะทรงนั่งในสระโบกขรณีกับนางนาค นางนาคเห็นงูนำตัวหนึ่งจึงละภาวะของตนแล้วสมสู่กับงูนั้นนั้น พระเจ้าเสนกะทอดพระเนตรเห็น จึงทรงคืนนางนาคควยซีกไม้ไผ่ นางนาคมีความโกรธจึงหนีกลับไปสู่นาคพิภพ แล้วบอกแก่พญานาคว่าพระเจ้าเสนกะทำร้ายตนพร้อมกับชี้ให้ดูรอยที่ถูกตี ฝ่ายพญานาคไม่ทันพิจารณาให้รอบคอบว่าเรื่องราวเป็นอย่างไร เรียกนาคสี่ตนเข้ามาแล้วสั่งให้ไปพันพิษประหารพระเจ้าเสนกะทันที เมื่อนาคทั้งสี่เข้าไปยังห้องบรรทมของพระเจ้าเสนกะได้ยืนถ้อยคำของพระราชบิดาแก่พระเทวีถึงเรื่องของนางนาคสมสู่กับงูนั้น จึงนำความกลับไปบอกแก่

^๑มหาหมกฏราชวิทยาลัย, ชาดกภัฏฐกถา, ภาค ๕ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พานิชคุภณ, ๒๕๒๕), หน้า ๖๕ - ๗๒.

^๒มหาหมกฏราชวิทยาลัย, ชาดกภัฏฐกถา, ภาค ๗ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พานิชคุภณ, ๒๕๒๕), หน้า ๔๑๐ - ๔๓๓.

พญานาค พญานาคจึงรีบไปยังห้องบรรทมของพระเจ้าเสนกะ แล้วทูลเนื้อความให้ทรงทราบทุกประการพร้อมทั้งถวายมนต์รู้เสียงสัตว์ชื่อสัตบุรุษชานนะแก่พระราชชา แล้วทูลว่า "มนต์นี้มีค่ามหาศาล หากพระองค์ประทานมนต์นี้แก่ผู้อื่น พระองค์จะต้องเข้าไปตายยังกองไฟ" ตั้งแต่นั้นมา พระเจ้าเสนกะก็ทรงทราบเสียงของสัตว์ต่าง ๆ ทุกชนิด เมื่อพระเจ้าเสนกะสดับเสียงของมก๊กก็ แผลงวันก็ดี พระองค์จะทรงพระสรวลอยู่เสมอ ทำให้พระเทวีมีความสงสัยได้แต่เฝ้าวิงวอนทูลถามจนพระเจ้าเสนกะตรัสบอกเรื่องมนต์แก่พระเทวี พระเทวีจึงขอมนต์นั้น พระเจ้าเสนกะทรงเกรงพระทัยพระเทวี จึงทรงรับว่าจะให้มนต์แก่พระเทวี

เมื่อท้าวสักกะพระโพธิสัตว์ทราบเรื่องก็หาทางช่วยเหลือให้พระเจ้าเสนกะพ้นจากความตายควมอย่างหนึ่ง พระเจ้าเสนกะทรงรับว่าจะทำตามจึงรีบสั่งให้เรียกพระเทวีเข้าเฝ้า แล้วตรัสแก่พระเทวีว่า "ถ้าผู้ใดต้องการเรียนมนต์นี้ จะต้องไม่ร้องเมื่อถูกโอบยหลังยังไม่ถึงहारยที" ด้วยความอยากได้มนต์พระเทวียินยอมทำตาม แต่เมื่อถูกโอบยเพียงสองสามครั้ง พระเทวีก็ทนไม่ไหวร้องขึ้นว่า "หม่อมฉันไม่อยากจะเรียนมนต์แล้ว" พระเจ้าเสนกะตรัสว่า "เจ้าประสงค์จะมาเรา จึงขอเรียนมนต์" แล้วรับสั่งให้โอบยพระเทวีจนหนังถลอก ตั้งแต่นั้นมาพระเทวีไม่พูดถึงเรื่องมนต์อีกเลย

สังขपालชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานาคชื่อสังขपालะปกครองนาคทั้งหลายอยู่ในนาคพิภพ สังขपालนาคราชมีความเบื่อหน่ายในสมบัติปรารถนาจะไปเกิดเป็นมนุษย์ จึงประพฤดิพรหมจรรย์ รักษาอุโบสถศีล แต่การที่อยู่ในนาคพิภพนั้น ไม่อาจจะรักษาอุโบสถศีลได้สำเร็จ สังขपालนาคราชจึงออกจากรนาคพิภพขึ้นสู่โลกมนุษย์ ไปชกอยู่ที่จอมปลวกแห่งหนึ่ง ยอมสละตนเพื่อเป็นทานด้วยการตั้งอธิษฐานว่าชนทั้งหลายผู้มีความต้องการเนื้อและหนังของเรา จงนำเนื้อและหนังของเราไปเถิด

วันหนึ่งมีชาวปัจฉิมคามจำนวนสิบหกคนเดินผ่านมาทางจอมปลวกนั้น เมื่อเห็นสังขपालนาคราชก็มีความปรารถนาที่จะได้เนื้อของพญานาคเป็นอาหาร จึงพากันเข้าไปใกล้แล้วจับหางนาคราชกระชากให้ตกลงยังพื้นดิน ไข่หลาวแทงที่ซนคแล้วเอาคานหามไป

บนถนนใหญ่ พระโพธิสัตว์เมื่อถูกแทงด้วยหลายก็มีได้โกรธตอบ มีความอดทน แม้แต่ดา
ก็ไม่มีลืมดูคนเหล่านั้น

ขณะนั้นกฏุมพีชาวเมืองมิลลาชื่ออาพาระ เดินทางผ่านมาพบเข้ากับร่องให้
พรานเหล่านั้นปล่อยนาคราชโดยจะให้มาสกทองคนละพายมือ โคพาหนะคนละตัว พร้อม
ทั้งผ้าถุงผ้าห่มแก่คนเหล่านั้นทุกคน พรานทั้งหมดยินยอมปล่อยนาคราช เมื่อนาคราชกลับ
ดูนาคพิภพแล้วก็พานาคบริวารจำนวนมากไปหาอาพาระแล้วเชิญไปยังนาคพิภพ มอบยศ
และนางนาคกัญญาจำนวนสามร้อยให้แก่อาพาระกฏุมพีนั้น อาพาระอาศัยอยู่ในนาคพิภพ
ได้หนึ่งปีก็ออกจากรนาคพิภพ ไปบวชอยู่ในป่าหิมพานต์ แล้วเที่ยวจาริกไปจนถึงเมือง
พาราณสี แสดงธรรมถวายพระราชาด้วยเรื่องการรักษาอุโบสถศีลและการบำเพ็ญพรหม-
~~จรรย์ของสังฆปาณานาคราช จนพระเจ้าพาราณสีทรงเลื่อมใส หลังจากนั้นอาพาระคายสก็~~
กลับไปยังป่าหิมพานต์อีก ส่วนสังฆปาณานาคราชก็รักษาอุโบสถศีลจนตลอดชีวิต

เนื้อทราย กตัญญูกตเวทีต่อผู้ที่ทำประโยชน์ให้แก่ตน มีปรากฏอยู่ในอัมพชาดก^๑ และ
กตัญญูกตเวทีต่อบิคาามารดา มีปรากฏอยู่ในนันทิมิตรราชชาดก^๒ ใจความสำคัญในแต่ละ
เรื่องมีดังนี้

อัมพชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ แล้ว
ออกบวชเป็นฤๅษี มีฤๅษีห่าร้อยเป็นบริวาร ครั้งนั้นในป่าหิมพานต์มีความแห้งแล้ง ชาน้ำดื่ม
น้ำใช้ สัตว์ทั้งหลายพากันลำบาก คายสคนหนึ่งเห็นความทุกข์ของสัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีน้ำดื่ม
จึงตัดสินใจไม่มาทำเป็นรางวัลแล้วตักน้ำมาใส่ให้สัตว์ทั้งหลายได้ดื่มกิน เมื่อสัตว์ทั้งหลายพา
กันมากินน้ำมากขึ้น คายสก็ตองหาน้ำมาใส่มากขึ้นจนไม่มีเวลาไปหาผลไม้ บางครั้ง

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิสงค, ภาค ๒, หน้า ๓๒๓ - ๓๒๕.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิสงค, ภาค ๕, หน้า ๕๗ - ๖๓.

ก็ถึงกับอดอาหาร ผุงเนื้อพากันคิดว่าคายนี้น้ำแก่เรา ไม่มีเวลาไปหาผลไม้เลย จึงตั้งกติกากันไว้ว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปผู้ที่มาค้ำน้ำต้องคายเอาผลไม้มาตามสมควรแก่กำลังของตน หลังจากนั้นสัตว์ตัวหนึ่ง ๆ ก็คายผลไม้มีมะม่วงและขนุนเป็นต้นมาให้แก่คายน ผลไม้ที่สัตว์ทั้งหลายคายมานั้นมีจำนวนมาก จนสามารถใช้เป็นอาหารสำหรับคายนทั้งหลายอยู่นาน

นันทิมิตรราชชากก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเนื้อ-
ทรายชื่อนันทิมิตะ เป็นผู้มีความประพฤติดีพร้อม เลี้ยงดูบิดามารดาอยู่เป็นนิจ ในครั้งนั้น
พระเจ้าโกศลทรงสนพระทัยในการล่าเนื้อ ทรงกะเกณฑ์ราษฎรให้ตามเสด็จไปล่าเนื้อ
ทุกวัน ทำให้ราษฎรไม่มีเวลาทำกรางงานต่าง ๆ ราษฎรจึงปรึกษากันว่าควรจะทำลอมรั้ว
สวนอัญชัน ทำประตูเขาออก ชุกสระ และปลูกหญ้าเพื่อเป็นอาหารของเนื้อ แล้วพากันไป
ค้อนฝูงเนื้อให้เข้ามาในสวนอัญชันนี้ เมื่อทุกคนเห็นชอบจึงช่วยกันลอมสวน แล้วพากันเข้า
ป่าลอมที่ไว้ประมาณหนึ่งโยชน์ ขณะที่ราษฎรกำลังค้อนฝูงเนื้ออยู่นั้น นันทิมิตะพาบิดา
มารดาไปอาศัยอยู่ในพุ่มไม้เล็ก ๆ แห่งหนึ่งในบริเวณนั้น เมื่อราษฎรไล่ค้อนฝูงเนื้อใกล้
เข้ามา นันทิมิตะจึงคิดว่าวันนี้เราควรจะสละชีวิตเพื่อรักษาชีวิตของบิดามารดาไว้
ครั้นบอกบิดามารดาให้รู้แล้วก็วิ่งออกจากพุ่มไม้ บรรดาราษฎรเข้าใจว่าในพุ่มไม้มีเนื้อ
เพียงตัวเดียวก็ไม่เข้าไปในพุ่มไม้นั้น รีบค้อนเนื้อทั้งหมดเข้าไปยังสวนอัญชัน แล้วไป
กราบทูลให้พระราชาทรงทราบ

เมื่อเนื้อทั้งหลายเข้ามาอยู่ในสวนอัญชันแล้วก็จิกเวรกัน ถึงเวรเนื้อตัวใดก็
ออกมานอนอยู่ข้างหนึ่ง พระราชาจะเสด็จมาทรงยิงเอาเนื้อตัวนั้นไป บางครั้งก็ส่งราช-
บุรุษมายิงเนื้อส่งไปถวาย ครั้นถึงกำหนดเวรของนันทิมิตะ พระราชาเสด็จมายังพระราช-
อุทยานพร้อมด้วยบริวาร นันทิมิตะออกมานอนอยู่คานหนึ่ง พระราชาดำริว่าเราจะยิงเนื้อ
ตัวนี้ แล้วทรงสอพระแสงธนู ฝ่ายนันทิมิตะมีไค้สะกุงกั้ว ยืนหันข้างให้พร้อมกับแม่
เมตดาไปยังพระราชา ด้วยอาณุญาตแห่งเมตดาของนันทิมิตะ ทำให้พระราชาไม่
สามารถจะทรงปล่อยลูกศรไปไค้กลับมีความเลื่อมใสในนันทิมิตะ ทรงหึงธนูแล้วพระราช-
ทานอภัยให้แก่ นันทิมิตะและฝูงเนื้อทั้งหมด

ราชสีห์ กตัญญูทศเวทที่ต่อสุนัขจิ้งจอก ที่ช่วยเหลือคนให้ขึ้นจากหล่มได้ มีปรากฏอยู่ใน
คุณชาคก^๑ ดังนี้

คุณชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ วันหนึ่ง
ขณะวิ่งไล่จับเนื้อเป็นอาหารอยู่นั้นได้ตกลงไปในหล่ม ขึ้นไม่ได้ แลอยู่ในหล่มนั้นนานถึง
เจ็ดวัน สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งผ่านมาเห็นราชสีห์ที่ตกใจกลัวก็วิ่งหนี ราชสีห์เห็นเช่นนั้น
ก็ร้องเรียกให้สุนัขจิ้งจอกช่วยเหลือ โดยให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่ทำอันตรายใด ๆ สุนัข
จิ้งจอกจึงใช้ความพยายามช่วยเหลือราชสีห์ขึ้นจากหล่มได้ ราชสีห์มีความสำนึกในบุญคุณ
ของสุนัขจิ้งจอก จึงไล่จับควายได้ตัวหนึ่งแล้วแบ่งเนื้อให้สุนัขจิ้งจอกกิน และขอร้องให้
สุนัขจิ้งจอกไปอยู่กับตนเพื่อจะได้บ่ารุงเลี้ยงดูต่อไป สุนัขจิ้งจอกทำตามคำขอร้องของ
ราชสีห์

ครั้นเวลาล่วงไป ราชสีห์และสุนัขจิ้งจอกต่างก็มีลูกฝ่ายละสองตัว นางราชสีห์
ไม่พอใจที่เห็นราชสีห์รักใคร่พวกสุนัขจิ้งจอก พยายามข่มขู่นางสุนัขจิ้งจอกกับลูก ๆ อยู่
เสมอ เมื่อราชสีห์รู้เรื่องก็ซีใจแค้นกรรยาของคนว่า "ตัวเรานี้มีชีวิตรอดมาได้ก็ด้วย
อาศัยสุนัขจิ้งจอกนี้ช่วยเหลือ มิตรนี้เป็นผู้ให้ชีวิตแก่เรา ตั้งแต่บัดนี้ต่อไป เจ้าอย่าได้ดู
หมิ่นสุนัขจิ้งจอกทั้งสองและบุตรอีกเลย" นางราชสีห์ก็ฟังเช่นนั้นก็รู้สึกตัว ขอมาต่อ
สุนัขจิ้งจอก แล้วอยู่ร่วมกันควยคิตลอคมา

ลิง กตัญญูทศเวทที่ต่อมารคา ปรากฏอยู่ในจุลลนันทียชาคก^๒ ดังนี้

จุลลนันทียชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิงชื่อ
นันทียะ มีน้องชื่อจุลลนันทียะอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์พร้อมด้วยบริวารแปดหมื่น ลิงทั้งสอง
ช่วยกันเลี้ยงดูมารคาผู้ซึ่งตาบอด ขณะคุมฝูงไปเที่ยวหาผลไม้ในป่าเป็นเวลานาน ก็ใช้

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาคกัฎฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๓๐ - ๓๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๕ - ๒๖๘.

บริวารนำผลไม้มาให้มารดา แต่ถึงบริวารใดกินเสียหมดทุกครั้ง ทำให้มารดาชும்ดม
 อิศโรย เมื่อพญาลิงทั้งสองทราชมารดาไม่ได้อินผลไม้ก็ปรึกษากันว่า เราทั้งสอง
 ควรจะหึ่งฝูงแล้วตั้งใจปฏิบัติต่อมารดาให้มีความสุข เมื่อตกลงดังนั้นก็พามารดาออกจาก
 ป่าหิมพานต์ไปอาศัยอยู่บนต้นไม้แห่งหนึ่งใกล้เมืองพาราณสี

วันหนึ่งมีนายพรานออกไปยิงเนื้อในป่า เดินทางผ่านมาที่ต้นไม้ ลิงทั้งสอง
 เห็นนายพรานเดินมาก็หลบซ่อนอยู่ เพราะคิดว่านายพรานคงจะไม่ทำอันตรายมารดา
 ของตน แต่พอนายพรานมองเห็นลิงชราตาบอดนั้น ก็โกรธขุ่นขึ้นเพื่อจะยิง นันதியานร
 เห็นดังนั้นก็บอกแก่น้องว่า "นายพรานจะยิงมารดาของเราแล้ว พี่ขอตายแทนมารดา
 เจ้าจงอยู่ปฏิบัติมารดาต่อไปเถิด" ว่าแล้วก็ออกจากต้นไม้ลงไปหานายพราน อ่อนวอน
 ขอตายแทนมารดา นายพรานจึงยิงนันதியานรตกลงมา แล้วตั้งท่าจะยิงมารดาของ
 นันதியะอีก ฝ่ายจูลนันதியะเห็นเช่นนั้น ก็ออกจากต้นไม้ อ่อนวอนนายพรานขอตายแทน
 มารดา นายพรานก็ยิงจูลนันதியะตกลงมาอีก จากนั้นก็ยิงมารดาเป็นตัวที่สาม เมื่อได้
 ลิงทั้งสามตัวแล้ว นายพรานก็หาบถึงเหล่านักกลับบ้าน ขณะนั้นฟ้าได้ผ่าเรือนของ
 นายพราน ภรรยาและบุตรสองคนของนายพรานตายทันที นายพรานวิ่งเข้าไปในบ้าน
 ถูกบ้านพังลงมาทับตายไปตามกัน

หนู กตัญญูกตเวทีต่อณัฏที่ช่วยตนให้พ้นภัย ปรากฏอยู่ในสังข์จักราชคก^๑ ดังนี้

สังข์จักราชคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นณัฏ ได้ช่วย
 เหลือโอรสพระเจ้าพรหมทัต รวมทั้ง หนู และนกแขกเต้า ให้ขึ้นฝั่งได้ด้วยความปลอดภัย
 ด้วยความกตัญญูของณัฏ หนูได้มอบทรัพย์สามสิบลักขณาให้แก่ณัฏ^๒

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัมมฎฎา, ภาค ๒, หน้า ๑๒๔ - ๑๓๕.

^๒ดูวิธานิพนธ์, หน้า ๓๒.

หมู กัตัญญกตเวทิต่อช่างไม้ผู้ซึ่งเลี้ยงดูคน ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชาตก* ดังนี้

คัมภีร์ชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ครั้งนั้น มีช่างไม้คนหนึ่ง อาศัยอยู่ใกล้เมืองพาราณสี นำลูกหมูตัวหนึ่งมาเลี้ยงไว้ ให้ชื่อว่า คัจฉสุกร เมื่อลูกหมูโตขึ้นก็ช่วยเหลือช่างไม้ทำงานต่าง ๆ เช่น ช่วยพลิกต้นไม้ ช่วยคานเสี้ยนค้ายซึ่งสำหรับตีเสี้ยน ช่วยคานมิด สี้ว และก้อน เป็นต้น ในกาลต่อมาช่างไม้ ได้นำคัจฉสุกรไปปล่อยไว้ในป่า ค่ายเกรงว่าจะมีคนมารบกวน เมื่อคัจฉสุกรอาศัยอยู่ในป่า ได้พบฝูงหมูจำนวนมาก จึงขออยู่ร่วมกับฝูงหมูเหล่านั้น หมูทั้งหลายเตือนให้คัจฉสุกรระวังตัว เพราะว่ามีเสือโคร่งตัวหนึ่งคอยฆ่าหมูกินอยู่เสมอ จงหาที่ซ่อนเถิด คัจฉสุกรกล่าวว่าถึงพวกเราจะไม่มีเขี้ยวแต่ก็มีพลังกำลัง ถ้าหากว่าเรามีความพร้อมเพรียงกัน แล้วจะมีอำนาจอาจฆ่าเสือโคร่งนั้นได้ เมื่อหมูทั้งหลายได้ฟังเช่นนั้นก็ยินดีที่จะต่อสู้กับเสือโคร่ง จึงวางกำลังหมูที่มีอยู่ทั้งหมดไว้พร้อมเพรียง

ฝ่ายเสือโคร่ง เมื่อออกจากอาศรมของชฎิลชั้ว เห็นฝูงหมูมีท่าทีจะต่อสู้เช่นนั้น ก็ไม่คิดจะฆ่ากินเหมือนเช่นเคย กลับไปยังอาศรมของชฎิล พอชฎิลเห็นเสือโคร่งกลับมา มือเปล่าก็กล่าวขู่ว่าจะฆ่าเสือโคร่งวิ่งกลับไปเพื่อจะฆ่าหมูอีก แต่กลับถูกคัจฉสุกรฆ่าตาย ด้วยอุบายและความพร้อมเพรียงของหมูทั้งหลาย หลังจากฆ่าเสือโคร่งแล้ว ฝูงหมูก็พากันไปยังอาศรมของชฎิลชั้ว ช่วยกันรุมกัดชฎิลถึงแก่ความตาย แล้วพร้อมใจกันตั้งให้คัจฉสุกร เป็นหัวหน้าของหมูทั้งหลายต่อไป

วัชภิกษุชาตก มีใจความสำคัญเหมือนคัมภีร์ชาตก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๓๓๘ - ๒๔๗.

ในพระไตรปิฎก เป็น คัจฉสุกรชาตก

หงส์ กตัญญูทศเวทิต่อพญาหงส์ซึ่งเป็นพระราชอาของตน มีปรากฏอยู่ในหนังสือ "จลลหงส์ชาตก"^๒ และมหาหงส์ชาตก"^๓ ดังนี้

หงส์ชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์ชื่อชตรฐ มีหงส์บริวารเก้าหมื่น อาศัยอยู่ที่ภูเขาจิตตภูฏ ครั้งนั้นพระราชามือเมืองพาราณสีทรงพระนามว่าพระเจ้าพญุตตกะ พระมเหสีทรงพระนามว่าเขมาเทวี พระนางไคสุภินเห็นพญาหงส์ทองก็มีความปรารถนาที่จะสดับพระธรรมเทศนาของพญาหงส์นั้น จึงกราบทูลพระเจ้ากรุงพาราณสีว่าทรงแพ้พระศรรักษ์ ต้องการสดับพระธรรมเทศนาของพญาหงส์ทอง พระราชาจึงรับสั่งให้พรานทั้งหลายไปดักจับพญาหงส์ทองมาให้ได้ เมื่อพญาหงส์ทองติดบ่วงของนายพราน หงส์ทั้งหลายต่างก็บินหนีไปหมด มีแต่หงส์เสนาบก็ชื่อสุมุขะตัวเดียวเท่านั้น ที่บินกลับมา พญาหงส์ก็คิดจะลงใจสุมุขะเสนาบก็ดู จึงบอกให้สุมุขะหงส์รีบหนีไปเสีย สุมุขะพูดว่า "ข้าแต่ชตรฐมหาราช ถึงแม้พระองค์จะมีทุกข้ออยู่เบื้องหน้า ข้าพระพุทธเจ้าจะไม่ละทิ้งพระองค์ การมีชีวิตหรือการตายของข้าพระพุทธเจ้าจะมีร่วมกับพระองค์" ขณะที่พญาหงส์และหงส์เสนาบก็สนทนากันอยู่นั้น บุตรของนายพรานถือไม้วิ่งมาโดยเร็ว สุมุขะเสนาบก็จึงบินไปหาบุตรนายพราน ทำความเคารพแล้วกล่าวสรรเสริญคุณของพญาหงส์ทอง ครั้นบุตรนายพรานได้ฟังคำสรรเสริญคุณของพญาหงส์ทองก็มีความเลื่อมใสและชื่นชมพญาหงส์ จึงปล่อยพญาหงส์ให้พ้นจากบ่วง เมื่อพญาหงส์ทราบว่พระราชารับสั่งให้นายพรานมาดักตนเพื่อจะให้แสดงธรรมถวายพระเทวี พญาหงส์จึงให้นายพรานนำตนและสุมุขะเสนาบก็เข้าสู่เมืองพาราณสี จากนั้นได้แสดงธรรมถวายพระราชอาและพระมเหสี เสร็จแล้วจึงไถ่กลับภูเขจิตตภูฏพร้อมด้วยสุมุขะเสนาบก็

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๗, หน้า ๒๗ - ๓๒.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๘ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๕๒๕), หน้า ๒๑๑ - ๒๕๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒ - ๒๕๔.

จุดหลังสชากกและมหาหลังสชากก มีใจความสำคัญเหมือนหลังสชากก

กา กัตถัญญกเวทีค่อพญาภา ผู้ซึ่งเป็นพระราชาราชของตน มีปรากฏอยู่ในสุปิตตชากก* ดังนี้

สุปิตตชากก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกาชื่อสุปิตตะ เป็นพระราชาราชแห่งกาทั้งหลาย มีฝูงกาบริวารแปดหมื่น มีมเหสีชื่อสุปัสสา อาศัยอยู่ใกล้เมืองพาราณสี อยู่มาวันหนึ่งพระมเหสีสุปัสสามีอาการแพทอง อยากจะกินพระกระยาหารของพระเจ้าพาราณสี เมื่อพญาภาทราบเช่นนั้นก็ไม่สบายใจ ไม่รู้จะทำประการใดก็สุขเสนาบดีรับอาสาจะไปนำพระกระยาหารมาถวาย จากนั้นก็นำฝูงกาจำนวนหนึ่งไปยังเมืองพาราณสี เมื่อแบ่งหน้าที่กันเรียบร้อย สุขเสนาบดีก็กล่าวแก่กาบริวารว่า "เราจะเป็นผู้ทำให้พระกระยาหารของพระราชาทกลง เมื่อภาชนะใส่อาหารตกลงแล้ว เจ้าทั้งสี่จงรีบคายไว้ให้เต็มปาก ส่วนพวกที่เหลืออีกสี่จงคายเอาเนื้อและปลา เมื่อได้แล้วจงรีบหนีไป ส่วนตัวเรากงไม่รอดชีวิตกลับไปแน่" พอสิ่งเสร็จพอครวญก็ยกเครื่องเสวยออกจากโรงครัว กาเสนาบดีให้สัตตญาณแก่บริวาร แล้วบินโฉบเข้าจิกตีคนหาบ ขณะนั้นพระเจ้ากรุงพาราณสีทอดพระเนตรเห็น จึงรับสั่งให้คนหาบทิ้งหาบแล้วจับกาคำนั้นให้ได้ คนหาบก็ทำตามคำสั่ง จับกาเสนาบดีไว้ได้ ส่วนกาบริวารก็รูกันเข้าคาบพระกระยาหารนำกลับไปถวายพญาภา ครั้นพระมเหสีได้กินพระกระยาหารแล้วก็หายจากอาการแพทอง

ฝ่ายกาเสนาบดี เมื่อถูกจับได้ก็กราบทูลเรื่องทั้งหมดให้พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบ เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีได้สดับคำกรายทูลของกาเสนาบดีก็มีพระดำริว่า เราได้ให้ยศศักดิ์สมบัติแก่มนุษย์มาากแล้ว ยังไม่เคยเห็นผู้ใดยอมสละชีวิตให้แก่เราเหมือนกาคำนี้เลย กาคำนี้ยอมสละชีวิตเพื่อเจ้านายของตน จักได้ว่าเป็นสัพบุรุษ จากนั้น

*มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฎฐกถา, ภาค ๔ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๕๖๕), หน้า ๑๕๕ - ๒๐๘.

กาเสนาบดีไกรภพบุตร เสรีคุณความดีของพญากาสุปัตตราช พระเจ้ากรุงพาราณสี
จึงรับสั่งให้ไปเชิญท่านนั้นมาแสดงธรรมแก่พระองค์ เมื่อสดับพระธรรมแล้วก็มีพระทัย
เลื่อมใสยินดี ทรงตั้งมั่นอยู่ในศรัทธาธรรมตลอดกาลนาน

นกแก้ว กตัญญูทศเวทที่ต่อบิคา มารดา มีปรากฏอยู่ในสุกชาดก* ดังนี้

สุกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแก้ว อาศัยอยู่ใน
ในป่าหิมพานต์ พร้อมด้วยบริวารจำนวนมาก พญานกมีลูกอยู่ตัวหนึ่ง เมื่อลูกนกเจริญวัยขึ้น
พญานกก็ทำบอด ลูกนกจึงให้บิคา มารดาทั้งสองอยู่ในรัง แล้วตนเองไปเที่ยวหาอาหารมา
เลี้ยงดูบิคา มารดา

วันหนึ่งลูกนกไต่บินไปยังเกาะกลางมหาสมุทรแห่งหนึ่ง ไต่กินมะม่วงซึ่งมีสีดัง
สีทอง รสหวาน อูจรสน้ำผึ้ง เมื่อกินอิ่มแล้วก็คาบกลับไปให้บิคา มารดา ครั้นบิคา ไต่ลิ้มรส
มะม่วงก็จำได้ว่ามะม่วงชนิดนี้มีอยู่ที่เกาะกลางมหาสมุทร จึงบอกแก่ลูกนกว่านกแก้ว
ทั้งหลายที่ไปยังเกาะนี้ ยากที่จะมีชีวิตรอดกลับมา แต่ลูกนกก็มีใจเชื่อฟัง ยังคงไปที่เกาะ
นั้นอยู่เสมอ วันหนึ่งลูกนกไต่กินมะม่วงที่เกาะจำนวนมาก แล้วยังคาบเอามะม่วงบินกลับ
มาอีก ระหว่างทางลูกนกมีอาการง่วงเหงาและอ่อนเพลีย จึงตกลงในมหาสมุทร ฝ่าย
พญานกพระโพธิสัตว์ผู้เป็นบิดาไม่เห็นลูกกลับมา ก็รู้ว่าลูกนกคงตกน้ำทะเลตายเสียแล้ว
ตั้งแต่นั้นมาทั้งบิดาและมารดาของลูกนกก็ไม่ไต่กินอาหาร ร่างกายซูบผอมจนเสียชีวิต
ในที่สุด

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒ - ๒๕.

นกแขกเต้า กตัญญูกตเวทีที่คอยช่วยเหลือคนให้พ้นภัย มีปรากฏอยู่ในสังข์จักรชาดก^๑ กตัญญูกตเวทีที่คอยเลี้ยงดูคน มีปรากฏอยู่ในอัปพันทรชาดก^๒ กตัญญูกตเวทีที่คอยไม่ให้ อยู่อาศัย มีปรากฏอยู่ในมหาสุวราชชาดก^๓ และจุลสุวราชชาดก^๔ และกตัญญูกตเวทีที่คอย บิคามารคา มีปรากฏอยู่ในสาสิเกทวารชาดก^๕

ในแต่ละเรื่องมีใจความสำคัญดังนี้

อัปพันทรชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี สำเร็จ อภิญญาสมาบัติอยู่ในป่าหิมพานต์ เป็นอาจารย์สอนฤๅษีจำนวนมาก ครั้นอยู่นานเข้าก็พา บริวารออกจากป่าหิมพานต์ไปพักอยู่ในพระราชอุทยานในเมืองพาราณสี

ในครั้งนั้นพิภพแห่งท้าวโกสีย์ก็กับปนาทวันไหวครวยอนุภาพศีลคุณของฤๅษีนั้น ท้าวโกสีย์จึงหาทางที่จะทำให้ฤๅษีเหล่านั้นปราศจากความสุข มีจิตใจไม่มั่นคง จึงเข้าไป บอกระดมเหล่าของพระเจากรุงพาราณสีว่า ถ้าพระนางได้เสวยมะม่วงชื่ออัปพันครแล้ว จะมีพระราชโอรสเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ครั้นพระเจากรุงพาราณสีทรงทราบ ก็รับสั่ง ให้ราชบุรุษไปนำมะม่วงอัปพันครมาถวาย ฝ่ายท้าวสีกะก็บังคาลให้มะม่วงนั้นเป็น เหมือนดังคนกินหมกแล้ว เมื่อราชบุรุษเข้ามายังพระราชอุทยานไม่เห็นมะม่วงก็กลับมาก รวบรวมพระเจากรุงพาราณสีให้ทรงทราบว่าพวกคานสกินมะม่วงหมกแล้ว พระเจากรุง พาราณสีทรงชั้คเคือง จึงตรัสสั่งให้ราชบุตรไปขับไล่คานสเหล่านั้นออกจากพระราช อุทยาน

^๑อุททยานิพนธ์, หน้า ๓๒.

^๒มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดถา, ภาค ๔, หน้า ๑๔๖ - ๑๕๖.

^๓มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดถา, ภาค ๕, หน้า ๓๕๐ - ๓๕๕.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๕ - ๓๕๘.

^๕มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดถา, ภาค ๖, หน้า ๒๔๕ - ๒๕๗.

เมื่อไม่มีมะม่วงอัปกันทรในพระราชอุทยาน พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงได้ประชุมอำมาตย์และพราหมณ์ทั้งหลาย ตรัสถามว่าผู้ใดเห็นมะม่วงอัปกันทรมีอยู่บ้าง อำมาตย์และพราหมณ์กราบทูลว่ามะม่วงอัปกันทรนั้นมีอยู่ในป่าหิมพานต์ ไม่มีผู้ใดจะนำมาได้นอกจากนกแขกเต้าเท่านั้น มีนกแขกเต้าตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในพระราชวัง รับอาสาที่จะไปเอามะม่วงอัปกันทรมาถวายแก่พระเจ้ากรุงพาราณสี เมื่อทูลลาแล้วก็ออกเดินทางไปยังป่าหิมพานต์

เมื่อถึงที่อยู่ของท้าวเวสวัณหาราชซึ่งมีมะม่วงอัปกันทร นกแขกเต้าก็บินเข้าไปใกล้ต้นมะม่วงนั้น พวกราชบุรุษที่อยู่แลรักษาต้นมะม่วงเห็นเข้าก็ช่วยกันจับนกแขกเต้าไว้ได้ นกแขกเต้าได้บอกแก่ราชบุรุษว่า พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ตรัสใช้ให้เรามาถวายพระราชประสงค์จะได้ผลมะม่วงอัปกันทร เราได้ถวายชีวิตแก่พระองค์ผู้เป็นเจ้านายของเราแล้ว ครั้นราชบุรุษได้ฟังคำของนกแขกเต้า ก็พากันเลื่อมใส จึงปล่อยนกแขกเต้าไป และบอกให้ไปขอมะม่วงอัปกันทรจากพระคาบสโรชตริสณูซึ่งได้รับมะม่วงวันละสามผล จากท้าวเวสวัณเป็นประจำ

เมื่อนกแขกเต้าพบพระคาบสโรชตริสณู ทำความเคารพแล้วบอกความประสงค์ว่าต้องการมะม่วงอัปกันทรไปถวายแก่พระเจ้ากรุงพาราณสี พระคาบสโรชตริสณูให้มะม่วงอัปกันทรแก่นกแขกเต้ากินหนึ่งผล ให้นำไปถวายพระเจ้ากรุงพาราณสีหนึ่งผล เมื่อนกแขกเต้าได้มะม่วงตามความปรารถนาแล้ว ก็ลาพระคาบสโรชตริสณูกลับสู่เมืองพาราณสี ถวายมะม่วงนั้นแก่พระเจ้ากรุงพาราณสี พระมหาลี้กโกเสวยตามพระประสงค์แต่ไม่มีพระราชโอรสตั้งคำของท้าวโกสิยแต่อย่างไร

มหาสุวราชชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานกแขกเต้า อาศัยอยู่ที่ป่าเมะเคื้อแห่งหนึ่ง ริมแม่น้ำคงคาในป่าหิมพานต์ พร้อมด้วยบริวารจำนวนมาก อาศัยผลมะเคื้อเป็นอาหาร ครั้นต่อมาผลมะเคื้อหมดลง พญานกก็ไม่ยอมจากไป อาศัยเปลือกและใบไม้เป็นอาหารพอประทังชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ

ฝ่ายท้าวสักกะเทวราช ทราบความที่พญานกแขกเต้ามีความมักน้อย สันนิษ
 จึงคำริที่จะให้พญานกแขกเต้าแสดงคุณในมิตรธรรมแล้วจะให้พรทำให้คนมะเคือมีผลอยู่
 เรื่อยไป เมื่อคำริเช่นนี้แล้ว จึงแปลงพระองค์เป็นพญาหงส์ และให้นางสุชาดาเป็น
 นางหงส์ บินมาจับอยู่ที่ต้นมะเคือ กล่าวแก่พญานกให้ไปหาที่อยู่ใหม่ เพราะต้นไม้ทั้งหลาย
 ในบริเวณนั้นก็มีน้อยลง ถึงอยู่ไปก็ต้องตายแน่ ๆ เมื่อนกแขกเต้าได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวแก่
 พญาหงส์ว่า "ข้าแต่พญาหงส์ ข้าพเจ้าจะละทิ้งต้นไม้ไปไม่ได้ เพราะความที่เรามีความ
 กตัญญูกตเวที"

ครั้นท้าวสักกะเทวราชได้สดับถ้อยคำของพญานกก็เกิดความเลื่อมใส จึงให้พร
 แก่พญานกตามที่ขอ พญานกขอให้ต้นไม้ที่ตนอาศัยอยู่มีอายุยืนอีก มีกิ่งผลงอกงาม มีผล
 รสหวานเหมือนน้ำผึ้ง ท้าวสักกะเทวราชได้ประทานพรให้ตามความประสงค์ของพญานก
 แขกเต้าทุกประการ

จุลลสุวราชชาคก มีใจความสำคัญเหมือนมหาสุวราชชาคก

สาลิเกหารชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้า
 ได้พาบริวารไปหาข้าวสาลีกินที่ป่าหิมพานต์ เมื่อกินอิ่มแล้วก็คาบรวงข้าวสาลีมาให้บิดา
 มารดาอยู่เสมอ ครึ่งหนึ่งพญานกทราบว่าชาวมนุษย์หว่านข้าวสาลีไว้ และกำลังออกรวง
 จึงพาบริวารไปกินข้าวสาลีของพราหมณ์โกสิยะ เมื่อนกทั้งหลายกินอิ่มแล้วก็พากันบินกลับ
 แต่พญานกคาบรวงข้าวสาลีกลับไปถวายเพื่อนำไปให้แก่บิดามารดา หลังจากนกแขกเต้า
 พากันบินมากินข้าวสาลีของพราหมณ์โกสิยะ ข้าวสาลีก็เสียหายมากขึ้น ลูกจ้างที่เฝ้านา
 จึงนำความไปบอกแก่พราหมณ์ เมื่อพราหมณ์ทราบเรื่องก็อยากได้นกแขกเต้าตัวนั้นมาเลี้ยง
 ไว้ จึงให้ลูกจ้างไปดักจับนกแขกเต้ามาให้ได้ ลูกจ้างรับค่าแล้วรีบไปจัดหาบ่วงดักไว้

ครั้นพญานกแขกเต้าพาบริวารมากินข้าวสาลีที่นั่นอีก ก็เหยียบบ่วงที่ลูกจ้าง
 ดักไว้ แต่ยังไม่ส่งเสียงร้องขึ้น เพราะเกรงว่าบรรดาบริวารจะกินไม่อิ่ม พอเห็นว่านก
 ทั้งหมดกินอิ่มทั่วกันแล้ว พญานกจึงร้องขึ้นว่า "เราติดบ่วงแล้ว" สามครั้ง นกทั้งหลาย
 จึงพากันบินหนีไปหมด เมื่อลูกจ้างกลับมาดูเห็นพญานกติดบ่วงอยู่ก็นำมาให้แก่พราหมณ์

พอพรหมณ์เห็นพญานกแขกเต้าก็ชอบพอรักใคร่ ถ้ามพญานกถึงการที่ค้ายเอารวงข้าวไป
 คุ้มกัน เอาไปเพื่ออะไร พญานกตอบว่านำไปให้บิดามารดาของตนซึ่งแก่ชรามากแล้ว
 พรหมณ์ได้ฟังเช่นนั้น ก็มีความเลื่อมใสยินดีต่อความกตัญญูกตเวทีของพญานก จึงอนุญาต
 ให้พญานกกินข้าวสาละได้ตามความประสงค์ เมื่อพญานกกินข้าวอิ่มแล้วก็ให้โอวาทแก่
 พรหมณ์ให้รู้จักกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา จากนั้นก็ค้ายเอารวงข้าวสาละกลับไปฝาก
 บิดามารดาของตนด้วย

แรม กตัญญูกตเวทีต่อเศรษฐีที่โอบวไพร่ก่อกองไฟให้แรงทั้งหลายจึง มีปรากฏอยู่ใน
 ศิขมชาดก (๑)^๑ กตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา มีปรากฏอยู่ในศิขมชาดก (๒)^๒ และ
 ศิขมชาดก (๓)^๓ ใจความสำคัญในแต่ละเรื่องมีดังนี้

ศิขมชาดก (๑) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นแรม เลี้ยงดู
 บิดามารดาอยู่ที่ภูเขาศิขมภูฏ พ่อม่ายผู้แก่ทั้งหลาย ครั้งหนึ่งเกิดลมฝนขึ้นที่ภูเขานั้น
 จนแรมทั้งหลายทนหนาวอยู่ไม่ได้ พากันบินไปยังเมืองพาราณสี

ฝ่ายเศรษฐีในเมืองพาราณสี มีความสงสารพวกแรมเหล่านั้น จึงให้บ่าวไพร่
 ก่อกองไฟใหญ่ขึ้น เพื่อให้แรมทั้งหลายได้ผิงไฟ เมื่อลมฝนสงบแล้วผู้แรมก็พากันกลับไป
 ยังภูเขาศิขมภูฏ ประชุมปรึกษากันว่าเศรษฐีมีคุณแก่พวกเรา เราทั้งหลายควรจะตอบ
 แทนคุณแก่เศรษฐีนั้น ด้วยเหตุนี้เมื่อแรมตัวใดเห็นผ้า หรืออาหารต่าง ๆ จึงคาบไปทิ้ง
 ไว้ที่บ้านของเศรษฐีนั้น

ตั้งแต่นั้นมา แรมทั้งหลายก็ค้ายเอาผ้าที่คนตากไว้ไปทิ้งลงยังบ้านของเศรษฐี
 เศรษฐีก็ให้บ่าวไพร่แยกเก็บเอาไปไม่ให้ปะปนกับของคน จนกระทั่งประชาชนพากันไป

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัมมฎกตา, ภาค ๓, หน้า ๖๕ - ๖๗.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัมมฎกตา, ภาค ๕, หน้า ๑๓๕ - ๑๓๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕ - ๓๔๓.

ร้องทุกข์ต่อพระราชาวา บัดนี้ผู้แข็งแรงมาลักขโมยเสื้อผ้าไปเป็นจำนวนมาก พระราชาจึง
รับสั่งให้จับแรงไปถวายตัวหนึ่งก่อน เมื่อชนทั้งหลายจับแรงได้ตัวหนึ่งก็นำไปถวาย
พระราชอา เศรษฐีได้ตามเข้าไปเฝ้าพระราชาด้วย เพื่อหาทางช่วยเหลือแรงตัวนั้น
เศรษฐีกราบทูลพระราชาวาแรงได้นำเสื้อผ้าไปทิ้งไว้ที่บ้านของตนจริง แต่ก็ได้แยกเก็บ
ไว้ต่างหากเพื่อจะส่งคืนแก่เจ้าของ ขอให้พระราชาทรงปล่อยแรงตัวนี้เถิด พระราชา
เมื่อทรงทราบเช่นนั้นก็โปรดให้ปล่อยแรงตามคำของเศรษฐี เศรษฐีก็คืนเสื้อผ้าแก่ชาว
พระนครจนหมดสิ้น

ศิขณชาดก (๒) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นแรงแ ออาศัย
อยู่ในถ้ำศิขณภู มิเมื่อเจริญวัยขึ้นได้ไปหาอาหารมีเนื้อเป็นต้น มาเลี้ยงดูบิดามารดาผู้ซึ่ง
คาบอดทั้งสองข้าง

วันหนึ่งขณะที่แรงแออกไปหาอาหารนั้น ได้ไปติดบ่วงของนายพราน แรงแพระ-
โพธิสัตว์รำพึงรำพันถึงแต่บิดามารดา มิได้คำนึงถึงชีวิตของตนเองเลย เมื่อนายพราน
ได้ฟังเช่นนั้นก็เห็นความดีของพระโพธิสัตว์ ที่กตัญญูแก่เวทิต่อบิดามารดา จึงปล่อยแรงแ
จากบ่วงเพื่อกลับไปเลี้ยงดูบิดามารดาต่อไป

ศิขณชาดก (๓) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นแรงแ ออาศัย
อยู่ที่ภูเขาศิขณภู มิบุตรชื่อสุบัตตะ มิแรงแบริวารหลายพันตัว แรงแสุบัตตะเป็นผู้บำรุง
เลี้ยงดูบิดามารดาอยู่เป็นนิจ บิดาได้พบว่าสอนสุบัตตะมิให้บินเกินประมาณ เพราะเห็น
ว่าเป็นผู้มีกำลังมาก บินไกลสูงและไกล แต่สุบัตตะก็มีใจเชื่อฟัง บินสูง ๆ อยู่เสมอ
วันหนึ่งแรงแสุบัตตะบินไปกับนกทั้งหลายและก็นบินขึ้นสูงกว่านกตัวอื่น ๆ จนถึงช่องลม
เวรัมภวาท ถูกลมพัดร่างแหลกละเอียดตายในที่สุด ทั้งนี้ก็เพราะเหตุไม่เชื่อฟังคำ
สอนของบิดา

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของสัตว์ที่แสดงความกตัญญูแก่เวทิต่ปรากฏในชาดกภูฏกถา
นั้นมี ๓ ลักษณะ คือ

๑. กตัญญูกตเวทิต่อบิดามารดา
๒. กตัญญูกตเวทิต่อผู้มีอุปการะเลี้ยงดู
๓. กตัญญูกตเวทิต่อผู้ให้ความช่วยเหลือ

สัตว์ที่แสดงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้อื่นนั้น มิใช่เป็นสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นสัตว์ทั่ว ๆ ไป มีทั้งสัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า สัตว์ใหญ่ สัตว์เล็ก ตลอดจนสัตว์ในเทพนิยาย เช่น นาคและหงส์ เป็นต้น หมู่ซึ่งเป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ ยังรู้จักผู้อื่น แสดงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้ซึ่งช่วยเหลือตน กวาเป็นสัตว์ที่ชอบลักขโมยก็ยอมสละชีวิตเพื่อเจ้านายของตน แสดงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีอุปการคุณ ราชสีห์ได้ชื่อว่าเป็นเจ้าป่า เป็นราชาแห่งสัตว์ทั้งหลาย ยังรู้จักสุนัขจึงจอก ตอบแทนคุณด้วยการพาสุนัขจึงจอกไปอยู่ด้วยและบำรุงเลี้ยงดูเป็นอย่างดี

จากพฤติกรรมของสัตว์เหล่านี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าความกตัญญูกตเวทิตันเป็น สิ่งควรกระทำ บุคคลพึงกตัญญูกตเวทิต่อบิดามารดา ต่อผู้มีอุปการคุณ และต่อผู้ให้ความช่วยเหลือตน โดยไม่คำนึงว่าผู้นั้นจะเป็นใคร

ความเมตตาการุณาและการช่วยเหลือผู้อื่น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำ "เมตตา" ไว้ว่า "ความรักและเอ็นดู ความปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้สุข"^๑ และให้ความหมายของคำ "กรุณา" ไว้ว่า "ความสงสาร ความห่วงใยหรือเอาใจช่วยเมื่อเห็นผู้อื่นได้ทุกข์ เป็นประการหนึ่งในพรหมวิหารสี่ ใช้เป็นสรรพนามสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน เช่น กราบบังคมทูลพระกรุณา"^๒

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (พระนคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, ๒๕๑๑), หน้า ๗๒๘.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

สัตว์ในชาติภพภูถาที่มีความเมตตากรุณาและช่วยเหลือผู้อื่น มีดังต่อไปนี้

กบ ช่วยนกใส่ผ้าข้างเถเรโกสำเร็จ มีปรากฏอยู่ในอุฎกิกชาดก ดังนี้

อุฎกิกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่าง อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ พร่อมควยบริวารแปดหมื่น ในครั้งนั้นมีนางนกใส่ตัวหนึ่ง ออกไข่ไว้บนทางสัญจรของฝูงช่าง ครั้นฟองไข่แก่แตกเป็นลูกนก เป็นเวลาที่พญาช่างพวยบริวารไปถึงสถานที่นั้น นางนกใส่แสดงความเคารพพญาช่าง แล้วขอร้องให้ช่วยชีวิตลูกน้อย ๆ ของนาง พญาช่างได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวแก่นางนกว่าอย่ากลัวไปเลย เราจะรักษาลูกน้อยของท่านให้ ว่าแล้วก็ไปยื่นคร่อมลูกนกไว้จนช่างบริวารเดินผ่านไปหมด พญาช่างเตือนนางนกใส่ให้ระวังช่างตัวหนึ่งซึ่งตามมาข้างหลัง ช่างตัวนี้จะไม่ทำตามคำขอร้อง เมื่อกล่าวเตือนแล้วก็เดินจากไป

ในเวลาต่อมา ช่างตัวนั้นก็มาถึง นางนกใส่ออกไปแสดงความเคารพและขอร้องไม่ให้ช่างทำอันตรายลูกของตน ช่างเถเรโกไม่ทำตามคำขอร้องของนางนก เหยียบลูกของนางตายทั้งหมด ทำให้นางนกมีความโกรธแค้นยิ่งนัก และหาทางที่จะแก้แค้นให้ได้ จึงไปขอร้องกาให้ไปจิกตาของช่างเถเรโกให้แตก เมื่อการรับคำแล้ว นางนกใส่ก็ไปหาแมลงวันอ่อนวอนให้ไปหยอดไข่ช่างลงในตาช่าง จากนั้นก็ไปหากบให้กบไปร้องอยู่บนยอดเขาในเวลาที่ช่างเถเรโกเดินมา และเมื่อช่างเดินขึ้นเขาก็ให้กบลงไปร้องอยู่ที่ปากเหว กบรับคำว่าจะทำตามคำขอร้องทุกประการ

ครั้นต่อมา กบแอบไปจิกตาช่างทั้งสองช่างได้สำเร็จ ทำให้ช่างตามอด แมลงวันก็ไปหยอดไข่ช่างใส่ ทำให้ช่างได้รับทุกขเวทนา เทียวซัดเซหาน้ำคิมไปเรื่อย ๆ เมื่อกบเห็นเช่นนั้น ก็ขึ้นไปร้องอยู่บนยอดเขา ช่างจึงเดินตามเสียงขึ้นไป เพราะเข้าใจว่ามีน้ำ

อยู่ข้างบน ต่อมากบฏทลอมมาร้องอยู่ที่ปากเหวแห่งหนึ่ง ซ่างเกเรเข้าใจว่าคงจะมีน้ำ
อยู่ในที่นั้น จึงหันหน้าเดินตรงไปทางเหวเลยกลิ้งตกเหวถึงแก่ความตาย นางนกได้เห็น
ซ่างเกเรตายก็ยินดีปรีดา กระจกโลกโคกอยู่บนข้างนั้น

กระปือ มีความเมตตาไม่ถือโทษโกรธเคืองสิ่ง ทั้งที่สิ่งทำทุลาจารย์ต่าง ๆ มีปรากฏอยู่ใน
ในมหีสชาคก^๑ ดังนี้

มหีสชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกระปือ มีร่างกาย
ใหญ่โตแข็งแรง เทียวหากินอยู่ ณ เซึ่งเขาแห่งหนึ่ง ขณะที่พักอยู่ที่ต้นไม้ในเวลากลางวัน
มีลิงชุกชน^๒ ตัวหนึ่ง ไต่ลงมาจากต้นไม้แล้วขึ้นไปนั่งบนหลังของกระปือนั้น ถ้ายอจจาระ
และบัสสาวะรด จับเขาทั้งสองข้างทอยโหนเล่นไปมา บางทีก็จับหางโยนแทนชิงช้า แต่
กระปือก็มีขันติ มีความเมตตาไม่ถือโทษโกรธในการกระทำของลิงนั้น เมื่อกระปือไม่ว่าอะไร
ลิงก็ทำเช่นนั้นอยู่เสมอ

วันหนึ่งรุกขเทวดาแสดงกายให้ปรากฏแล้วถามกระปือว่า เพราะเหตุใดจึง
ไม่ทำร้ายลิง ทั้งที่ลิงมาก่อความรำคาญเช่นนี้ น่าจะขวิดหรือเหยียบลิงให้ตายไป กระปือ
ตอบว่า "ข้าแต่รุกขเทวดา ข้าพเจ้ามีคุณความดียิ่งกว่าลิงนี้ ถ้าข้าพเจ้าไม่อดกลั้นต่อ
การกระทำของลิง ความปรารถนาในใจของข้าพเจ้าก็จะไม่สำเร็จ เมื่อลิงนี้ไปกระทำ
ทุลาจารย์ต่อกระปืออื่น ก็จะถูกกระปือนั้นฆ่าเสีย เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ไม่ต้องรำคาญ
อีก และพ้นจากปณาศิปกาคด้วย" อีกสามวันต่อมา กระปือพระโพธิสัตว์ก็หนีไปอยู่ที่อื่น
และมีกระปือที่ดูร้ายมาอยู่แทน ลิงชุกชนตัวนั้นก็ขึ้นไปถ้ายอจจาระบัสสาวะรดหลังกระปือ
นั้นอีก กระปือก็สลัดลิงตกลงแล้วขวิดจนลิงนั้นตาย

^๑มหาหมฏฐาราวีทยาลัย, ชาคกัฎฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๑๓๖ - ๑๓๘.

กวาง ช่วยเหลือเท่าที่พบนั้ศรกาย มีปรากฏอยู่ในอุรุวมิคชาดก^๑ ดังนี้

อุรุวมิคชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกวาง อาศัยอยู่ในพุ่มไม้แห่งหนึ่งใกล้สระน้ำ มีนกหัวขวานตัวหนึ่ง อาศัยอยู่บนต้นไม้ใกล้สระนั้น และในสระนั้นมีเต่าอยู่ตัวหนึ่ง สัตว์ทั้งสามคือ กวาง นกหัวขวาน และเต่า เป็นสหายรักใคร่กัน วันหนึ่งกวางไปคิดบ่วงของนายพรานแล้วร้องขึ้น นกหัวขวานและเต่าได้ยินเสียงร้องของกวางก็พากันรีบไป เมื่อเห็นกวางคิดบ่วงอยู่ ก็ปรึกษากันเพื่อหาทางช่วยเหลือกวาง ตกกลงกันว่าให้เต่าพยายามกัดบ่วงให้ขาด ส่วนนกหัวขวานจะไปทำอุบายไม่ให้ นายพรานมาถึงโดยเร็ว

ครั้นเวลาใกล้รุ่ง นายพรานเตรียมตัวออกจากบ้าน นกหัวขวานกำหนดรู้ว่า นายพรานจะออกจากบ้าน จึงไปคอยอยู่ที่ประตูหน้าบ้าน พอ นายพรานเดินออกมา นกหัวขวานก็บินโฉบลงจิกศีรษะของนายพราน นายพรานจึงคิดว่านกกาลกิณี^๒ จิกศีรษะของเราเสียแล้ว เรายังไม่ควรไปเวลานี้ จึงกลับเข้าไปนอนอีก ชั่วครู่ต่อมา นายพรานก็ลุกขึ้นถือหอกออกไปทางประตูหลังบ้าน นกหัวขวานก็ไปคอยจิกศีรษะอีก นายพรานจึงคิดว่านกกาลกิณีตัวนี้ คงจะไม่ให้เราออกจากบ้านอย่างแน่นอน จึงกลับเข้าไปนอนจนกระทั่งสว่าง เมื่อตื่นขึ้นก็ถือหอกออกจากบ้านไป นกหัวขวานจึงรีบบินไปบอกเต่าว่า นายพรานกำลังมา เต่าจึงรีบกัดบ่วงเกลียวสุดท้ายขาดโดยทันที เมื่อกวางหลุดจากบ่วงก็รีบวิ่งหนีเข้าป่าไป ฝ่ายนกหัวขวานก็บินขึ้นไปจับอยู่บนยอดไม้ ส่วนเต่าหมดกำลังที่จะคลานหนีได้ทัน จึงถูกนายพรานจับใส่กระสอบแขวนไว้กับคอไม้ เมื่อกวางหนีไปได้แล้ว เห็นเต่าถูกนายพรานจับได้ก็คิดจะช่วยชีวิตเต่า จึงทำที่เหมือนกับหมคนแรง ได้รับบาดเจ็บวิ่งไปให้นายพรานเห็น เมื่อนายพรานเห็นกวางก็ออกวิ่งตามไป พอใกล้จะทัน กวางก็

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกนิรุทธา, ภาค ๓, หน้า ๒๐๓ - ๒๐๖.

^๒กาพกณนิสสุโก.

ทำรอยเท้าให้ลบเลือน แล้ววิ่งกลับไปยังต้นไม้ที่เขวนเต่าไว้ควยความเร็วจุลมพัด
ช่วยเต่าให้หลุดจากกระสอบได้

แกะ สงสารพราหมณ์ที่จะต้องทนทุกข์เหมือนคน เนื่องจากการฆ่าสัตว์ทำบุญ มีปรากฏ
อยู่ในมคกภัคตชาดก* ดังนี้

มคกภัคตชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา
ในครั้งนั้น มีพราหมณ์ผู้หนึ่งเป็นทิสปาโมกข์ ไซ้ให้ศิษย์ไปจับแกะมาตัวหนึ่ง เพื่อจะฆ่า
ทำบุญให้แก่หมู่ญาติที่ตายไป แกะตัวนั้นได้แต่หัวเราะแล้วก็ร้องไห้ พราหมณ์มีความสงสัย
จึงถามแกะว่าเพราะเหตุใดจึงได้หัวเราะแล้วร้องไห้ แกะตอบว่า "เมื่อก่อนนี้ข้าพเจ้า
ได้เกิดเป็นทิสปาโมกข์เช่นท่านนี้ ได้ฆ่าแกะตัวหนึ่ง เพื่อทำบุญให้แก่หมู่ญาติที่ตายไป
ต่อจากชาตินั้นมา ข้าพเจ้าถูกตัดศีรษะถึง ๔๘๘ ชาติมาแล้ว จะครบ ๕๐๐ ชาติ ในครั้งนี้
จากนั้นข้าพเจ้าก็จะสิ้นบาปกรรมที่ฆ่าแกะตัวนั้น ค้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงหัวเราะเพราะ
ความดีใจที่จะพ้นบาปในวันนี้ และที่ข้าพเจ้าร้องไห้นั้นก็เพราะสงสารท่านที่จะต้องรับทุกข์
คือถูกตัดศีรษะถึง ๕๐๐ ชาติ เนื่องจากการที่ท่านฆ่าข้าพเจ้าในวันนี้" เมื่อพราหมณ์
ทิสปาโมกข์ได้ฟังเช่นนั้น ก็สลัดใจกลัวบาป จึงกล่าวว่า "แกะเอ๋ย เจ้าอย่ากลัวเลย
เราจะไม่ฆ่าเจ้าเป็นอันขาด" แกะตอบว่า "ท่านจะฆ่าข้าพเจ้าหรือไม่ก็ตามเถิด ข้าพเจ้า
ไม่อาจพ้นจากความตายในวันนี้แน่" ครั้นพราหมณ์ปล่อยแกะไปแล้ว ก็พาบรรดาศิษย์
ทั้งหลายเดินตามไป เพื่อระวังภัยที่จะเกิดขึ้นแก่แกะ ทันใดนั้นอสนีบาตก็พาดลงมาถูกศีรษะ
แกะตัวนั้นขาดลง รุกขเทวดาซึ่งสถิตอยู่ที่ต้นไม้คนหนึ่ง แสดงตนให้ปรากฏแล้วเทศนา
เรื่องบาปอันเกิดจากการฆ่าสัตว์ ให้คนทั้งหลายฟัง เมื่อคนทั้งหลายได้ฟังธรรมแล้ว ก็พา
กันหว่านหัวน้ตอบาป จึงเว้นจากการฆ่าสัตว์ตั้งแต่วันนั้น

---

*มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดถา, ภาค ๑, หน้า ๒๕๑ - ๒๕๔.

ข้าง ช่วยพาคนหลงทางกลับสู่บ้านเมือง มีปรากฏอยู่ในสี่ลวนาคราชชาดก^๑ และมาฤโปสถ
 ชาดก^๒ ช่วยชีวิตลูกนกได้ไ้พ้นจากอันตราย มีปรากฏอยู่ในลฎกิกชาดก^๓ ใจความสำคัญ
 แต่ละเรื่องมีดังนี้

สี่ลวนาคราชชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช้าง
 อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ มีช้างบริวารแปดหมื่น พญาช้างนั้นได้หนีหนีจากฝูงไปหาความ
 สงบอยู่ การที่พญาช้างรักษาดี จึงได้ชื่อว่าสี่ลวนาคราช ในครั้งนั้นชาวเมืองพาราณสี
 ผู้หนึ่งหลงทางอยู่ในป่าหิมพานต์ร้องไห้คร่ำครวญอยู่ เมื่อสี่ลวนาคราชพบชายผู้นั้น ก็พาไป
 ยังกที่อยู่ของตน จัดหาผลไม้กินแล้วปล่อยใจว่า "ท่านผู้เจริญ อย่ากลัวเลย ข้าพเจ้าจะ
 นำท่านไปส่งให้ถึงทางคนเดิน" จากนั้นก็ให้ชายผู้นั้นขึ้นหลังแล้วนำไปส่งยังทางคนเดิน
 ในระหว่างเดินทางออกจากป่า ชายผู้นั้นได้ทำเครื่องหมายบอกทางไว้ด้วย เพื่อจะกลับ
 มาได้โดยสะดวก

ครั้นถึงบ้านเมืองแล้ว เห็นนางข้างที่วางขายอยู่ในร้านตลาด จึงตกลงกับพวก
 พ่อค้าว่าจะไปทางนางมาขายให้ จากนั้นก็ออกเดินทางไปยังป่าหิมพานต์ตามเครื่อง-
 หมายที่หาไว้ เมื่อถึงที่อยู่ของพญาช้างสี่ลวนาคราชก็ของของพญาช้าง สี่ลวนาคราช
 อนุญาตให้ตั้งงาของตนไปได้ ชายผู้นั้นก็ตั้งงาของพญาช้างเอาไปขาย เมื่อไรทรัพย์หมด
 แล้ว ก็กลับไปขอตั้งงาของพญาช้างอีก ทว่าวันเวียงอยู่นี้ถึงเจ็ดหน หนที่เจ็ด ชายผู้นั้น
 ได้กำไรระยะของพญาช้าง เลี้ยงเอางาจนถึงโคน เมื่อไ้งาแล้วก็เดินทางกลับ ขณะที่เดิน
 จากไป ยังไม่ทันลับตาพญาช้าง แฉ่นดินตรงหน้าก็แยกออกเป็นช่อง สิบชายช้วนนั้นลงสู่
 นรกอเวจี

^๑มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิสุตถา, ภาค ๒, หน้า ๑๒๔ - ๑๒๘.

^๒มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิสุตถา, ภาค ๒, หน้า ๑ - ๘.

^๓มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิสุตถา, ภาค ๔, หน้า ๔๔๖ - ๔๕๐.

มาตุโปสกชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่าง ช่วย
คนหลงทางกลับไปส่งยังบ้านเมือง^๑

อุฏกิกชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่าง ช่วยชีวิต
ลูกนกใส่ไหรอดพ้นจากถูกช่างบริวารเหยียบ^๒

เต่า ช่วยวางให้หลุดพ้นจากบ่วงของนายพรานได้ มีปรากฏอยู่ในกรุงมิกชาตก^๓ และ
หาทางช่วยเหลือลูกเหยี่ยวโพนภัย มีปรากฏอยู่ในมหาอุกกุสชาตก^๔ ใจความสำคัญแต่ละ
เรื่อง มีดังนี้

กรุงมิกชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกวาง ไปติด
บ่วงของนายพราน เต่าและนกหัวขวานช่วยให้รอดพ้นจากอันตรายได้^๕

มหาอุกกุสชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์
อาศัยอยู่ใกล้สระน้ำแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีชาวชนบทจำนวนหนึ่ง อาศัยอยู่ปลายแดนแห่ง
ราชอาณาจักรใกล้เคียงกับสระน้ำนั้น ชาวชนบทเหล่านี้พากันออกไปล่าสัตว์มาเลี้ยงบุตรและ
ภรรยาของตนเป็นประจำ มีเหยี่ยวสามีภรรยาตัวหนึ่ง ทำรังอยู่บนต้นกระทุ่ม บนเกาะ
กลางสระนั้น ได้ทำสัมพันธไมตรีกับพญาราชสีห์ พญานกออก และเต่า ซึ่งอาศัยอยู่บริเวณ
นั้น ต่อมา เหยี่ยวสามีภรรยามีลูกสองตัวอยู่ในรังบนต้นกระทุ่มนั้น วันหนึ่งขณะที่ชาวชนบท
มานอนพักผ่อนอยู่บนเกาะใต้นกกระทุ่ม ได้ยินเสียงร้องของลูกนกก็มีความปรารถนาที่จะได้

^๑ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๓๓.

^๒ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๕๑.

^๓มหาหมคณาจารย์วิทยาลัย, ชาตกภูมิธรรคา, ภาค ๓, หน้า ๒๐๓ - ๒๐๖.

^๔มหาหมคณาจารย์วิทยาลัย, ชาตกภูมิธรรคา, ภาค ๖, หน้า ๒๖๕ - ๒๗๖.

^๕ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๕๓.

ลูกนกนั้นเป็นอาหาร จึงช่วยกันผูกคบเพลิง เพื่อจะขึ้นไปจับลูกนก

ฝ่ายแม่นก เมื่อได้ยินเสียงอีกทีก็เข้าใจว่าคนพวกนี้คิดจะฆ่าลูกของตนเป็นแน่ จึงให้เหยี่ยวสามีรีบไปบอกมิตรสหายให้ทราบ พญานกออกมารับเป็นภาระที่จะช่วยเหลือให้ จึงบินไปจับอยู่ที่ต้นไม้ต้นหนึ่ง พอเห็นชาวชนบทจะขึ้นไปบนต้นกระทุมก็บินไปเอาน้ำมารคคบเพลิงของชาวชนบทนั้นดับไป พญานกออกทำอยู่เช่นนี้จนอ่อนแรงลง เมื่อเหยี่ยวเห็นเช่นนั้นก็บอกให้พญานกออกพัก แล้วรีบไปแจ้งเรื่องให้เต่าทราบ เต่ากล่าวแก่เหยี่ยวว่า "ธรรมคามีณิตีทั้งหลายยอมทำไมตรีแก่มิตรก็เพื่อประสงค์ทรัพย์สินอย่างหนึ่ง ธัญญาหารอย่างหนึ่ง และเพื่อประโยชน์แห่งตนอีกอย่างหนึ่ง เหยี่ยวเอ๋ยเราจะช่วยท่านให้จงได้ เพราะธรรมคามีณิตียอมช่วยเหลือผู้เจริญเหมือนกัน" เมื่อกล่าวแล้วเช่นนั้นเต่าก็คลานลงไปเกลือกในโคลนตมแล้วคาบเอาสาหร่ายรีบไปที่เกาะนั้น ตรงเข้าไปค้ำไฟที่ชาวชนบทจุดไว้ แต่คนพวกนั้นก็ลุกขึ้นอีก เป็นอยู่เช่นนี้หลายครั้งหลายหน เหยี่ยวจึงไปหาราชสีห์ เล่าเรื่องให้ฟังโดยตลอด ราชสีห์รับว่าจะช่วยเหลือ แล้วรีบไปยังสระน้ำนั้น บรรดาชาวชนบททั้งหลาย เมื่อเห็นราชสีห์มาแต่ไกลก็พากันแตกหนีไปโดยเร็ว ราชสีห์กล่าวแก่สัตว์ทั้งสามให้รักษาไมตรีไว้ให้ดี อย่าไต่บาคหมางแตกร้างกัน จากนั้นต่างก็แยกย้ายกันกลับไป

นาค ช่วยเหลืออุบาสกที่เรือแตกอยู่กลางมหาสมุทรพาไปส่งยังท่าเรือเมืองพาราณสี มีปรากฏอยู่ใน สีลانیสังสชาคก^๑ และช่วยเหลือน้องไม่ให้ถูกทำโทษ มีปรากฏอยู่ใน ทัตทราชาคก^๒ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

สีลانیสังสชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสมุททเทวคา ในครั้งนั้นมีอริยสาวกโสดาคามีเป็นอุบาสกคนหนึ่ง กับภกฏมพิณูเป็นช่างตัดผมอีกคนหนึ่ง พากัน

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัมมสุตตะ, ภาค ๓, หน้า ๑๘๖ - ๑๘๘.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัมมสุตตะ, ภาค ๔, หน้า ๒๘๓ - ๒๘๖.

ลงเรือไปในมหาสมุทร เมื่อออกเรือไปได้เจ็ดวัน เรือที่โดยสารไปก็แตกลงในมหาสมุทร
 อุบาสกกับช่างตัดผมเกาะกระดานแผ่นเดียวกันลอยไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง แล้วพากันขึ้นไป
 อาศัยอยู่บนเกาะนั้น ขณะอยู่บนเกาะนั้น ช่างตัดผมได้ฆ่าลูกนกมิงกินเป็นอาหาร และแบ่ง
 ส่วนหนึ่งให้แก่อุบาสก แต่อุบาสกไม่ยอมรับบริโภค ค่ายเห็นว่าเป็นการไม่สมควรแก่ตน
 คิดอยู่แต่ว่าสิ่งอื่นนอกจากพระรัตนตรัยแล้ว ย่อมไม่มีสิ่งใดเป็นที่พึ่งได้ เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว
 ก็ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย

ด้วยเหตุแห่งการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยนี้ พญานาคผู้อาศัยอยู่ที่เกาะนั้นจึง
 เนรมิตร่างกายของตนเป็นเรือสำเภายักษ์ สมุททเทวคาก็เนรมิตตนเป็นมาฆพ ลือท่ายเรือ
 นั้นมุ่งตรงมายังเกาะ แล้วประกาศว่ามีใครจะไปชมพู่หวิหรือไม อุบาสกตอบว่าเราจะไป
 แล้วชวนช่างตัดผมเดินลงจากเกาะ แต่เทพยคาผู้ลือท่ายเรืออนุญาตให้อุบาสกลงเรือแต่
 ผู้เดียว อุบาสกขอร้องให้ช่างตัดผมร่วมไปด้วย โดยแบ่งส่วนกุศลที่ตนเคยให้ทาน รักษาศีล
 เจริญภาวนา ให้แก่ช่างตัดผม เทพยคาจึงอนุญาตให้ช่างตัดผมลงเรือไปด้วย แล้วไปส่งยัง
 ท่าเรือเมืองพาราณสี

ทัตถราชา : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานาคราชชื่อ
 มหาทัตถระอาศัยอยู่ในนาคพิภพ โกลีเชิงเขาทัตถะ ในป่าหิมพานต์ มีน้องชายชื่อ
 จุลทัตถะ จุลทัตถะนั้นเป็นผู้มีความโกรธกริ้วอยู่เสมอ ชอบทุบตีนาคนาณพทั้งหลาย
 ทำให้บิดาพิโรธสั่งให้ขับไล่จุลทัตถะออกจากนาคพิภพ แต่มหาทัตถะได้พูลขอโทษไว้ถึง
 สองครั้ง จนครั้งที่สามที่ชายก็พลอยถูกขับไล่ให้ไปอยู่กับน้องในที่อื่นเต็มไปด้วยสิ่งสกปรก
 มีขยะและตูดเป็นต้นโกลีเมืองพาราณสี เป็นเวลาสามปี

เมื่อพากันไปอยู่ยังสถานที่ดังกล่าวนั้น นาคทั้งสองก็เศร้าหมองไม่สบายใจ ครั้น
 เด็กชาวบ้านออกมาเห็น ก็ไล่ขว้างปากวดยไม้และก้อนดิน บ้างก็ดูหมิ่นด้วยคำหยาบว่า
 นี้ตัวอะไร หัวโตแต่หางเรียวเล็ก เที้ยวหากบ เขียด กินเป็นอาหาร เมื่อจุลทัตถะ
 ได้ฟังคำดูหมิ่นก็โกรธจึงบอกแก่พี่ว่าจะพ่นพิษใส่เด็กเหล่านี้ให้พินาศ มหาทัตถะห้ามน้อง
 ไม่ให้ทำเช่นนั้น แล้วสั่งสอนให้รู้จักอดทนต่อการดูหมิ่น ไม่ถือตน ครั้นจุลทัตถะได้ฟัง

คำสั่งสอนของพี่ ก็ประพฤติปฏิบัติตาม จนครบกำหนดสามปี บิดาจึงให้กลับไปอยู่ภาคพิภพตามเดิม ตั้งแต่นั้นมา จุลลทัตพระก็สิ้นมานะ ไม่โกรธกริ้วคำว่าหุบตีบัวไฟ และบริวารอีกต่อไป

เนื้อทราย ช่วยเหลือบุตร เศรษฐีที่ไปกระโดดหน้าตายให้รอดชีวิต มีปรากฏอยู่ใน รुरुชาคก^๑ และช่วยพระเจ้ากรุงพาราณสีขึ้นจากหลุม แล้วนำไปส่งยังที่ประทับ มีปรากฏอยู่ใน สรงชาคก^๒ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

รुरुชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเนื้อทราย รुरु^๓ ละทิ้งบริวารไปรักษาอุโบสถที่ลอยอยู่ที่ป่ามะม่วงและป่าร้าง ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ในครั้งนั้นมี เศรษฐีคนหนึ่งมีบุตรชื่อบุตรมหาชนกุมาร มหาชนกุมารไม่ศึกษาศิลปวิทยาใด ๆ นอกจากการร้องรำทำเพลง เมื่อแต่งงานแล้วก็มิว่าเมาแต่เรื่องการร้องเพลงและการพนัน จนทรัพย์สินเงินทองหมดสิ้น มีหนี้สินมากมาย มหาชนกุมารไม่สามารถจะแก้ปัญหาของตนเองได้ จึงตัดสินใจไปกระโดดหน้าตาย เมื่อกระโดดลงไปแม่น้ำคงคา กระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวก็พัดร่างของมหาชนกุมารหายไป

ฝ่ายเนื้อรुरुไคยินเสียร้องของบุตร เศรษฐี ก็รีบวิ่งตรงไปแล้วร้องบอกว่า "ท่านผู้เจริญ อย่ากลัวเลย เราจะช่วยท่าน" เมื่อกล่าวแล้วเช่นนี้ ก็ลงไปแม่น้ำ ช่วยมหาชนกุมารขึ้นฝั่งได้ แล้วพาไปยังที่อยู่ของตน จัดหาผลไม้ให้กิน ครั้นต่อมาอีก ๒ - ๓ วัน เนื้อรुरुก็พามหาชนกุมารไปส่งยังเมืองพาราณสี และขอร้องไม่ให้บอกแก่ใคร ๆ ว่าได้พบเนื้อทรายที่มีสีเหมือนทองคำ มหาชนกุมารรับคำตามที่เนื้อรुरुขอร้อง

^๑ มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาตกัมมรูดดา, ภาค ๖, หน้า ๒๒๐ - ๒๓๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๑ - ๒๔๗.

^๓ รुरुมิกโยนินิ

ฝ่ายพระมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี ได้สู้บิณฑิเห็นพญาเนื้อที่มีสีเหมือนทองคำ มาแสดงธรรมถวายแก่พระนาง จึงกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระเจ้ากรุงพาราณสี จึงรับสั่งให้ประกาศว่า ถ้าผู้ใดบอกข่าวเรื่องเนื้อที่มีสีเหมือนทองคำ ผู้นั้นจะได้รับพระราชทานรางวัลอย่างงาม มหาชนกุมารรับอาสาหน้าเสด็จพระเจ้ากรุงพาราณสีสู่ป่า จนกระทั่งถึงที่อยู่ของพญาเนื้อรุก พระราชารับสั่งให้พวกโยธา ล้อมป่านั้นไว้อย่างแข็งแรง พญาเนื้อเห็นเช่นนั้นก็รู้ว่าภัยมาถึงตัว จึงตัดสินใจวิ่งตรงไปทางพระเจ้ากรุงพาราณสี แล้วกราบทูลขอไม่ให้พระราชายังคนและยืนคี่ที่จะให้จับไปเป็น ๆ พระเจ้ากรุงพาราณสี สดับถ้อยคำของพญาเนื้อก็ทรงเลื่อมใส ทรงตรัสถามถึงเรื่องต่าง ๆ ทรงทราบว่าพญาเนื้อ ได้เคยช่วยชีวิตของมหาชนกุมาร แล้วพาไปส่งยังเมืองพาราณสี แค่มหาชนกุมารกลับทรยศ บอกที่อยู่ของพญาเนื้อให้ผู้อื่นทราบ พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงกริ้วแล้วตรัสว่าจะยิงมหาชนกุมารให้ตาย พญาเนื้อทูลคัดค้านและขอพระราชทานอภัยให้แก่มหาชนกุมาร ควบความเลื่อมใสในถ้อยคำของพญาเนื้อ พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงทรงให้ปล่อยมหาชนกุมาร แล้วเชิญพญาเนื้อเข้าสู่พระนคร

ครั้นถึงพระนคร พญาเนื้อพระโพธิสัตว์ได้แสดงธรรมถวายพระราชและพระมเหสี จากนั้นจึงทูลลากลับไปยังที่อยู่ของตน พระเจ้ากรุงพาราณสีรับสั่งให้ประกาศว่า บัดนี้พระองค์ให้อภัยแก่สัตว์ทั้งปวงแล้ว ถ้าเนื้อทั้งหลายไปกินข้าวกล้าในนาของผู้ใด จะไม่มีใครทำอันตรายแก่เนื้อทั้งหลายเหล่านั้น

ต่อมาพญาเนื้อทราบว่าเนื้อทั้งหลายทำไร่นาของราษฎรเสียหายเป็นจำนวนมาก จึงห้ามปรามและขอให้คนทั้งหลายทำเครื่องหมายไว้ในที่นาของตน เพื่อกันไม่ให้เนื้อทั้งหลายเข้าไปกินสิ่งของที่ปลูกไว้ แล้วประกาศห้ามสัตว์ทั้งหลายเข้าไปในเขตที่ทำเครื่องหมายไว้

สรภชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเนื้อสภะ อาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นพระเจ้ากรุงพาราณสีได้เสด็จออกล่าเนื้อเป็นประจำ วันหนึ่งขณะที่พระราชเสด็จออกล่าเนื้อ พระองค์ทรงรับสั่งว่าถ้าเนื้อหนีออกทางคานใคร ผู้นั้น

จะถูกลงโทษ มีเนื้อสรวงตัวหนึ่งวิ่งหนีหลบหลีกออกไปทางพระราชไค พวกอำมาตย์พากันหัวเราะ พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงมีมานะขึ้น จึงทรงวิ่งตามเนื้อสรวงนั้นไปในป่าแคผู้เคียว ลี้ระยะทางถึงสามโยชน์ ขณะที่พระองค์ทรงวิ่งตามเนื้อสรวงอยู่นั้น ได้ปลัดตกลงไปในหลุม เนื้อสรวงหันกลับมาไม่เห็นพระราชชา จึงย้อนกลับไปดู เห็นพระราชชาตกอยู่ในหลุม จึงทูลขึ้นว่า "ข้าแค้นหาราช ขอพระองค์อย่างทรงวิตกไปเลย หม่อมฉันจะช่วยพระองค์ให้พ้นจากความทุกข์นี้" เมื่อกล่าวแล้ว เชนนี้ก็ก่ดิ่งกอนหินลงไป ในหลุมพอให้พระเจ้ากรุงพาราณสีประทับยืนได้ เนื้อสรวงก่ดิ่งกอนหินอยู่เช่นนั้น จนพระราชชาทรงป็นขึ้นจากหลุมได้ แล้วทูลเชิญให้ขึ้นไปประทับบนหลังของตน นำไปส่งจนถึงที่ไกลแห่งพลโยธาของพระองค์ แล้วถวายโอวาทแก่พระเจ้ากรุงพาราณสี ให้ดำรงอยู่ในเบญจศีล ตั้งมั่นอยู่ในทศพิชราชธรรม จากนั้นก็ทูลลากลับเข้าป่าตามเดิม

พระเจ้ากรุงพาราณสี เมื่อเสด็จกลับเข้าพระนครแล้ว ก็ประกาศให้ราษฎรทั้งหลายรักษาศีลห้าโดยทั่วกัน ตั้งแต่นั้นมาพระองค์ก็ไม่เสด็จออกล่าสัตว์อีกเลย

ปลา กระทำสัตยาธิษฐานต่อท้าวปัทมุนะเทวราช เพื่อให้ฝนตกลงมาช่วยชีวิตฝูงปลา และเต่าทั้งหลาย มีปรากฏอยู่ในมัจฉชาคก^๑ และช่วยเหลือเพื่อนปลาให้หลุดจากข่ายได้ มีปรากฏอยู่ในมิตจินตชาคก^๒ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

มัจฉชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปลา อาศัยอยู่ในลำห้วยแห่งหนึ่ง พร้อมด้วยบริวาร ในครั้งนั้น แคว้นโกศลเกิดแห้งแล้ง ฝนไม่ตกเป็นเวลานาน ฝูงปลาและเต่าพากันคูดอยู่ในเบือกตม และที่ตกเป็นเหยื่อของกากรมีมาก พระโพธิสัตว์เห็นความพินาศของหมู่ปลามีอยู่เช่นนั้น จึงหาทางช่วยเหลือด้วยการกระทำสัตยาธิษฐานต่อ

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาคกัฎฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๑๓๘ - ๑๔๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘ - ๒๕๐.

ท้าวปรัชชนะเทวราช ผู้เป็นเจ้าแห่งฝนว่า "ข้าแต่ท้าวปรัชชนะ ข้าพเจ้าและหมู่ญาติ
 เค็ดครอนมาก ในเมื่อข้าพเจ้าผู้มีศีลลำบากเช่นนี้ ทำไมท่านไม่ให้ฝนตกลงมาแล้ว ข้าพเจ้า
 นี้อยู่ในฐานะที่จะกักกินพวกเดียวกันได้ แต่ก็มีโคเกยขึ้นชื่อว่ากักกินมัจฉาชาติตั้งแต่ปลา
 ขนาดเล็ก ตลอดจนสัตว์อื่น ๆ ข้าพเจ้าก็มีเคยแกล้งปลงชีวิตเลย ค่ายสัจจะนี้ขอท่านจงให้
 ฝนตกลงมา เพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ให้แก่หมู่ญาติของข้าพเจ้าด้วยเถิด" เมื่อพระโพธิสัตว์
 ได้กระทำสัตย์อธิษฐานแล้ว ฝนหาใหญ่ก็ตกลงมาทั่วแคว้นโกศล ทำให้หมาชุนและหมู่สัตว์ทั้ง
 หลายพ้นจากความทุกข์

มิตจินตนิชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปลาชื่อมิตจินตนิ
 มีปลาเป็นสหายอีกสองตัวชื่อพหูจินตนิและอัปจินตนิ สัตว์ทั้งสามพากันออกจากป่า เข้ามาอยู่
 ในถิ่นมนุษย์ พระโพธิสัตว์กล่าวแก่สหายทั้งสองว่าในเมืองมนุษย์มีแต่ความนาร้างเกียจ มีภัย
 รอบตัว พวกพรานเบ็ดก็หาทางจับเราอยู่เสมอ ทางที่ดีเราควรจะไปอยู่ป่าตามเดิม
 พหูจินตนิและอัปจินตนิต่างก็ผัดวันประกันพรุ่ง จนเวลาล่วงเลยไปสามเดือนก็ยังอยู่ในเมือง
 มนุษย์นั่นเอง

วันหนึ่งขณะที่ปลาทั้งสามออกหาอาหาร พหูจินตนิและอัปจินตนิว่ายไปติดชายของ
 ชาวประมง มิตจินตนิพระโพธิสัตว์กำหนดกลิ่นรู้ว่า เป็นชาย ก็ว่ายหลีกไปหลังจากนั้นก็กลับมา
 ช่วยสหายทั้งสองให้หลุดจากข่ายได้ ในเวลาต่อมา

๗ ช่วยชีวิตพรานหมณ์ที่ถูกงูกัดให้พ้นจากความตาย มีปรากฏอยู่ในสุวัณณกัถกกุชชาคก* ดังนี้

สุวัณณกัถกกุชชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพรานหมณ์
 มีอาชีพกสิกรรม วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ออกไปนากับลูกจ้าง เมื่อสั่งงานเรียบร้อยแล้ว ก็
 เดินไปที่บึงเพื่อจะล้างหน้า ขณะที่พระโพธิสัตว์ล้างหน้าอยู่นั้น มีปูลีทองตัวหนึ่งเข้ามาหา

พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จับปูกขึ้นให้นอนบนผ้าสาฎกของตน แล้วนำปูกนั้นไปควย
ครั้นเสร็จงานแล้วเมื่อจะกลับบ้านก็ปล่อยปูกนั้นลงในบึงตามเดิม พระโพธิสัตว์ทำอยู่เช่นนี้
จนคุ้นเคยกับปูกเป็นอย่างดี

ที่ปลายนานั้นมีกาสามีภรรยาคู่หนึ่งอาศัยอยู่บนคันตาล. กภรรยาเห็นตาพระ-
โพธิสัตว์ก็อยากกิน จึงบอกกาสามีว่าอยากจะกินตาของพร้าหมณผู้หนึ่ง เพราะมีอาการแพทอง
แล้วให้กาสามีไปอยู่รับไขงูเห่า เพื่อจะให้งูเห่าไปกัดพระโพธิสัตว์ให้ตาย กาสามีรับคำ
จากนั้นก็ไปอยู่รับไขงูเห่า ครั้นได้โอกาสจึงขอร้องงูเห่าให้ไปกัดพร้าหมณพระโพธิสัตว์
งูเห่ารับคำแล้วไปแฝงตัวอยู่ในหนทางที่พระโพธิสัตว์เดินผ่าน พระโพธิสัตว์เมื่อไปถึงนา
ก็ลงไปในบึง ล้างหน้าแล้วจับปูกขึ้นมาวางไว้บนผ้าสาฎกเหมือนเช่นเคย จากนั้นก็เข้าไป
ดูทองนา งูเห่าซึ่งคอยที่อยู่จึงเลื้อยไปโดยเร็ว กัดพระโพธิสัตว์ที่น่อง ~~พระโพธิสัตว์ล้มลง~~
~~กาเห็นดังนั้นก็บินลงมาเพื่อจะจิกตาของพระโพธิสัตว์ พอดีกับปูกลานออกจากผ้าสาฎก~~
คิดอยู่ว่ากาคงจะหาอันตรายต่อสหายของตน จึงเอาก้ามหนีบคอกาไว้ เมื่อกาถูกหนีบคอกก็
ร้องเรียกงูเห่าให้มาช่วย ครั้นงูเห่าเข้ามาใกล้ปูกก็หนีบคองูเห่าไว้อีก งูคิจะหลอกปูก
จึงบอกให้ปล่อยตนและกาเสีย แล้วจะดูพิษออกจากพระโพธิสัตว์ ปูกั้นจึงเพียงแต่ปล่อย
งูพอให้ขยับไปมาได้เท่านั้น และยั้งหนีบคอกาอยู่เหมือนเดิม เมื่องูเห่าดูพิษออกจากร่าง-
กายของพระโพธิสัตว์ จนลุกขึ้นได้เป็นปกติแล้ว ปูกคิดว่าถ้างูเห่าและกายยังคงมีชีวิตอยู่ต่อไป
สหายของตนก็จะไม่มีความสุข จึงใช้ก้ามหนีบคอกของสัตว์ทั้งสองจนขาดใจตายอยู่ ณ ที่นั้น

แมลงวัน ช่วยเหลือนกใส่สาข้างเกเร ค่ายการไปหยอกไข่ข้างใส่แผลที่ตาของข้าง มี
ปรากฏอยู่ในลฎกิกชาคก*

ราชสีห์ ช่วยเหลือลูกเหี้ยยวให้พ้นภัยจากชาวชนบท มีปรากฏอยู่ในมหาอุกกุสชาดก^๑ มีความเมตตาสงสารสุนัขจิ้งจอก พาไปอยู่ควยและแบ่งเนื้อให้กินเป็นประจำ มีปรากฏอยู่ในฉัมพุกชาดก^๒ และวิโรจนชาดก^๓ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังต่อไปนี้

มหาอุกกุสชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ช่วยเหลือลูกเหี้ยยวให้พ้นภัยจากชาวชนบท^๔

ฉัมพุกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ วันหนึ่ง หลังจากฆ่ากระบือกินอิ่มแล้ว ก็กลับสู่ถ้ำของตน ในระหว่างทาง ได้พบสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง สุนัขจิ้งจอกไม่อาจหนีไค้ทัน จึงหมอบลงแสดงความเคารพด้วยความกลัว และยอมคนเป็นบ่าวรับใช้ ราชสีห์จึงพาไปอยู่ควย เมื่อได้เนื้อมากก็แบ่งให้สุนัขจิ้งจอกกินทุก ๆ วัน จนร่างกายอ้วนพีแข็งแรง วันหนึ่งสุนัขจิ้งจอกเกิดมีมานะขึ้นจึงเข้าไปหาราชสีห์ แสดงความประสงค์จะออกไปฆ่าข้างมาเลี้ยงดูราชสีห์บ้าง ราชสีห์ห้ามสุนัขจิ้งจอกไม่ให้ทำเช่นนั้น เพราะสุนัขจิ้งจอกไม่ใช่สัตว์ที่จะฆ่าข้างกินได้ ถึงแม้ราชสีห์จะห้ามปรามอย่างไร สุนัขจิ้งจอกก็ไม่เชื่อฟัง ออกไปยืนอยู่ที่ยอดเขาวางท่าดั่งพญาราชสีห์มองเห็นข้างคำตัวหนึ่งอยู่ที่เชิงเขา จึงกระโดดลงไปหมายจะให้ตกลงบนกระพองข้าง แต่พลาดกลิ้งตกลงไปที่เท้าข้าง ข้างจึงยกเท้าขึ้นเหยียบศีรษะของสุนัขจิ้งจอก สุนัขจิ้งจอกถึงแก่ความตายอยู่ ณ ที่นั้น ฝ่ายข้างก็เดินจากไป

วิโรจนชาดก มีใจความสำคัญเหมือนฉัมพุกชาดก

^๑มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาดกนิรุทธา, ภาค ๖, หน้า ๒๖๕ - ๒๗๖.

^๒มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาดกนิรุทธา, ภาค ๔, หน้า ๓๖๓ - ๓๗๐.

^๓มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาดกนิรุทธา, ภาค ๒, หน้า ๓๔๔ - ๓๔๘.

^๔อุททยานิพนธ์, หน้า ๕๖.

ลิง ช่วยเหลือพราหมณ์ขึ้นจากเหว มีปรากฏอยู่ในมหากาพย์ชาคก^๑ ดังนี้

มหากาพย์ชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิง ในครั้งนั้น มีพราหมณ์ชื่อนานาคนหนึ่ง พายุงโคออกไปไถนา เมื่อไถนาเสร็จก็ปล่อยฝูงโคให้กินใบไม้ ใบหญ้าอยู่บริเวณนั้น ส่วนตนเองก็ตากหญ้าพรวนดินไปเรื่อย ๆ ครั้นตกเย็นได้เวลากลับบ้าน พราหมณ์มองหาฝูงโคไม่พบ มีความเสียใจ เดินตามหาจนหลงทิศเข้าไปในป่าหิมพานต์ ออกอาหารถึงเจ็ดวัน เมื่อเดินไปพบต้นมะพลับต้นหนึ่ง^๒ ก็ขึ้นไปเก็บผลรับประทาน ขณะเก็บผลมะพลับอยู่นั้นก็พลัดตกจากคันทล่นลงไปในเหว พระโพธิสัตว์ซึ่งถือกำเนิดเป็นลิง เก็บผลไม้กินอยู่แถวนั้นเห็นเข้า จึงไขเชือกผูกกับหิน แล้วดึงพราหมณ์ขึ้นจากเหวได้ ด้วยความเหนื่อยอ่อน พระโพธิสัตว์จึงพักหลับนอนที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง พราหมณ์ผู้นั้นคิดจะฆ่าพระโพธิสัตว์เพื่อเอาเนื้อมาเป็นอาหาร จึงเอาก้อนหินทุ่มลงบนศีรษะของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เมื่อโดนทุ่มที่ศีรษะก็กระโดดขึ้นไปบนกิ่งไม้ แล้วบอกให้พราหมณ์เดินไปตามพื้นดิน ส่วนตนเองจะเดินบอกทางให้แก่พราหมณ์ไปบนต้นไม้ เมื่อส่งพราหมณ์ถึงหนทางแล้ววานพระโพธิสัตว์ก็กลับเข้าป่าไป ส่วนพราหมณ์ผู้ล่วงเกินพระโพธิสัตว์นั้น ได้เป็นโรคเรื้อน มีสภาพเหมือนกับมนุษย์ที่เป็นเปเรต ถูกความทุกข์เบียดเบียนอยู่ถึงเจ็ดปี เทียวเร่ร่อนไปจนถึงเมืองพาราณสี นอนทนทุกขเวทนาอยู่ในพระราชอุทยาน ในเมืองพาราณสีนั้น

ครั้นเมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จประพาสพระราชอุทยาน เห็นพราหมณ์ผู้ซึ่งเป็นโรคเรื้อน จึงตรัสถามว่าทำกรรมอะไรไว้ถึงต้องรับทุกข์เช่นนี้ พราหมณ์จึงกราบทูลเรื่องทั้งหมดให้ทรงทราบโดยละเอียด ขณะกำลังกราบทูลอยู่นั้น แฉ่นดินก็แยกออกเป็นช่อง ให้พราหมณ์ตกลงไปสู่รกรอเวจี

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาคกัฏฐสูตตะ, ภาค ๗, หน้า ๒๗๑ - ๒๗๒.

^๒คินทุกรุกโข

^๓กฐณี

สุนัขจิ้งจอก ช่วยราชสีห์ให้ขึ้นจากหล่มได้ มีปรากฏอยู่ในอุณชาคก^๑

เหี้ย ช่วยพระเจ้าปทุมมาราชลงจากต้นไม้ มีปรากฏอยู่ในจุลปทุมชาคก^๒ และบอกสถานที่เก็บอาหารแก่กบส มีปรากฏอยู่ในคิตติรชาคก^๓ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังต่อไปนี้

จุลปทุมชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปทุมกุมาร พระราชโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี มีพระอนุชาหกพระองค์ เมื่อเจริญวัยขึ้น พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงเกรงว่าพระราชโอรสจะแย่งชิงพระราชสมบัติ จึงให้พระราชโอรสทั้งเจ็ดพระองค์ ออกจากเมืองไปอยู่ที่อื่น เมื่อพระองค์สวรรคตแล้วจึงค่อยกลับมาครองเมืองต่อไป ครั้นรับพระราชโองการแล้ว พระราชกุมารทั้งเจ็ดก็พาพระชายาออกจากเมืองไปพร้อมกัน ปทุมกุมารพระโพธิสัตว์พาพระชายาหนีจากพระอนุชาทั้งหก ไปสร้างที่พักอยู่ที่ริมแม่น้ำแห่งหนึ่ง ต่อมาปทุมกุมารได้ช่วยเหลือโจรคนหนึ่งซึ่งถูกตัดมือ ตัดเท้า ตัดหู ตัดจมูก ลอยแพมา ช่วยรักษาจนบาดแผลหายก็

ครั้นอยู่นานมา พระชายาของปทุมกุมารคิดนอใจไปรักใคร่กับโจรนั้น และคิดหาอุบายที่จะฆ่าพระราชกุมาร วันหนึ่งได้ลวงปทุมกุมารขึ้นไปบนยอดเขา แล้วฉลุปทุมกุมารตกลงมา ด้วยบุญญาภพของพระราชกุมาร บันดาลให้ไปตกลงบนยอดมะเคื่อต้นหนึ่ง โดยที่พระราชกุมารมิได้รับอันตรายแต่ประการใด มีเหี้ยใหญ่ตัวหนึ่งขึ้นไปกินผลมะเคื่ออยู่เป็นประจำ จนคุ้นเคยกับพระราชกุมาร พระราชกุมารจึงขึ้นนั่งบนหลังเหี้ยนั้นลงจากต้นมะเคื่อแล้วเดินออกจากป่าจนถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ได้ทราบข่าวพระราชบิดาสวรรคต จึงเสด็จกลับเมืองพาราณสี เสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดาสืบไป

^๑อุทธานิพนธ์, หน้า ๓๕.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติภูมิรูดดา, ภาค ๓, หน้า ๑๕๔ - ๑๖๐.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติภูมิรูดดา, ภาค ๕, หน้า ๔๑๐ - ๔๑๗.

คิตทิวราชก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกะทาอาศัยอยู่ใกล้บรรณศาลาของอาจารย์ทิสปาโมกข์ ผู้ซึ่งสอนศิลปะแก่มาณพจำนวนห้าร้อยคน บุรุษผู้หนึ่งไค้มอบแม่โคนมพร้อมด้วยลูกโคให้ไว้เพื่ออาจารย์ทิสปาโมกข์จะได้ค้ำน้ามนมที่ใกล้บรรณศาลานั้น มีเหี้ยกับลูกอีกสองตัวอาศัยอยู่ ส่วนราชสีห์และเสือโคร่งก็ไปมาหาสู่กับทิสปาโมกข์อยู่เสมอ

ฝ่ายนกกะทาไค้ยินเสียงอาจารย์บอกมนต์แก่มาณพอยู่เป็นประจำ ก็เรียนไตรเวทไค้ทั้งสาม ต่อมาอาจารย์ทิสปาโมกข์ถึงแก่กรรม ทั้งที่มาณพทั้งห้าร้อยยังไม้ทันสำเร็จการศึกษา นกกะทาพระโพธิสัตว์รับอาสาที่จะสอนศิลปะแก่พวกมาณพทั้งหลายเหล่านั้น แล้วแสดงความรู้ในไตรเวทให้พวกมาณพฟัง พวกมาณพทั้งหลายก็ร่าเริงยินดีและเริ่มเรียนศิลปะกับนกกะทานั้น

ครั้งหนึ่งในชมพูทวีป มีการเล่นมหรสพครั้งใหญ่ บิคารมราชาของมาณพทั้งหลายก็ส่งข่าวไปถึงบุตรให้ไปดูงานมหรสพครั้งนี้ มาณพทั้งหลายก็ลานนกกะทาไป ระหว่างที่มาณพทั้งหลายไม้อยู่ มีคายนสั้ว* หนึ่ง ท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ จนมาถึงบรรณศาลานั้น ครันเห็นคายนสั้วออกมาต้อนรับ พร้อมทั้งบอกที่เก็บข้าวสารและน้ามนให้คายนสั้วเพื่อใช้หุงต้มแล้วจึงออกไปหาอาหาร ครันเวลาเข้าคายนสั้วแล้ว ก็ฆ่าลูกเหี้ยทั้งสองตัวทำเป็นกับข้าว ตอนกลางวันก็ฆ่านกกะทาและลูกโคกิน ตอนเย็นก็ฆ่าแม่โคกินอีก เมื่อเหี้ยกลับมาไม้เห็นลูกทั้งสอง ก็เที่ยวถามหา รุกชเหวคาคแสดงกายให้ปรากฏแล้วบอกแก่เหี้ยว่า ลูกของเหี้ยทั้งสองตัว นกกะทา ลูกโคและแม่โค ถูกคายนสั้วฆ่ากินหมดแล้ว และขอให้เหี้ยฆ่าคายนสั้วนี้เสีย เหี้ยกลับคิคว่าถ้าคายนสั้วนี้คินขึ้นมา คงจะกินเราอีก จึงหนีไปจากที่นั้น

ฝ่ายราชสีห์และเสือโคร่งไม้ไค้ไปเยี่ยมนกกะทาเป็นเวลานาน ราชสีห์จึงให้เสือโคร่งไปฟังข่าวนกกะทาก่อน เสือโคร่งรับคำแล้วเดินทางไป เมื่อถึงบรรณศาลา

เห็นคาบสนอนหลับและมีขนของนกกกระทา กระดุกของไคยังปรากฏอยู่ จึงคิดว่าบุรุษผู้นี้คงจะฆ่าสัตว์เหล่านั้น จึงใช้เท้าถีบคาบสให้ลุกขึ้น คาบสชั่วเห็นเสือโคร่งก็กลัวไม่ยอมรับว่าเป็นผู้ฆ่าสัตว์เหล่านั้น แต่เมื่อเสือโคร่งจะฆ่าจึงยอมรับว่าได้ฆ่าลูกเหี้ย ลูกโคและแม่โคกินจริง แต่ไม่ไคฆานนกกกระทา เสือโคร่งไม่เชื่อจึงพาคาบสนั้นไปหาราชสีห์ แล้วบอกราชสีห์ว่า บุรุษผู้นี้เป็นผู้ฆานนกกกระทา เพราะมีขนนกกกระทาปรากฏอยู่ ลูกเหี้ย ลูกโคและแม่โคก็ถูกบุรุษผู้นี้ฆานกินมาแล้ว เมื่อจนทวยหลักฐาน คาบสนั้นก็รับว่าได้ฆานนกกกระทาจริง ราชสีห์เห็นว่าคาบสรับความจริงก็จะปล่อยคาบสไป แต่เสือโคร่งไม่เห็นค้วยจึงเข้าชบกัดคาบสนั้นจนตาย

ฝ่ายมาดพทั้งหลาย เมื่อกลับมาไม่เห็นนกกกระทาก็ก้นร้องไห้คร่ำครวญ แล้วพากันแยกย้ายกลับไป

กา ช่วยนกลใส่ขาข้างเกเร ค้วยการจิกตาข้างให้เป็นแผล มีปรากฏอยู่ในลฎกิกชาคก^๑

นกกกระทา สงสารเพื่อนนกกกระทา ไม่ยอมส่งเสียงร้องเมื่อถูกให้เป็นนกกต่อ มีปรากฏอยู่ในคิตคิรชาคก (๑)^๒ และช่วยอบรมใครเวทแก่มาดพหารอยคน มีปรากฏอยู่ในคิตคิรชาคก (๒)^๓ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

คิตคิรชาคก (๑) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี บวชอยู่ในป่าหิมพานต์ ฝึกฝนจนสำเร็จอภิญญาสมบัติ แล้วออกจากป่าหิมพานต์ ไปสร้างบรรณศุลาอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้น มีพรานนกคนหนึ่งจับนกกกระทามาเลี้ยงไว้เป็นนกกต่อ เมื่อฝึกหัดดีแล้วก็นำไปก่อนนกกกระทามาขาย เพื่อนำเงินมาเลี้ยงบุตรและภรรยา วันหนึ่งนกกกระทา

^๑ดูวิธานิพนธ์, หน้า ๕๑.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาคกัฎฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๓๐๕ - ๓๐๘.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาคกัฎฐกถา, ภาค ๕, หน้า ๔๑๐ - ๔๑๓.

ที่เป็นนกกตอคิดได้ว่า หมูญาติทั้งหลายต้องตายเป็นจำนวนมากเพราะตนเป็นต้นเหตุ ตั้งแต่
 นี้ต่อไปจะไม่ร้องอีกแล้ว ครั้นถูกพรานนกกตอ หนเจ็บปวดไม่ไหวก็ร้องขึ้นอีก นกกระทาที่
 เป็นนกกตอสงสัยว่าตนซึ่งเป็นผู้ร้องจะมีบาปหรือไม่ นกกระทาจึงถามถึว่า การที่ตนเป็น
 นกตอนั้นบาปหรือไม่ ถึมีตอบว่าถ้าใจบริสุทธิ์คือไม่ปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นตาย เป็นแต่ร้อง
 ตามหน้าที่เท่านั้นบาปก็จะไม่มาเบียดเบียน

คติกริชาคก (๒) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกระทา
 ช่วยสอนไตรเวทแก่มาฆพหารอยคน^๑

นกพิราบ มีความสงสารกาจึงชวนมาพักอยู่ในโรงครัวด้วยกัน มีปรากฏอยู่ในกโปตชาคก
 (๑)^๒ โฉลชาคก^๓ รุจิรชาคก^๔ กโปตชาคก-(๒)^๕ และมณีชาคก^๖ ใจความสำคัญ
 แต่ละเรื่อง มีดังนี้

กโปตชาคก (๑) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกพิราบ
 อาศัยอยู่ในโรงครัวของเศรษฐีผู้หนึ่ง ตอนเช้าก็ออกจากโรงครัวไปหาอาหาร ครั้นถึง
 เวลาเย็นก็กลับมายังที่อยู่ของตน วันหนึ่งมีกาตัวหนึ่งบินผ่านมาจากโรงครัว ไค่กลืนเนื้อ
 และกลืนปลาก็มีความโลภ อยากจะกินเนื้อและปลานั้น ครั้นเวลาเย็น กาเห็นนกพิราบบิน
 กลับมาจากการหาอาหารจึงคิดว่า ต้องอาศัยนกพิราบนี้จึงจะไค่กินเนื้อและปลา

^๑ ภูวียนานิพนธ์, หน้า ๒๗.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฎฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๑๑ - ๑๕.

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฎฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๑๑๐ - ๑๑๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓ - ๑๑๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๓ - ๕๑๖.

^๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฎฐกถา, ภาค ๑, หน้า ๑๑๕ - ๑๑๗.

เช้าวันรุ่งขึ้นกาก็บินมาจับอยู่ที่โรงครัวนั้น พอเห็นนกพิราบบินออกจากโรงครัว กาก็บินตามหลังนกพิราบไป นกพิราบเห็นเช่นนั้นจึงถามว่า "เจ้าตามเรามาเพราะเหตุใด" กาคอบว่า "เพราะข้าพเจ้าชอบกิริยาของท่าน และมีความประสงค์จะเป็นผู้รับใช้ของท่าน" ตั้งแต่นั้นมากาก็ติดตามนกพิราบไปเที่ยวหากินในที่ต่าง ๆ ครั้นตกเย็นก็บินตามนกพิราบเข้าไปในโรงครัว พอครัวเห็นว่า เป็นเพื่อนของนกพิราบก็แขวนกระเชาไว้ให้กาสำหรับเป็นที่พักอาศัยในโรงครัวนั้น

วันหนึ่งมีคนนำเนื้อและปลามาให้เสิร์ฟเป็นจำนวนมาก พ่อครัวจึงนำไปเก็บไว้ในโรงครัว กาเห็นเช่นนั้นก็อยากกิน จึงคิดว่าวันรุ่งขึ้นจะไม่ออกไปหาอาหาร จึงบอกแก่นกพิราบว่า "วันนี้ข้าพเจ้าไม่สามารถจะออกไปหาอาหารได้เพราะปวดท้อง" นกพิราบได้ฟังเช่นนั้นก็รู้ว่า เป็นอุบายของกาที่จะกินเนื้อและปลา จึงกล่าวแก่กาว่า "ขึ้นชื่อว่าอาหารเป็นเครื่องบริโภคของคนแล้ว ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ข้าพเจ้าไม่ควรกินเป็นอันขาด จงไปหาอาหารด้วยกันเถิด" กาคอบว่า "ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้าไปไม่ได้จริงๆ" เมื่อคายินยันเช่นนั้น นกพิราบก็ออกไปหาอาหารแต่ผู้เดียว

ฝ่ายพ่อครัว เมื่อทำอาหารเสร็จแล้วก็ออกไปยืนอยู่ข้างนอก กาก็ได้โอกาสจึงรีบบินลงไปที่โต๊ะอาหาร เพื่อจะคาบเนื้อขึ้นไปกินบนกระเชา แต่พ่อครัวได้ยินเสียงจึงเดินเข้าไปดู เห็นกาอยู่บนโต๊ะที่วางอาหารก็โกรธ จึงจับกาดอนขนออกหมดทั้งตัว แล้วโยนขึ้นไปไว้ในกระเชา ครั้นนกพิราบกลับมาในตอนเย็นเห็นกาถูกดอนขนเช่นนั้นก็ตำหนิกว่าไม่รู้จักปฏิบัติตัวให้ดี เป็นผู้มีความโลภในการกิน เมื่อตำหนิกมาแล้วก็บินจากไป ส่วนพ่อครัวก็นำเอากาและกระเชาไปทิ้งเสีย

โลลชาคก รุจิรชาคก กโปตชาคก (๒) และมณิชาคก มีใจความสำคัญเหมือน
กโปตชาคก (๑)

นกหัวขวาน ช่วยเหลือกวางให้หลุดพ้นจากบ่วงของนายพราน มีปรากฏอยู่ในกรุงมิดซาคก^๑ แบ่งตัวค่วงและหนอนให้เพื่อนกิน มีปรากฏอยู่ในกัณฑ์คลกซาคก^๒ ช่วยเอากระดูกออกจากคอรราชสีห์ มีปรากฏอยู่ในชาวสฤณซาคก^๓ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังต่อไปนี้.

กรุงมิดซาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกวาง ไปติดบ่วงของนายพราน นกหัวขวานและเต่าช่วยชีวิตไว้ได้^๔

กัณฑ์คลกซาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกหัวขวาน เที้ยวหากินอยู่ในป่าตะเคียน ในครั้งนั้นมีนกอีกตัวหนึ่งชื่อกัณฑ์คลกผู้ซึ่งเป็นสหายของนกหัวขวาน เที้ยวหากินอยู่ในป่าทองหลาง วันหนึ่งนกกัณฑ์คลกจะไปหานกหัวขวาน นกหัวขวานจึงพาไปเที่ยวป่าตะเคียน เจาะเอาตัวค่วงและหนอนในต้นตะเคียนมากินกัน เมื่อนกกัณฑ์คลกได้กินหนอนและตัวค่วงเหล่านั้นก็คิดใจ ใครจะหากินเองบ้าง แต่นกหัวขวานห้ามไว้เพราะเห็นว่านกกัณฑ์คลกเคยหากินไม่มีแก่นเช่นต้นจิวและต้นทองหลางเป็นต้น การที่จะมาเจาะต้นตะเคียนซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็งนั้น เป็นการไม่สมควร นกกัณฑ์คลกไม่เชื่อฟังบินไปเจาะต้นตะเคียนโดยแรงจนจะงอยปากหัก นัยน์ตาทะเล้น สมองแตกตายอยู่ ณ ที่นั้น

ชาวสฤณซาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกหัวขวาน อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ในครั้งนั้นมีราชสีห์ตัวหนึ่งกำลังกินเนื้ออยู่ แล้วเศษกระดูกไปติดอยู่ที่คอ ใ้รับทุกขเวทนาอย่างยิ่ง นกหัวขวานเห็นเช่นนั้นก็ไม่กล้าเข้าไปช่วย เพราะเกรงว่าราชสีห์จะทำอันตรายตน จนกระทั่งราชสีห์รับปากว่าจะไม่ทำอันตรายใด ๆ ต่อ นกหัวขวาน

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัณฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๒๐๓ - ๒๐๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕ - ๒๐๗.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัณฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๒๕๗ - ๒๕๘.

^๔อุทธานิพนธ์, หน้า ๕๓.

นกหัวขวานจึงให้ราชสีห์นอนตะแคง เอาไม้ค้ำปากของราชสีห์ไว้ด้วยกลัวว่าราชสีห์จะจับจากนั้นก็เข้าไปในปากของราชสีห์ จิกปลายกระดูกให้เลื่อนออก แล้วจึงออกจากปากราชสีห์ เคาะท่อนไม้ที่ค้ำปากราชสีห์ไว้นั้นให้ตกลง จากนั้นก็บินขึ้นไปจับอยู่บนกิ่งไม้ ส่วนราชสีห์ก็หายจากอาการเจ็บปวด

หลังจากนั้นต่อมา นกหัวขวานพระโพธิสัตว์ไปพบราชสีห์ตัวนั้น กำลังกินกระป๋องป้าอยู่ ก็คิดจะลองใจราชสีห์ จึงกล่าวแก่ราชสีห์ว่า "ข้าแต่มีคราษ ข้าพเจ้าขออนอบน้อมท่าน ข้าพเจ้าได้เคยช่วยเหลือท่านมานานแล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าขอสิ่งตอบแทนบ้างเถิด" ราชสีห์ได้ฟังเช่นนั้นจึงตอบว่า "การที่เจ้าเข้าไปในปากของเรา ผู้ซึ่งมีเลือดและเนื้อเป็นอาหาร เจ้าก็ได้อาศัยเลือดและเนื้อในปากของเรา จึงมีชีวิตอยู่ถึงบัดนี้ นับว่าเลือดและเนื้อที่เจ้าได้กินในระหว่างฟันของเราก็คงเป็นการตอบแทนพออยู่แล้ว" นกหัวขวานได้ฟังเช่นนั้นจึงกล่าวว่า "น่าดีเคียนผู้ที่ไม่รู้จักบุญคุณผู้อื่น ไม่ตอบแทนคุณของผู้อื่น ผู้ใดไม่รู้จักคุณที่เขาคำแก่ตน การคบกับผู้นั้นไม่มีประโยชน์" เมื่อกล่าวแล้วเช่นนั้นก็บินหนีไป

นกออก พยายามช่วยลูกเหยี่ยวให้พ้นภัยจากชาวชนบท มีปรากฏอยู่ในมหาอุกกุสชาดก^๑

หงส์ สงสารภรรยาและธิดาจึงให้ชนทองเอาไว้มาย มีปรากฏอยู่ในสุวณฺณหังสชาดก^๒
 สงสารลูกกาที่เกิดจากหงส์จึงพามาอยู่ด้วย มีปรากฏอยู่ในวินิลกชาดก^๓ ช่วยพาแก้วไปหา
 กินในที่อุดมสมบูรณ์ มีปรากฏอยู่ในกัจจปชาดก^๔ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังต่อไปนี้

^๑ ภูวียนานิพนธ์, หน้า ๕๖.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรตตะ, ภาค ๒, หน้า ๓๖๐ - ๓๖๕.

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรตตะ, ภาค ๓, หน้า ๔๕ - ๕๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๓ - ๒๓๖.

สุวัฒน์หังสชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์ทอง ระลึกชาติหลังได้ว่า เมื่อชาติก่อนตนเองเป็นพราหมณ์อยู่ในเมืองพาราณสี มีภรรยาและธิดาอีกสามคน วันหนึ่งพระโพธิสัตว์คิดถึงภรรยาและธิดา จึงบินไปสูบ้านเรือนของตน เล่าความจริงให้ภรรยาและธิดาฟังทุกประการ แล้วให้ชนปีกไว้คนละเส้น หงส์ทองทำอยู่เช่นนี้ จนนางพราหมณ์และธิดามั่งมีขึ้นช่วยการชายชนปีกทองคำของหงส์ทอง

ครั้นต่อมานางพราหมณ์เรียกธิดาทั้งสามเข้ามาหาแล้วบอกว่า ชรรมาจิตใจของสัตว์เถรจกาน ยากที่จะประมาณรู้ได้ ต่อไปถ้าหงส์ทองไม่มาหาพวกเราอีก เราจะทำประการใด ทางที่พวกเราควรจะถอนขนของหงส์ทองให้หมดทั้งตัว แล้วจึงปล่อยไป ธิดาทั้งสามไม่เห็นด้วยเพราะเกรงว่าหงส์ทองจะได้รับความเจ็บปวด แต่นางพราหมณ์ไม่เชื่อฟังเมื่อหงส์ทองมา นางก็เรียกเข้าไปใกล้ ๆ แล้วจับถอนขนเสียจนหมดทั้งตัว หงส์ทองไม่สามารถจะบินกลับไปได้ นางพราหมณ์จึงจับหงส์ทองซ่อนไว้ ด้วยปรารถนาขนทองที่จะงอกขึ้นใหม่อีก แต่เมื่อหงส์ทองมีขนงอกขึ้นมาก็กลายเป็นสีขาว หลังจากนั้นก็บินกลับไปยังที่อยู่ของตน ตั้งแต่นั้นมาหงส์ทองก็ไม่กลับมาอีกเลย

วินิลกชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าวิเทหราชครองมิลินดา ในครั้งนั้นมีหงส์ตัวหนึ่งไปผูกสมักรรักไกรกับกา จนมีลูกด้วยกันตัวหนึ่ง มีร่างกายสีเขียวเกือบจะเหมือนมารคาจึงได้ชื่อว่าวินิลกะ พญาหงส์ผู้เป็นบิดาบินไปเยี่ยมลูกอยู่เสมอ เพราะลูกยังอ่อนอยู่ ฝ่ายลูกสาวทั้งสองของพญาหงส์เห็นพ่อบินไปเยี่ยมลูกอยู่เสมอเช่นนั้น ก็รับอาสาที่จะนำลูกกามาอยู่ด้วยกันโดยไม่รังเกียจแต่ประการใด เมื่อไปถึงที่อยู่ของวินิลกะก็ให้วินิลกะคาบตรงกลางไม้ ส่วนลูกหงส์ทั้งสองก็คาบปลายไม้ตัวละข้าง แล้วบินกลับไปยังที่อยู่ของตน ขณะที่บินข้ามเมืองมิลินดานั้น ลูกกาเห็นพระเจ้าวิเทหราช กำลังทรงรถเสียบพระนคร จึงกล่าวเปรียบเทียบกับว่าตนเองเปรียบเสมือนพระเจ้าวิเทหราช ลูกหงส์ทั้งสองเปรียบเสมือนม้าที่ลากรถพระที่นั่ง เมื่อลูกหงส์ได้ฟังเช่นนั้นก็โกรธ คิดจะปล่อยไม้ให้วินิลกะตกลงไปตาย แต่เกรงว่าบิดาจะทำโทษจึงออกใจไว้จนไปถึงบิดาก็เล่าเรื่องให้บิดาฟัง พญาหงส์ก็เตียนวินิลกะว่าเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณตน แล้วให้ลูกหงส์ทั้งสองนำวินิลกะกลับไปส่งไว้ในที่เดิม

กัจฉปชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ของ พระเจ้ากรุงพาราณสี พระเจ้ากรุงพาราณสีนั้นทรงพอพระทัยในการตรัสเจรจามาก จนไม่ให้โอกาสแก่ใคร ๆ ที่จะพูด พระโพธิสัตว์เฝ้าหาโอกาสที่จะพูดห้ามเสมอแต่ก็ยังไม่มีโอกาส วันหนึ่งมีหงส์สองตัวซึ่งมีความคุ้นเคยกับเต่าตัวหนึ่ง ได้ชักชวนเต่าให้ไปอยู่ด้วยกันที่ถ้ำทอง เริงเขาจิตตฤฎฐในป่าหิมพานต์อันเป็นสถานที่รื่นรมย์ อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร โดยตกลงกันว่าเต่าจะต้องไม่พูดอะไรทั้งสิ้นในขณะที่หงส์ทั้งสองนำเต่าไป จากนั้นหงส์ทั้งสองก็ให้เต่าคาบกลางไม้ ส่วนหงส์คาบที่ปลายไม้ทั้งสองข้างข้างละตัว พาเต่าบินขึ้นไปในอากาศ ขณะที่ผ่านมาเมืองพาราณสี ก็ก่ก้างหลายเห็น เขาก็ร้องขึ้นว่าหงส์หามเต่า เต่าไคยบินเช่นนั้นก็นึกอยากจะพูดว่าอะไรของพวกเจ้าเล่า เมื่ออากาศขึ้นจะพูดปากก็หลุดจากไม้ตกลงไปตาย คนทั้งหลายต่างก็มามองดูกันอยู่ พระเจ้ากรุงพาราณสีก็เสด็จไปทอดพระเนตรพร้อมด้วยอำมาตย์ ตรัสถามอำมาตย์ว่า เพราะเหตุใดเต่าตัวนี้จึงตกลงมาตาย อำมาตย์ผู้ซึ่งหาโอกาสที่จะพูดไม่ให้พระราชอาศรัยมากอยู่แล้ว จึงกราบทูลขึ้นว่า คงจะเป็นเพราะเต่าตัวนี้คาบไม้ให้หงส์หามมาแล้วพูดไม่ได้ ใครจะกล่าววาจาอย่างใดอย่างหนึ่งปากจึงหลุดจากไม้ตกลงมา เพราะเหตุนี้บัณฑิตควรจะกล่าววาจาอันถึงตามสมควรแก่เวลา อย่าเจรจาให้มากเกินไป เมื่อพระราชโองสัถย์เช่นนั้นก็เข้าพระทัย ตั้งแต่นั้นมาพระองค์ก็ไม่ตรัสเจรจามากเกินประมาณเหมือนแต่ก่อน

จะเห็นได้ว่าสัตว์ในชาติกัฏฐกถาที่มีความเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้อื่น ดังกล่าวมาแล้วนั้น แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. ช่วยเหลือสัตว์ด้วยกันเอง โดยกำหนดให้สัตว์เล็กช่วยเหลือสัตว์ใหญ่ เช่น นกหัวขวานช่วยเอากระดุกออกจากคอรราชสีห์ ในชาวสกุลชาดก สุนัขจึงจอกช่วยราชสีห์ขึ้นจากหล่ม ในคุณชาดก หรือการที่กำหนดให้สัตว์ใหญ่ช่วยเหลือสัตว์เล็ก เช่น ช้างช่วยชีวิตลูกนกได้ ในลฎกชาดก ราชสีห์มีความเมตตาสุนัขจึงจอก พาไปอยู่ด้วย มีปรากฏในซัมพุกชาดก นั้น ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าถึงแม้จะเป็นผู้มีอำนาจ มีกำลัง แต่บางครั้งก็ไม่สามารถช่วยตนเองได้ ต้องอาศัยผู้ที่มิ่กำลังน้อยกว่าคนเป็นผู้ช่วยเหลือ ลักษณะเช่นนี้เป็นการสอนไม่ให้ถูกสติปัญญา หรือกำลังความสามารถของผู้อื่น และยังสอนให้รู้จักช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอกว่าอีกด้วย

๒. ช่วยเหลือมนุษย์ การกำหนดให้สัตว์มีความเมตตาการุณา ช่วยเหลือมนุษย์ เช่น ช้าง ช่วยพาคนไปส่งในเมือง ลิงช่วยคนขึ้นจากเหว และปูช่วยชีวิตมนุษย์นั้น ก็เพื่อจะให้ชอคิดว่ แมแต่สัตว์เคระจณายังมีความเมตตาการุณาช่วยเหลือมนุษย์ มนุษย์ก้่น่าจะมีความเมตตาการุณาสัตว์หรือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง

พฤติกรรมของสัตว์ที่มีความเมตตาการุณาช่วยเหลือผู้อื่นนี้ เป็นพฤติกรรมที่ปรากฏในชาติภพภูมามากที่สุด แสดงไว้หลายแง่หลายมุม เพื่อจะให้ชอคิดแก่คนทั่วไปว่า การทำความดีหรือการช่วยเหลือสังคมนั้น มีหลายลักษณะที่ทำได้ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือที่ยิ่งใหญ่คือการช่วยเหลือชีวิตผู้อื่น เช่น ช้างช่วยเหลือลูกนกไข่ไม่ให้ถูกฝูงช้างเหยียบตายในลูกถักชาก^๑ เนื้อทรายช่วยเหลือลูกเตระฐีในรูชาก^๒ หรือเพียงแต่มีความเมตตาสงสารกลัวว่าผู้อื่นจะไ้รับทุกข์ เช่น แกะสงสารพร้าหมดที่จะตองทนทุกข์เหมือนคน มีปรากฏอยู่ในมคกภคชาก^๓ เป็นต้น

ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่คนทั่วไปพึงกระทำ ถึงแม้ว่าบางครั้งไม่อาจช่วยเหลือได้ เพียงแต่สงสารและเห็นใจก็ยงดี

ยอมสละชีวิตเพื่อผู้อื่น

สัตว์ที่ยอมสละชีวิตเพื่อผู้อื่น ที่ปรากฏในชาติภพภูมามีดังนี้

เนื้อทราย ยอมสละชีวิตแทนนางเนื้อทองแก่ มีปรากฏอยู่ในนิโครชชาก^๔ ยอมสละชีวิต

^๑ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๕๑.

^๒ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๕๕.

^๓ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๕๔.

^๔มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตภพภูม, ภาค ๑, หน้า ๒๒๑ - ๒๓๓.

เพื่อบิดามารดา มีปรากฏอยู่ในนันทิยมิตรราชชาดก^๑ ยอมสละชีวิตเพื่อสามี มีปรากฏอยู่ใน
 สุวณณมิตตชาดก^๒ และยอมสละชีวิตเพื่อพี่ มีปรากฏอยู่ในโรหนมิตตชาดก^๓ ใจความสำคัญ
 แต่ละเรื่องมีดังนี้

นิโครชชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเนื่อนิโครช
 อาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง มีเนือบรivar ห้าร้อยตัว ในที่ใกล้แห่งสำนักของเนื่อนิโครชนั้น มีฝูง
 เนื่ออีกฝูงหนึ่งซึ่งมีเนื้อสาชะเป็นนายฝูงและมีเนือบรivar ห้าร้อยตัว เช่นเดียวกัน

ในครั้งนั้นพระเจ้ากรุงพาราณสีทรงสนพระทัยในการล่าเนื้อ ทรงกะเกณฑ์ราษฎร
 ให้ตามเสด็จไปล่าเนื้อทุกวัน ทำให้ราษฎรไม่มีเวลาทำกรงานต่าง ๆ ราษฎรทั้งหลายจึง
 ช่วยกันทำรั้วล้อมคองใหญ่แห่งหนึ่ง แล้วตอนฝูงเนื้อเข้าไปไว้ในคองนั้น เพื่อพระเจ้ากรุง
 พาราณสีจะได้เสด็จประพาสโดยสะดวกตามพระราชประสงค์ ฝูงเนื้อของเนื่อนิโครชและ
 เนื้อสาชะก็อยู่ในวงล้อมนี้ด้วย

ตั้งแต่นั้นมาพระเจ้ากรุงพาราณสีก็เสด็จมาทรงยิงเนื้อด้วยพระองค์เองบ้าง
 บางครั้งก็ให้พนักงานครว้มายิงไป เนื้อทั้งหลายเมื่อถูกยิงก็แตกตื่นตกใจกลัว ได้รับความเจ็บ
 เป็นจำนวนมาก นายฝูงทั้งสองปรึกษากันว่าตั้งแต่นี้ต่อไปจะจัดเวรให้แก่เนือบรivar ของตน
 ให้ไปนอนคอยอยู่ที่สำหรับฆ่าวันละตัว เมื่อถึงเวรของเนื้อตัวใดเนื้อตัวนั้นก็ไปนอนคอย
 อยู่เพื่อให้พระราชหรือพนักงานครว้มายิงเอาไป ทั้งสองฝ่ายตกลงปฏิบัติตามข้อตกลงนี้
 ตลอดไป

วันหนึ่งถึงเวรของแม่เนื้อทองแก่ตัวหนึ่งซึ่งเป็นบรivar ของเนื้อสาชะ นางเนื้อ
 ไปอ่อนวอนต่อเนื้อสาชะขอเปลี่ยนเวรกับเนื้อตัวอื่น ๆ เมื่อนางคลอกแล้วก็จะไปรับเวรทันที

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดณา, ภาค ๕, หน้า ๕๗ - ๖๓.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดณา, ภาค ๔, หน้า ๔๕๖ - ๔๖๒.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดณา, ภาค ๗, หน้า ๕๖ - ๖๗.

แต่เนื้อสาชะไม่อนุญาต นางเนื้อจึงไปหาเนื้อนิโครธ ขอให้ช่วยชีวิตของตนและลูกในครรภ์ไว้ก่อน เมื่อคลอดแล้วก็ไปรับเวร เนื้อนิโครธได้ฟังเช่นนั้นก็ส่งสารจึงอนุญาตให้นางเนื้อผ่านเวรไปได้ แล้วเนื้อนิโครธก็ไปนอนอยู่ในที่สำหรับฆ่าแทน ฝ่ายพนักงานครัวเห็นเนื้อนิโครธผู้ซึ่งพระเจ้ากรุงพาราณสีให้อภัยแล้ว มานอนอยู่เช่นนั้น จึงไปกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จมากด้วยพระองค์เอง ตรัสถามเนื้อนิโครธว่า ทำไมมานอนอยู่เช่นนี้ เนื้อนิโครธกราบทูลเรื่องทั้งหมดให้พระราชาทรงทราบทุกประการ พระองค์ทรงเลื่อมใสเนื้อนิโครธที่มีความเมตตา ยอมสละชีวิตของตนแทนนางเนื้อผู้มีครรภ์ พระราชาจึงพระราชทานอภัยแก่เนื้อนิโครธและเนื้อทั้งหลาย ตลอดจนสัตว์สองเท้าและสัตว์สี่เท้าด้วย

เนื้อนิโครธแสดงธรรมถวายพระราชแล้วทูลลากลับไปยังสถานที่อยู่ของตน ฝ่ายนางเนื้อเมื่อคลอดบุตรแล้วก็อบรมสั่งสอนบุตรของตน ไม่ให้ไปคบค้าสมาคมกับเนื้อสาชะโดยเด็ดขาด ให้อยู่กับเนื้อนิโครธเท่านั้น

หลังจากพระเจ้ากรุงพาราณสีทรงให้อภัยแก่เนื้อทั้งหลายแล้ว เนื้อทั้งหลายก็พากันไปกินข้าวกล้าของราษฎรที่ปลูกไว้ ไม่มีผู้ใดจะทำอันตรายแก่ฝูงเนื้อนั้นได้ เพราะพระราชาทรงให้อภัยแก่ฝูงเนื้อนั้นแล้ว เมื่อเนื้อนิโครธทราบเรื่องจึงห้ามฝูงเนื้อไม่ให้ไปกินข้าวกล้าที่ราษฎรปลูกไว้ และประกาศให้คนทั้งหลายผูกใจไว้เป็นเครื่องหมาย เมื่อฝูงเนื้อเห็นเครื่องหมายนั้น จะไม่เข้าไปกินข้าวกล้าในนาเป็นอันขาด

นันทิมิคราชา : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเนื้อทราย ชื่อนันทิมิคะ ยอมสละชีวิตแทนบิดามารดา ด้วยอำนาจแห่งความกตัญญูกตเวที นันทิมิคะจึงรอดพ้นจากอันตราย กลับไปหาบิดามารดาได้

สุวณฺณมิกราชา : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเนื้อทราย มีสีดั่งสีทอง รูปร่างสวยงามน่าเลื่อมใส มีภรรยาตัวหนึ่งรูปร่างสวยงามดุจดั่งเช่นเดียวกัน

มีเนือบรivarแปดหมื่น วันหนึ่งพระโพธิสัตว์เดินนำฝูงเนือไปข้างหน้า เฝ้าไปตึกบ่วงของ นายพรานที่ปักไว้ พระโพธิสัตว์ไม่สามารถจะทำให้บ่วงขาดได้ ยิ่งกระชากบ่วงก็ยิ่งฝัง ลึกลงไปอีก จนเนือและเอ็นของพระโพธิสัตว์ขาดไป พญาเนือจึงร้องขึ้นว่าเราคือบ่วง ฝูงเนือไต่กินเข็นนั้นก็ตกใจกลัวแตกหนีไป ส่วนภรรยาของพญาเนือนั้นหนีไปแล้ว ครั้น ตรวจดูไม่พบสามีจึงย้อนกลับมาดูเห็นพระโพธิสัตว์ตึกบ่วงอยู่ แต่ก็ไม่สามารถจะช่วยเหลือ ได้ เมื่อไม่มีทางที่จะช่วยสามี นางเนือจึงปลอมสามีว่า "ข้าแต่สามี อย่ากลัวไปเลย ข้าพเจ้าจะขอร้องนายพรานเพื่อช่วยชีวิตของท่าน ถ้าข้าพเจ้าไม่สามารถจะอ่อนวอนให้ นายพรานปล่อยท่านได้ก็จะขอยอมตายแทนท่าน เมื่อกล่าวแล้วก็ยืนเคียงข้างอยู่กับพระ- โพธิสัตว์ จนกระทั่งนายพรานเดินมา นางเนือก็ตรงเข้าไปหา ทำความเคารพนายพราน แล้วกล่าวพรรณนาคุณความดีของพญาเนือ และขอร้องให้นายพรานฆ่าตนแทนพญาเนือ นายพรานได้ฟังเช่นนั้นจึงคิดว่ามนุษย์ยังไม่ยอมตายแทนสามี แต่นางเนือซึ่งเป็นสัตว์ เคารพจนยังยอมสละชีวิตของตนเพื่อสามีได้ ทั้งพุกจากก้อนหวานไฟเราะ วันนี้เราจะให้ ชีวิตของพญาเนือและของนางเนือด้วย เมื่อคิดแล้วเช่นนั้นก็ปล่อยพระโพธิสัตว์ออกแล้วช่วย รักษาแผลให้ พระโพธิสัตว์เห็นความดีของนายพรานจึงมอบแก้วมณีให้ดวงหนึ่ง และให้ โอวาทแก่นายพรานไม่ให้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอีกต่อไป

โรหนมิกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเนื้อทรายชื่อ โรหนะ มีน้องชายชื่อจิตตกะ น้องสาวชื่อสุตตนา พระโพธิสัตว์และน้องทั้งสองมีสีเหมือน ทองคำ เลี้ยงดูบิดามารดาอยู่ในป่าหิมพานต์ พร้อมด้วยเนือบรivarแปดหมื่น ในครั้งนั้น พระมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสีทรงพระสุบินว่าได้สกับธรรมเทศนาของโรหนมิกราช แต่ยังไม่ทันจบพญาเนือก็เดินหนีไป พระนางมีพระราชประสงค์จะสกับธรรมเทศนาต่อ จึงกราบทูลพระราชโอรสให้ทรงทราบ พระเจ้ากรุงพาราณสีโปรดฯ ให้ประชุมบรรดาพรานทั้งหลาย ครัสถามเรื่องพญาเนือ มีพรานผู้หนึ่งรับอาสาจะนำพญาเนือมาถวายแก่พระองค์ หลังจากทูลอาสาแล้ว พรานผู้นั้นก็ออกเดินทางสู่ป่าหิมพานต์พันเชือกทำเป็นบ่วงตักพระ- โพธิสัตว์ไว้ รุ่งเช้าพระโพธิสัตว์และบรivarเที่ยวหากินผ่านมาทางนั้น เฝ้าข้างหนึ่งของ โรหนมิกราชตึกบ่วงของนายพราน จนกระทั่งบรivarทั้งหลายพากันคืบหน้าและขึ้นจากสระหมก

แล้ว พญาเนื้อจึงร้องขึ้นว่า เราคิดบ่วงแล้ว ผูกเนื้อทั้งหลายไต่ยีน เช่นนั้นก็พากันแตกตื่น
วิ่งหนีไป

ฝ่ายจิตตมิกะผู้ซึ่งเป็นน้องชายของพระโพธิสัตว์ ไม่เห็นพญาเนื้อก็คิดว่าคงได้รับ
อันตรายจึงวิ่งกลับมาดู เห็นพญาเนื้อติดบ่วงอยู่จึงเข้าไปยืนอยู่ใกล้ ๆ ด้วยความเป็นห่วง
พระโพธิสัตว์เห็นน้องมายืนใกล้ ๆ จึงกล่าวว่า "ดูก่อนจิตตกะ ผูกเนื้อทั้งหลายพากันหนี
ไปเพราะกลัวความตาย เจ้าอย่าเป็นห่วงที่เลยจงหนีไปเถิดจะได้เป็นที่พึ่งแก่เนื้อ
ทั้งหลายต่อไป" จิตตกะตอบว่า "ข้าแต่พี่โรหณะ ถึงใครจะมายื้อคร่าหัวใจของข้าพเจ้า
ไป ข้าพเจ้าก็ไม่ไปเป็นอันขาด ข้าพเจ้าจะไม่ทอดทิ้งพี่ จะขอยอมตายอยู่ ณ ที่นี้ด้วย"
เมื่อกล่าวแล้วก็ไปยืนอยู่ข้าง ๆ พระโพธิสัตว์

ส่วนสุดคนาผู้ซึ่งเป็นน้องสาว ไม่เห็นพี่ทั้งสองก็วิ่งกลับมาดู เมื่อเห็นพระโพธิสัตว์
ติดบ่วงและมีจิตตกะยืนอยู่ใกล้ ๆ นางก็เข้าไปยืนเคียงดู ด้วยความเป็นห่วงพี่ชายทั้งสอง
ฝ่ายนายพรานไต่ยีนเสียงเนื้อร้องก็รู้ว่าพญาเนื้อติดบ่วงแล้ว จึงวิ่งไปดู เห็นเนื้อทั้งสามยืน
อยู่ด้วยกันก็เกิดเมตตาจิตคิดว่าเนื้อทั้งสามคงจะเป็นพี่น้องทองเดียวกัน ครั้นถามดูก็รู้ว่า
พญาเนื้อเป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยศีล มีความประพฤติดี กตัญญูทเวที่เลี้ยงดูบิดามารดา นายพราน
จึงปล่อยพญาเนื้อโดยไม่หวังที่จะไต่ยีนพระราชาทราบรางวัลตอบแทนแต่อย่างใด จากนั้น
นายพรานก็เล่าสาเหตุที่พระราชารับสั่งให้ตนมาจับพญาเนื้อก็เพื่อต้องการจะให้พญาเนื้อ
แสดงธรรมถวายแก่พระมเหสี เมื่อพญาเนื้อไต่ยีนเช่นนั้นก็นายพรานเอามือลูบหลังของ
ตน พอนายพรานเอามือลูบหลังพญาเนื้อ ขนทองก็ดิ๊กมือออกมา พญาเนื้อให้นำไปถวายแก่
พระมเหสี พร้อมทั้งสอนธรรมแก่นายพรานเพื่อไปแสดงถวายแทนตน

เมื่อนายพรานกลับมาถึงเมืองพาราณสีก็นำชนของพระโพธิสัตว์ไปถวายแก่พระเจ้า
กรุงพาราณสี แล้วกราบทูลเรื่องพญาเนื้อให้ทรงทราบทุกประการ จากนั้นพระราชาและ
พระมเหสีก็นายพรานแสดงธรรมให้ฟัง เมื่อแสดงธรรมจบแล้ว นายพรานไต่ยีนออกบวช
เป็นบรรพชิต พระราชาจึงพระราชนิพนธ์ถวายจำนวนหนึ่งให้แก่บุตรและภรรยาของนายพราน
แล้วพระองค์ก็ทรงตั้งมั่นอยู่ในโอวาทของนายพรานตลอดชีวิต

มา ยอมสละชีวิตเพื่อช่วยชาติบ้านเมืองให้รอดพ้นจากข้าศึกศัตรู มีปรากฏอยู่ใน
 โภชาขานนียชาดก* ดังนี้

โภชาขานนียชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นม้ามงคล
 ของพระเจ้ากรุงพาราณสี ในครั้งนั้นบรรดาพระราชบิดาต่าง ๆ เจ็ดแคว้น มีความประสงค์
 จะชิงราชสมบัติจากพระเจ้ากรุงพาราณสี จึงยกกองทัพมาล้อมพระนครไว้ นายอัสสาจารย์
 รับอาสาออกรบข้าศึก โดยอาศัยม้ามงคลพระโพธิสัตว์ เมื่อพญาม้าทราบเรื่องก็รู้ว่าสงคราม
 ครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก นอกจากตนแล้วไม่มีผู้ใดจะเอาชนะได้ ถึงเวลาแล้วที่จะสนองคุณของ
 พระเจ้ากรุงพาราณสี เมื่อศึกครั้งนี้แล้วก็ให้นายอัสสาจารย์ขึ้นหลังวิ่งออกสู่สนามรบควายกำลัง
 ว่องไว ทว่าลายค่ายของข้าศึกโคหกค่าย จับพระราชบิดาในค่ายเหล่านั้นไปถวายพระเจ้ากรุง
 พาราณสี ขณะจะเข้าค่ายที่เจ็ดนั้น พญาม้าถูกอาวุธได้รับบาดเจ็บสาหัสล้มลงที่ประตูพระ-
 นคร นายอัสสาจารย์ปรารถนาจะผูกมาตัวอื่นออกชิงชัยอีก พญาม้าเห็นเช่นนั้นก็คิดว่านอกจาก
 ตนเองแล้วมาตัวใดก็ไม่สามารถเอาชนะศึกครั้งนี้ได้ จึงบอกนายอัสสาจารย์ให้เตรียมตัวออก
 รบต่อไป ทั้งที่ตนเองได้รับบาดเจ็บสาหัสยากที่จะรอดชีวิตได้ นายอัสสาจารย์จึงจับอาวุธขึ้น
 หลังพญาม้า คีฬ่าข้าศึกสามารถทำลายค่ายที่เจ็ดได้ จับพระราชบิดาในค่ายนั้นไปถวายพระเจ้า
 กรุงพาราณสี แล้วพญาม้าก็ล้มลง ณ ที่นั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงพอพระทัยและโสมนัสที่
 ได้รับชัยชนะ จึงพระราชทานความดีความชอบแก่นายอัสสาจารย์และพญาม้า พญาม้า
 กราบขูลพระราชาให้พระราชทานความดีความชอบในส่วนที่เป็นของตนให้นแก่นายอัสสาจารย์
 และขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่พระราชบิดาทั้งเจ็ดแคว้น จากนั้นก็ถวายโอวาทแก่พระเจ้า
 กรุงพาราณสี ให้ทรงตั้งมั่นอยู่ในศุภศีลธรรมตลอดไป ครั้นกราบขูลแล้วพญาม้าก็ตาย
 ส่วนพระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงปฏิบัติตามคำขอร้องของพญาม้านั้นทุกประการ

ลึง ยอมสละชีวิตเพื่อบิคามารคา มีปรากฏอยู่ในจุลลนันทียชาดก^๑ และยอมสละชีวิตเพื่อ
บริวาร มีปรากฏอยู่ในมหากปิชาดก^๒ ใจความสำคัญแต่ละเรื่องมีดังนี้

จุลลนันทียชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลึงชื่อนันทียะ
มีน้องชื่อจุลลนันทียะ อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ช่วยกันเลี้ยงดูมารคาตาบอด นันทียะและ
จุลลนันทียะยอมสละชีวิตแทนมารคา แต่กลับถูกนายพรานยิงตายทั้งสามตัว^๓

มหากปิชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลึง อาศัยอยู่ใน
ป่าหิมพานต์ พร้อมด้วยลึงบริวารแปดหมื่น ในป่าหิมพานต์นั้นมีมะม่วงต้นหนึ่งสูงใหญ่มากขึ้น
อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา มีใบคอกและมีเงาร่มเย็นสบาย มะม่วงต้นนี้มีผลใหญ่ รสหวานปาน
รสทิพย์ ส่วนหนึ่งตกลงบนบกอีกส่วนหนึ่งตกลงในแม่น้ำ และที่อยู่ตรงกลางก็ตกลงยังโคนต้น

พระโพธิสัตว์พาฝูงลึงไปกินผลมะม่วงอยู่เสมอ สังเกตเห็นว่าผลมะม่วงที่หล่นลง
ในแม่น้ำนั้นจะนำภัยมาสู่พวกของตน จึงให้ลึงบริวารช่วยกันปลิดทิ้งข้อและผลออกให้หมด
ไม่ให้เหลือแม้แต่ผลเดียว ถึงกระนั้นก็ยังมิมีมะม่วงสุกผลหนึ่งหลงอยู่และหล่นลงในแม่น้ำ
ลอยไปติดชายของพระเจ้ากรุงพาราณสี พรานเบ็คเห็นเข้าจึงนำไปถวายพระเจ้ากรุง
พาราณสี เมื่อได้เสวยก็ติดพระทัยในรสชาติของมะม่วงนั้น จึงมีพระราชประสงค์จะได้
มะม่วงอีก จึงรับสั่งให้พรานป่านำเสด็จไปยังต้นมะม่วงนั้นโดยทางเรือ เมื่อพรานป่านำ
เสด็จมาถึงต้นมะม่วง พระเจ้ากรุงพาราณสีรับสั่งให้หยุดเรือแล้วเสด็จขึ้นประทับ ณ โคน
ต้นมะม่วง เสวยผลมะม่วงสุกและพระกระยาหารแล้วบรรทมหลับไป ครั้นเวลาเที่ยงคืน
พระโพธิสัตว์และลึงบริวารก็พากันมากินผลมะม่วงเหมือนเช่นเคย พระราชาทรงตื่นบรรทม
ทอดพระเนตรเห็นฝูงลึงมากินผลมะม่วงก็รับสั่งให้นายขมังชูล้อมยิงฝูงลึงเหล่านั้น ลึง

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๓, หน้า ๒๒๕ - ๒๒๘.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๕, หน้า ๑๘๕ - ๑๘๖.

^๓อุททยานิพนธ์, หน้า ๓๘.

ทั้งหลายครั้งเห็นนายฉมังธนูทำท่าจะยิง เช่นนั้นก็กลัวตาย จะหนีไปทางไหนก็ไม่ได้ พระโพิษิต์ว่าหาทางช่วยบริวารควยการกระโดดจากคันทะม่ม่วงข้ามแม่น้ำไปลงยังพุ่มไม้แห่งหนึ่ง เอาเถาวัลย์ผูกกับต้นไม้ข้างหนึ่งแล้วผูกกับเอวของคนอีกข้างหนึ่ง จากนั้นก็กระโดดกลับไปยังคันทะม่ม่วง เพื่อให้ฝูงลิงบริวารไต่ตามเถาวัลย์ไปยังอีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำ แต่ไม่สามารถกระโดดไปถึงคันทะม่ม่วงเพราะเถาวัลย์สั้นไป พระโพิษิต์จึงเอามือทั้งสองจับกิ่งมะม่วงไว้ แล้วบอกฝูงบริวารให้เดินบนหลังของตน เมื่อถึงเถาวัลย์ก็ให้ไต่เถาวัลย์ต่อไป จนถึงฝั่งข้างโน้น โดยไม่กลัวต่อความเจ็บปวด

พระเจ้ากรุงพาราณสีทอกระเนตร เห็นกิริยาของพระโพิษิต์และลิงบริวาร เช่นนั้น ทรงดำริว่า ลิงตัวนี้แม้จะเป็นสัตว์ เกรี้ยวจวนก็ยิ่งสู้ทำความดีช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงชีวิตของตน เมื่อดำริดังนี้แล้วก็บรรทมหลับไป

ครั้นรุ่งเช้า พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงเปลี่ยนพระทัยไม่ให้ผู้ใดทำร้ายฝูงลิงทั้งหลายเหล่านั้น รับสั่งให้ทหารไปเชิญพระโพิษิต์มา ครัสถถามว่าเพราะเหตุใดจึงเป็นสะพานให้ฝูงลิงเหล่านั้น พระโพิษิต์กราบทูลว่า ตนเองได้รับยกย่องจากฝูงลิงให้เป็นนายฝูง เมื่อบริวารได้รับความเดือดร้อน ผู้เป็นนายฝูงก็ควรต้องช่วยเหลือ แล้วถวายโอวาทแก่พระเจ้ากรุงพาราณสีต่อไปว่า ขึ้นชื่อว่าพระราชาหากษัตริย์สมควรแสวงหาความสุขให้แก่ประชาราษฎร์เช่นเดียวกัน เมื่อถวายโอวาทแล้ว พระโพิษิต์ก็สิ้นใจตายอยู่ ณ ที่นั้น เพราะเหตุจากความบอบช้ำ

หงส์ ขอมสละชีวิตเพื่อนายของตน มีปรากฏอยู่ในหังสชาคก จุลลหังสชาคก และมหาหังสชาคก^๑

กวาง ขอมสละชีวิตเพื่อนายของตน มีปรากฏอยู่ในสุปคตชาคก^๒

^๑ อุททยานิพนธ์, หน้า ๘๖.

^๒ อุททยานิพนธ์, หน้า ๘๓.

จะเห็นได้ว่าสัตว์ในชาติภพภูถกถาที่ยอมสละชีวิตของตนเพื่อผู้อื่นด้งกล่าวมาแล้วนั้น แบ่งได้เป็น ๖ ลักษณะ คือ

๑. ยอมสละชีวิตเพื่อบิดามารดา
๒. ยอมสละชีวิตเพื่อสามี
๓. ยอมสละชีวิตเพื่อพี่
๔. ยอมสละชีวิตเพื่อบ้านเมือง
๕. ยอมสละชีวิตเพื่อบริวาร
๖. ยอมสละชีวิตเพื่อเจ้านาย

การกำหนดให้สัตว์ยอมสละชีวิตของตนเพื่อผู้อื่นนี้ ก็เพื่อจะสอนให้คนรู้จักเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าความสุขส่วนตัว แม้บางครั้งจะต้องสละชีวิตก็ยอม

ความสามัคคี

สัตว์ในชาติภพภูถกถาที่มีความสามัคคี มีดังนี้

ปลา พร้อมใจกันต่อสู้และสามารถฆ่างูตาย มีปรากฏอยู่ในหริตมาตชาดก^๑ ดังนี้

หริตมาตชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกบ อาศัยอยู่ในหนองน้ำแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นคนทั้งหลายพากันเอาลอบ^๒ไปดักปลาไว้ในหนองน้ำนั้น มีปลาเข้าไปในลอบเป็นจำนวนมาก มีงูน้ำ^๓ ตัวหนึ่งผ่านมาเห็นฝูงปลาดักลอบอยู่จึงเข้าไปในลอบเพื่อจะกินปลาเหล่านั้น ฝูงปลาในลอบจึงช่วยกันกัดงูจนได้รับบาดเจ็บเลือดไหล งูไม่สามารถสู้ฝูงปลานั้นได้จึงคืนรอนหนีออกมาทางปากลอบ ได้รับทุกขเวทนาอย่างสาหัส ขณะนั้น

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติภพภูถกถา, ภาค ๓, หน้า ๓๑๓ - ๓๑๔.

^๒กุ่มน้

^๓จุกทสิวิโส

พระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นกบ กระโดดขึ้นไปอยู่บนปลายลอบ งูจึงถามขึ้นว่าการที่
ฝูงปลาชุมกักตนนั้นเป็นการถูกต้องหรือไม่ กบตอบว่าเป็นการถูกต้องแล้วเพราะงูรูล้ำ
เข้าไปในที่ของปลา ฝูงปลาในลอบเห็นว่างูอ่อนกำลังจึงปรึกษากันว่าควรจะทำงูตัวนี้ให้ตาย
จากนั้นก็พากันกรูออกจากปากลอบ ช่วยกันกัดงูจนงูนั้นตาย

หมู ช่วยกันฆ่าเสือโคร่งได้สำเร็จเพราะความสามัคคี มีปรากฏอยู่ในตำนานสุกรชาตก และ
วิศณุกิสุกรชาตก^๑

นกกระจาย พร้อมใจกันบินยกตาข่ายออกรอดพ้นจากความตาย ต่อมาเมื่อเรื่องซัดใจกัน
ระหว่างนกบางตัว ทำให้แตกความสามัคคีไม่พร้อมเพรียงกันเหมือนแต่ก่อน จึงถูกพรานนก
จับไปได้ มีปรากฏอยู่ในสัมโมทมมานชาตก^๒ ดังนี้

สัมโมทมมานชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกระจาย
อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์พร้อมด้วยนกกระจายบริวารหลายพันตัว ในครั้งนั้นมีนายพรานคนหนึ่ง
เอาข่ายไปดักนกกระจายเหล่านี้ ได้วันละหลาย ๆ ตัว ทำให้นกกระจายเบาบางลง
พระโพธิสัตว์พิจารณาเห็นว่าผู้มีพรานนกมากักเอานกกระจายไป จึงเรียกบริวารทั้งหมดมา
ประชุมกัน แล้วออกอุบายให้ทราบทั่วกันว่า ตั้งแต่บัดนี้ต่อไปเมื่อนกกระจายทั้งหลายติดข่าย
ของนายพราน ให้พร้อมใจกันบินโดยแรง ยกขาขึ้นไปครอบไว้บนยอดไม้ แล้วพากันบิน
หลบลงมาข้างล่าง นกทั้งหลายทำตามคำของพระโพธิสัตว์ จึงรอดพ้นจากข่ายทุกครั้งไป

วันหนึ่ง นกกระจายตัวหนึ่งบินลงไปเหยียบถูกหัวของนกกระจายอีกตัวหนึ่งโดย
ไม่ได้เจตนา เมื่อรู้ตัวว่าผิดก็ขอโทษ แต่นกกระจายตัวที่ถูกเหยียบหัวกลับถือเป็นเรื่อง
โกรธเคือง เลยทะเลาะกันขึ้น พระโพธิสัตว์ห้ามปรามก็ไม่เชื่อฟัง เมื่อนายพรานสังเกตเห็น

^๑ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๔๑.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกภูมิฎกธา, ภาค ๑, หน้า ๓๑๑ - ๓๑๘.

เห็นกริยาเช่นนั้นก็รู้ว่านกกกระจายแตกสามัคคีกัน คิดว่าวันรุ่งขึ้นจะนำชายมาดักนกกกระจาย
เหล่านั้น

พระโพธิสัตว์เห็นบริวารทะเลาะแตกแยกกันก็พาหมู่ญาติหนีไปอยู่ที่อื่น รุ่งเช้า
นายพรานก็เอาชายมาดักไว้ในที่ที่นกกกระจายลงหากิน เมื่อฝูงนกกกระจายลงมาพร้อมแล้ว
นายพรานก็ระตูกตาข่ายตลบเอานกกกระจายเหล่านั้นไว้ นกกกระจายเมื่อติดข่ายก็ได้แต่
ถกเถียงกัน เกียงกัน ไม่พร้อมเพรียงกันเหมือนแต่ก่อน นายพรานจึงจับนกกกระจายเหลา-
นั้นได้ทั้งหมด

จะเห็นได้ว่าสัตว์ในชาติภพภูถาที่มีความสามัคคี ดังกล่าวแล้วนั้น คือ ปลา
หมู และนกกกระจาย ต่างก็เป็นสัตว์ที่มีกำลังความสามารถน้อย เมื่อเปรียบเทียบกันระหว่าง
ปลากับหมู หมูกับเสือ นกกกระจายกับพรานนกแล้ว จะเห็นว่า ปลา หมู และนกกกระจายนั้น
ไม่น่าจะเอาชนะหมู เสือ และพรานนกได้เลย แต่เพราะความสามัคคีปลาจึงช่วยกันกัดดู
ตาย หมูฆ่าเสือได้ และนกกกระจายพร้อมใจกันยกขาขึ้นไปค้ำไว้บนยอดไม้ หนีรอดจาก
พรานนกไปได้

ที่เป็นเช่นนี้ก็เพื่อจะให้ข้อคิดแก่คนทั้งหลายว่า ถึงแม้จะมีกำลังความสามารถ
น้อย แต่ถ้ามีความสามัคคีกันแล้วก็สามารถเอาชนะผู้ที่รุกรานได้

ความออกทน

สัตว์ในชาติภพภูถาที่มีความออกทน มีดังนี้

กระปือ ออกทนต่อการทำพาราจารของสิง เช่น ขึ้นไปนั่งอยู่บนหลัง ถ่ายอุจจาระปัสสาวะรด
จับเขาทั้งสองข้างห้อยโหนเล่นไปมา บางทีก็จับหางโยนแทนชิงช้า มีปรากฏอยู่ในมหิทธชาดก*

*อุททยานิพนธ์, หน้า ๕๒.

ข้าง ออกทนต่อความเจ็บปวดที่ถูกยิงและถูกตัดงา มีปรากฏอยู่ในฉันทันตชาดก^๑ ดังนี้

ฉันทันตชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นข้าง มีร่างกายใหญ่โต มีสีกายเป็นสีเงินยวง มีฤทธิ์เหาะไปในอากาศได้ อาศัยอยู่ที่สระฉันทันต์ในป่าหิมพานต์ จึงได้ชื่อว่าพญานัตถันต์ มีช่างบริวารแปดพัน มีชายาสองคนชื่อจุลลสุกัททาและมหาสุกัททา วันหนึ่งพญานัตถันต์และชายาทั้งสองพร้อมด้วยบริวารไปยังป่าสาละซึ่งกำลังออกดอกสวยงาม พญานัตถันต์เห็นสาละต้นหนึ่งมีดอกบานดีจึงเอาระพวงชนไม้สาละต้นนั้นทำให้ใบไม้ กิ่งไม้แห้ง ๆ และมคแตงทั้งหลายตกลงบนร่างของนางจุลลสุกัททาซึ่งยืนอยู่คานเหนือลม ส่วนนางมหาสุกัททายืนอยู่ใตลมเกสรดอกไม้และใบไม้สด ๆ ก็ไปรยลงบนร่างของนาง นางจุลลสุกัททาคิดว่าพญาข้างรักใคร่แต่นางมหาสุกัททา จึงไปรยปรายเกสรดอกไม้และใบไม้สด ๆ ให้ ส่วนตนนั้นให้ใบไม้เก่า ๆ ตัดกิ่งไม้แห้ง ๆ ทั้งหมดลงมาตอง เมื่อคิดเช่นนั้นก็โกรธแค้นผูกเวรต่อพญานัตถันต์

ครั้นต่อมาพญานัตถันต์พร้อมด้วยบริวาร พวกมันลงสู่สระฉันทันต์เพื่ออาบน้ำ เมื่อพญาข้างชำระร่างกายเสร็จแล้ว ข้างบริวารทั้งหลายก็นำดอกไม้บานาชนิดมาประดับตกแต่งให้พญาข้าง มีช่างเชือกหนึ่งนำดอกบัวใหญ่มามอบให้พระโพธิสัตว์ พญาข้างเอางวงรับไว้แล้วไปรยเกสรลงบนกระพวง จากนั้นก็ยื่นดอกบัวให้แก่นางมหาสุกัททา นางจุลลสุกัททาเห็นดังนั้นก็คิดน้อยใจว่าพญาข้างให้ดอกบัวใหญ่มีกลีบเจ็ดชั้นแก่ชายอันเป็นที่รัก ส่วนเรานั้นไม่ให้จึงผูกเวรต่อพระโพธิสัตว์อีก

อยู่มาวันหนึ่ง พญานัตถันต์จักเตรียมผลไม้และดอกไม้เพื่อนำไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า นางจุลลสุกัททาดวายผลไม้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่าเมื่อตายไปขอให้ไปเกิดในตระกูลมัทธราช มีนามว่าสุกัททาราชกัญญา เมื่อเจริญวัยขึ้นขอให้ได้เป็นอัศวมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี แล้วทูลขอให้พระองค์ทรงใ้ช้ นายพรานมายิง

พญานัทท์หันคี่ให้ตาย หลังจากตั้งความปรารถนาแล้ว นางจุลลสุกัฏทาโกไม่กินหญ้าและน้ำ
ร่างกายผอมลง ต่อมาอีกไม่นานก็ล้ม แล้วไปเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีในแคว้น
มัททริฐระ เมื่อเจริญวัยขึ้นก็ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสีตามความปรารถนา
ทุกประการ และสามารถระลึกชาติหนหลังได้

พระนางสุกัฏทามีพระคาร์วิว่า ความปรารถนาของพระนางใกล้จะสำเร็จแล้ว
จึงแสดงพระอาการเป็นไข้ เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบจึงเสด็จมา พระนาง
กราบทูลว่าพระนางทรงแพ้พระครรภ์ นิมิตเห็นพญาช่างมึงามิรัคมีทกประการและมีพระ-
ประสงค์จะไถ่จากคณั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงรับสั่งให้ประชุมบรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย เลือก
ไถ่พราหมณ์โสณครให้เป็นผู้ไปฆ่าพญานัทท์หันคี่ จากนั้นพระนางสุกัฏทาโกทรงชี้ทางให้แก่พราหมณ์
โสณคร เพื่อไปยังป่าหิมพานต์

พราหมณ์โสณครใช้เวลาเดินทางเจ็ดปี เจ็ดเดือน กับเจ็ดวัน จึงถึงที่อยู่ของพระ-
โพธิสัตว์ แล้วขุดหลุมตรงบริเวณที่พญาช่างนอน นุ่งหม้อผ้ากาสาหวัดลงไปแอบอยู่ในหลุมนั้น
เมื่อพญาช่างกลับมาใกล้ลูกศรอาบยาพิษยิงพญาช่าง พญานัทท์หันคี่กำหนดวิถีทางของลูกศร
นั้นว่าคนยังอยู่ที่ใดคืน ครั้นนางมหาสุกัฏทาและช่างบริวารไปหมดแล้ว พญาช่างก็เอางวง
ความลงไปในหลุมจับตัวพราหมณ์โสณครขึ้นมา เมื่อเห็นว่าพราหมณ์นุ่งหม้อผ้ากาสาหวัดพญาช่าง
จึงไม่ทำอันตราย ครั้นถามดูก็รู้ว่านางจุลลสุกัฏทาผู้ซึ่งเคยเป็นชายาของตนไปเกิดเป็น
พระนางสุกัฏทา อัครมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี มีความอาฆาตแค้น ผูกเวร และ
ต้องการจะฆ่าตนจึงใช้พราหมณ์ผู้นี้มาฆ่า พญานัทท์หันคี่จึงยอมให้พราหมณ์โสณครเลื่อยงาของตน
ไปถวายแก่พระนาง แต่เนื่องจากร่างกายของพญาช่างใหญ่โต พราหมณ์ไม่สามารถจะเลื่อย
เอางาได้ พระโพธิสัตว์จึงยกกายกมศีระลงเบื้องต่ำ พราหมณ์ก็เหยียบงวงขึ้นไปอยู่บน
กระพอง จากนั้นก็เลื่อยงาของพระโพธิสัตว์ พญาช่างได้รับทุกขเวทนาอย่างสาหัส ปาก
เต็มไปด้วยโลหิต สู้ทนต่อความเจ็บปวด และช่วยพราหมณ์โสณครเลื่อยงาของตนจนขาด
ออก เมื่อส่งพราหมณ์กลับไปยังเมืองพาราณสีแล้ว พญานัทท์หันคี่ก็ล้มลงสิ้นใจตาย

ส่วนพระนางสุกัฏทา เมื่อทอดพระเนตรเห็นงาทั้งคู่ของพระโพธิสัตว์ ก็ทรง
ระลึกถึงพญาช่างผู้เคยเป็นพระสวามี ยังเกิดความเศร้าโศกไม่สามารถจะออกกลิ่นได้

หทัยของพระนางก็แตกทำลายลงในวันนั้นเอง

นาค ออกทนต่อการดูหมิ่นและทนต่อความเจ็บปวดที่เด็กชาวบ้านไล่ขว้างปาด้วยก้อนหิน มีปรากฏอยู่ในมหัทธราชากร^๑ ออกทนต่อความทุกข์ทรมานที่หมองูกระทำแก่ตน มีปรากฏอยู่ใน จัมเปยยชากร^๒ สังขपालชากร^๓ และภุวิตตชากร^๔ ใจความสำคัญแต่ละเรื่องมีดังนี้

มหัทธราชากร : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนาคชื่อมหาหัทธระ ถูกบิดาขับไล่ออกจากนาคพิภพ ขึ้นไปอยู่บนโลกมนุษย์กับน้องชาย พวกเด็กชาวบ้านพูกจา ดูหมิ่น ไล่ขว้างปาด้วยก้อนหิน มหาหัทธนาคราชอดทนต่อการดูหมิ่นและสอนน้องให้รู้จัก ออกทน^๕

จัมเปยยชากร : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนุรุษเชิงใจ เห็นเครื่องพลีกรรมของพระเจ้ามคธที่นำไปทำพลีกรรมแก่พญานาคที่ฝั่งแม่น้ำจัมปา ด้วยเหตุที่พญานาคเคยช่วยเหลือต่อสู้อาบ้านเมืองคืนมาจากพระเจ้าอังคตีแห่งแคว้นอังคะได้ พระโพธิสัตว์จึงตั้งใจให้ท่านรักษาศีล ประารถนาจะไปเกิดในเมืองนาคบ้าง ด้วยการรักษา ศีลนี้ ครั้นตายไปได้เกิดเป็นจัมเปยยนาคราช ครองราชสมบัติอยู่ในนาคพิภพใต้แม่น้ำจัมปา

ครั้นต่อมา จัมเปยยนาคราชเพื่อหน่ายในราชสมบัติ มีความประสงค์จะไปเกิด เป็นมนุษย์ จึงขึ้นจากนาคพิภพไปรักษาศูโอบสศีลอยู่ที่จอมปลวกแห่งหนึ่ง วันหนึ่งหมองูผ่านมา

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๒๔๓ - ๒๔๖.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๗, หน้า ๑๑๑ - ๑๓๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๐ - ๔๓๓.

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๑๐ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๕๖๕), หน้า ๑ - ๕๓.

^๕ อุวิธานิพนธ์, หน้า ๕๘.

เห็นพญานาคราช จึงเคี้ยวร่ายมนต์ฟันไปยังพญานาคราช จัมเปยยนาคราชยกศีรษะขึ้นมองดู พอเห็นว่า เป็นหมองูก็คิดว่าถ้าเราโกรธแล้วพนักพิงได้ หมองูก็จะตาย ศีลของเรา ก็จะถูกทำลายไปควาย เมื่อคิดเช่นนี้แล้วก็ขับศีรษะลงในชนคิ้ว ฝ่ายหมองูก็ตรงเข้าจับหางของพญานาคราชดึงลงมาจากจอมปลวก ไซ้ไม้บีบเพื่อให้พญานาคอ่อนกำลังลง แล้วพนักพิงเข้าไปในคอกของจัมเปยยนาคราช ถอนเขี้ยวออกจนหมด พญานาคราชได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส โลหิตไหลออกมาเต็มปาก แต่ก็สู้อทนไม่ทำอันตรายหมองูแต่อย่างใด เมื่อจับพญานาคได้แล้ว หมองูก็นำไปแสดงให้คนทั้งหลายชม ให้แต่ฟังพนักพิง ทำท่าทางต่าง ๆ บ้าง จนได้เงินค่าดูจำนวนมาก เมื่อถึงเมืองพาราณสี หมองูก็ให้พญานาคราช ร่ำว่าดวายพระราชา คนทั้งหลายเห็นท่าทางของพระโพธิสัตว์ก็แสดงความยินดีให้ร้องกันสนั่นหวั่นไหว

ฝ่ายนางสุนณา ชายาของจัมเปยยนาคราช ไม่เห็นสามีกลับสู่นาคพิภพ ก็มีความสงสัย จึงขึ้นจากนาคพิภพไปยังจอมปลวกที่สามีรักษาอุโบสถศีล เห็นรอยที่สามีถูกหุบคิ้วก็ร้องไห้เสียใจ จึงแปลงเพศเป็นมนุษย์ติดตามสามีไปจนถึงเมืองพาราณสี เมื่อถึงหน้าพระลานหลวงในขณะที่พญานาคกำลังจะพ่นร่ำดวาย จัมเปยยนาคราชเห็นนางสุนนาก็จำได้ เกิดความละอายใจจึงเลื้อยกลับเข้าไปนอนในที่ของคนเสีย นางสุนณาจึงกราบพูลพระราชาวานางเป็นนาค เป็นภรรยาของพญานาคที่หมองูนี้จับมาเล่นละคร พญานาคราชเป็นผู้นั้นในศีล ถึงหมองูจะทรمانอย่างไรก็สู้อกดันไว้ไม่ทำอันตรายหมองู เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบเรื่อง จึงรับสั่งให้หมองูปล่อยพญานาคออกจากที่ขัง จัมเปยยนาคราชเลื้อยเข้าไปในพุ่มไม้ แล้วกลายร่างเป็นมาณพ ประคัมประกาศด้วยอาการอันวิจิตร เข้าไปถวายความเคารพพระเจ้ากรุงพาราณสี พูลเชิญพระราชเสด็จไปยังนาคพิภพ แล้วถวายทิพย์สมบัติต่าง ๆ แก่พระเจ้ากรุงพาราณสีเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นก็ส่งเสด็จกลับจนถึงเมืองพาราณสี ส่วนจัมเปยยนาคราชก็ทรงตั้งมั่นในการรักษาอุโบสถศีลจนตลอดชีวิต

สังขपालชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานาคชื่อสังขपालะ มีความปรารถนาจะไปเกิดเป็นมนุษย์ จึงขึ้นไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่จอมปลวก

แห่งหนึ่ง ถูกนายพรานจับไป ส่งขปาลนาคราชขอทนนต่อความเจ็บปวดที่ถูกแทงด้วยอาวุธต่าง ๆ และออกเดินไม่ทำอันตรายพรานทั้งหลาย^๑

อุริทัตตชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานาคชื่ออุริทัตตะ ก่อนที่พระโพธิสัตว์จะถือกำเนิดนั้น พระเจ้าพรหมทัตไตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระองค์ทรงระแวงพระราชโอรสจะแย่งชิงราชสมบัติ จึงทรงรับสั่งให้พระราชโอรสออกจากเมืองจนกว่าพระองค์จะเสด็จสวรรคต เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้วจึงค่อยกลับมารองเมืองแทน

พระราชโอรสเดินทางออกจากพระนครจนถึงแม่น้ำมุนา สร้างบรรณศาลาขึ้นหลังหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัย ในครั้งนั้นนางนาคมาณวิกาคนหนึ่ง ออกจากนาคพิภพเที่ยวเลียบไปตามชายฝั่ง พบรอยเท้าพระราชโอรสจึงสะกดยตามไป เมื่อพระราชโอรสเห็นนางนาคมาณวิกา มีรูปร่าง ก็รักใคร่อยู่กับกันฉันสามีภรรยา

ครั้นต่อมา นางนาคมาณวิกา มีพระราชโอรสทรงพระนามว่าสาครพรหมทัตกุมาร และมีพระราชธิดาทรงพระนามว่าสมุททชา ครั้นเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสด็จสวรรคต พระราชโอรสจึงเสด็จกลับไปเสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสีสืบแทนพระราชบิดาต่อไป แต่นางนาคมาณวิกาไม่อาจตามเสด็จไปได้ จึงให้สาครพรหมทัตและสมุททชา พระราชโอรส และพระราชธิดาซึ่งมีร่างเป็นมนุษย์ตามเสด็จพระราชบิดาไปด้วย

เมื่อพระราชธิดาสมุททชาทรงเจริญพระชันษาขึ้น ท้าวชครฐแห่งนาคพิภพมาสู่ขอพระนางต่อพระเจ้ากรุงพาราณสี พระเจ้ากรุงพาราณสีไม่ทรงยินยอม ท้าวชครฐจึงยกพลนาคทั้งหลายเข้าสู่เมืองพาราณสี จนกระทั่งพระเจ้ากรุงพาราณสีจำต้องยกพระราชธิดาให้แก่ว้าวชครฐ ท้าวชครฐก็นำพระนางสมุททชากลับไปยังนาคพิภพ ต่อมาพระนางสมุททชาประสูติพระราชโอรสสี่พระองค์ องค์ที่หนึ่งทรงพระนามว่าสุทิสสนะ องค์ที่สองทรงพระนามว่า

ภูริทัตตะ องค์ที่สามทรงพระนามว่าสุโลกะ องค์ที่สี่ทรงพระนามว่าอริฏฐะ ครั้นพระราช-
โอรสทั้งสี่เจริญพระชันษาขึ้น ท้าวอัครภุคค์ทรงแบ่งราชสมบัติให้ทั่วกัน พระโพธิสัตว์ซึ่ง
เสวยพระชาติเป็นภูริทัตตะได้ตามเสด็จพระราชบิดาไปเฝ้าท้าววิรูปักขมหาราชอยู่เสมอ
คราวหนึ่งท้าววิรูปักขมหาราช พานาคบบริวารไปเฝ้าท้าวสักกเทวราชบนสวรรค์ พระโพธิสัตว์
เห็นเวชยันต์ปราสาทอันงดงามก็มีความพอใจเทวโลก เมื่อกลับไปในาคพิภพก็เริ่มรักษา
อุโบสถศีล เพื่อปรารถนาจะไปเกิดในเทวโลก แต่การอยู่ในนาคพิภพไม่อาจจะรักษาอุโบสถ
ศีลได้สำเร็จ ภูริทัตตนาคราชจึงขึ้นไปขอกอยู่ที่จอมปลวกแห่งหนึ่งริมฝั่งแม่น้ำยมุนา

ในครั้งนั้นมีพราหมณ์ผู้หนึ่ง ออกไปคักสัตว์ในป่ากับลูกชายชื่อโสมทัต ผ่านมาพบ
ภูริทัตตะ ภูริทัตตะเกรงว่าพราหมณ์ผู้นี้จะนำเรื่องของตนไปบอกแก่หมองูซึ่งจะเป็นอันตราย
แก่อุโบสถศีลที่ตนรักษาอยู่ จึงชวนพราหมณ์และโสมทัตบุตรชายไปยังนาคพิภพ มอบสมบัติทิพย์
และนางนาคกัญญาไว้รับใช้เป็นจำนวนมาก ส่วนภูริทัตตะพระโพธิสัตว์ก็ขึ้นไปรักษาอุโบสถศีล
ต่อ

เมื่อพราหมณ์อยู่ในนาคพิภพเป็นเวลานานก็เกิดความเบื่อหน่าย คิดถึงภรรยาและ
ลูกคนอื่น ๆ จึงลาภูริทัตตนาคราชกลับขึ้นสู่โลกมนุษย์ กลับมาแล้วก็เข้าป่าคักสัตว์อีกเช่นเคย
วันหนึ่งพราหมณ์และโสมทัต เข้าป่าล่าเนื้อไปพบพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งรุ่มนาคาลัมพายนะ เป็นมนต์
สำหรับใช้จับงูซึ่งพญาคูรุหมอบไว้ให้แก่ฤษีคนหนึ่งและฤษีคนนั้นได้สอนให้แก่พราหมณ์ผู้นี้
พราหมณ์ผู้เป็นบิดาของโสมทัตได้บอกสถานที่อันเป็นที่อยู่ของภูริทัตตนาคราชให้แก่พราหมณ์
ผู้รุ่มนาคาลัมพายนะ เมื่อรู้ที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ พราหมณ์ผู้รุ่มนาคาลัมพายนะก็ตรงไป
สถานที่นั้น เห็นพญานาคราชนอนขคอกอยู่ที่รายมนต์พันไปที่พญานาคราช แล้วจับหางลากลง
มาจากจอมปลวก จับอ้าปากแล้วพ่นยาวลงไปในปากของภูริทัตตนาคราช พญานาคราชหลับตา
อดกลั้นความโกรธไว้ ไม่ทำอันตรายพราหมณ์เพราะเกรงว่าศีลจะขาด ยอมให้พราหมณ์จับ
ไปแต่โดยดี เมื่อจับพญานาคได้ พราหมณ์ก็นำไปแสดงละครในสถานที่ต่าง ๆ ได้ทรัพย์สิน
เงินทองมากมาย พระโพธิสัตว์ผู้ทนทุกข์เวทนาตลอดมา แสดงเรื่อไปจนถึงเมืองพาราณสี

ฝ่ายพระนางสมุททชาพระราชมารดาไม่เห็นภูริทัตตนาคราช จึงให้ช่วยกันออก
ตามหา ให้อริฏฐะไปยังเทวโลก สุโลกะไปยังหิมพานต์ และสุทัสสนะไปยังโลกมนุษย์

โดยแปลงเพศเป็นคาบส มีอัจฉิมูชิ น้องสาวต่างมารคาตามไปด้วย สุธัสสนะและอัจฉิมูชิ
 เดินทางไปจนถึงเมืองพาราณสีในเวลาที่พราหมณ์ให้ภริยัทิตตนาคราชแสดงละครงูถวาย
 พระเจ้ากรุงพาราณสี เมื่อภริยัทิตตตะเห็นที่ชายก็จำได้ ไม่ยอมแสดง เลื้อยเข้าไปหา
 สุธัสสนะ สุธัสสนะและอัจฉิมูชิได้แสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ จนพราหมณ์ยอมปล่อยพญานาคราช
 ภริยัทิตตนาคราชจึงแปลงร่างเป็นมนุษย์ ประค้ำก้วยอาการอันวิจิตร โดยมีสุทธัสสนะและอัจฉิมูชิ
 มายืนอยู่เคียงข้าง จากนั้นสุทธัสสนะนาคราชได้กราบทูลเรื่องของตนและภริยัทิตตตะให้พระเจ้า
 กรุงพาราณสีทรงทราบว่า ตนเองและภริยัทิตตตะเป็นโอรสของพระนางสมุททชา ซึ่งเป็น
 พระภักคินีของพระเจ้ากรุงพาราณสี ก้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงเป็นพระปิตุลาของตน
 พระเจ้ากรุงพาราณสีเมื่อทรงทราบว่าเช่นนั้นก็โสมนัส พาราชนิกคาทั้งสามเข้าสู่พระนคร
 ทรงนัคณะให้ราชนิกคาทั้งสามพานางสมุททชาไปพบกันที่อาศรมของพระราชาบิดาโดยพร้อม
 เฝรียงกันต่อไป

ส่วนภริยัทิตตนาคราช เมื่อกลับสู่นาคพิภพแล้วก็ตั้งมั่นอยู่ก้วยการรักษาอุโบสถศีล
 จนตลอดชีวิต แล้วได้ไปเกิดบนสวรรค์

จะเห็นได้ว่าสัตว์ในชาติกัฏฐรกถาที่มีความอดทนดังกล่าวนั้น ไม่ว่าจะ เป็นกระปือ
 ข้าง หรือนาค ต่างก็อดทนเพื่อแสดงให้ เห็นถึงความที่ตนเป็นผู้มีคุณธรรมและเสียสละ
 กระปืออดทนต่อการทำทุรอาจารย์ของลิงก็เพราะมีความเมตตาสงสาร ไม่ทำอันตรายใด ๆ
 พญานัคหันคัทนต่อความเจ็บปวด ยินดีให้พราณโสณุคร เลื้อยเอางาของตนไป ทั้งที่พญานัคหันคั
 จะฆ่าพราณกัได้ จัมเปยยนาคราช ภริยัทิตตนาคราช และสังขปาลนาคราชทนต่อความเจ็บ
 ปวด ยอมให้หมองูจับไปทรมานต่าง ๆ ทั้งที่พญานาคเหล่านี้สามารถจะฆ่าหมองูได้ แต่ไม่
 ทำเพราะเกรงว่าศีลจะขาด

ที่กำหนดให้ เป็นเช่นนี้ก็เพื่อจะสอนคนทั้งหลายให้รู้จักอดทน ถ้าเห็นว่าสิ่งทีอดทน
 นั้นจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

ความรอบคอบไม่ประมาท

สัตว์ในชาติภพภูถาที่มีความรอบคอบไม่ประมาท มีดังนี้

กวาง พิจารณาเห็นผลมะลื่นหล่นไกลต้นเป็นการฝึกปกติ จึงระวังตัวทำให้พ้นจากอันตราย มีปรากฏอยู่ในอุฎฐกนิคชาดก^๑ ดังนี้

อุฎฐกนิคชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกวาง เทียวหากินอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีพรานป่าคนหนึ่งไปซัดห้างอยู่บนต้นมะลื่น คอยแทงฝูงกวางที่ไปกินผลมะลื่น วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ไปที่ต้นมะลื่นหวังจะกินผลมะลื่น แต่ยังไม่ทันเข้าไป เมื่อนายพรานเห็นพระโพธิสัตว์ยืนอยู่ จึงโยนผลมะลื่นให้ตกลงข้างหน้าพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เฉลียวใจว่า เพราะเหตุใดผลมะลื่นจึงตกลงไกลต้นเช่นนี้ ครั้นพิจารณาดูก็เห็นนายพรานซัดห้างอยู่ข้างบน จึงกล่าวติเตียนนายพรานแล้วเดินหนีไป

๒ มีความรอบคอบ ไม่ไว้ใจนกยางจึงขอเกาะคอนนกยางไป ถ้ามีเหตุการณ์ไม่ดีจะหนีบอกนกยางให้รอด เป็นปรากฏอยู่ในอุฎฐกนิคชาดก^๒ ดังนี้

อุฎฐกนิคชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ใกล้สระบัวแห่งหนึ่ง ในสระนั้นมีปลาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ในครั้งนั้นมีนกยางตัวหนึ่ง เห็นฝูงปลาเหล่านั้นก็คิดจะหลอกกินเป็นอาหาร จึงบินไปจับอยู่ริมสระ เมื่อฝูงปลาเห็นนกยางจึงถามว่ากำลังคิดอะไรอยู่ นกยางตอบว่ากำลังคิดถึงพวกปลาทั้งหลาย เพราะเหตุที่เวลาน้ำในสระมีน้อย อาหารก็มีน้อย ถ้าน้ำแห้งลงพวกปลาทั้งหลายจะทำอย่างไร นกยางกล่าวต่อไปด้วยความเห็นใจปลาวัว "ถ้าพวกท่านเชื่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะคาบท่านทีละตัว ๆ

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติภพภูถา, ภาค ๑, หน้า ๒๒๑ - ๒๒๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๘ - ๓๓๘.

ไปปล่อยลงในสระแห่งหนึ่งซึ่งเต็มไปด้วยพุ่มชาติห้ำชนิด" เมื่อปลาทั้งหลายได้ฟังถ้อยคำของนกยางก็ไม่เชื่อ นกยางจึงให้ปลาเหล่านั้นส่งปลาไปกับคนตัวหนึ่งก่อน ปลาทั้งหลายเลือกได้ปลาค่าใหญ่^๑ ตัวหนึ่งให้ไปกับนกยาง นกยางจึงคาบปลาตัวนั้นไปปล่อยลงในสระใหญ่แห่งหนึ่ง เมื่อว่ายน้ำเล่นพอสมควรแล้วนกยางก็คาบกลับไปส่งยังที่เดิม ปลาตัวนั้นได้พรรณาสระอันกว้างใหญ่ให้ปลาทั้งหลายฟังตามที่ตนได้เห็นมา เมื่อปลาทั้งหลายได้ฟังเช่นนั้นก็อยากจะไป จึงขอให้นกยางนำไปส่ง นกยางคาบปลาค่าใหญ่ตัวเดิมไปก่อน นำตรงไปยังสระเมื่อเห็นสระแล้วก็ตรงไปยังต้นกุ่ม^๒ จิกปลาตัวนั้นจนตายแล้วกินเนื้อเป็นอาหาร จากนั้นก็กลับไปยังฝูงปลา คาบเอาปลาไปกินทีละตัว ๆ จนปลาหมดสระ เหลือแต่ปูอยู่ตัวหนึ่ง นกยางก็คิดจะหลอกกินปูอีก จึงบอกปูว่าคนได้นำปลาไปปล่อยในสระใหญ่จนหมดแล้ว ถ้าปูมีความประสงค์จะไปก็จะพาไปส่ง ปูคิดว่านกยางนี้คงไม่ได้พาปลาไปปล่อยในสระเหมือนอย่างที่ว่า อย่างไรก็ตามถ้านกยางนี้พาเราไปปล่อยในสระจริงก็เป็นการดี แต่ถ้าไม่พาเราไปในสระเราก็จะหนีบคอนกยางตัวนี้ให้ตาย เมื่อคิดแล้วดังนี้ ปูจึงกล่าวแก่นกยางว่า การที่นกยางจะคาบตนไปนั้นเกรงว่าจะหล่นไถ่กาย จึงขอใช้กามหนีบคอนกยางไป นกยางรับคำยอมให้ปูหนีบคอแล้วพาไปยังต้นกุ่ม ปูเห็นเช่นนั้นก็รู้ทันทีว่านกยางลวงตนมาเพื่อจะกินเป็นอาหาร จึงหนีบคอนกยางด้วยกามอันแข็งแรง นกยางร้องขอชีวิตด้วยความกลัวตาย ปูจึงให้นกยางพาคนไปปล่อยในสระ เมื่อนกยางวางปูลงที่ชายเลนริมสระแล้ว ปูก็หนีบคอนกยางขาดตายอยู่ ณ ที่นั้น รุกขเทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ต้นกุ่มเห็นเหตุการณ์อัศจรรย์เช่นนั้นจึงกล่าวขึ้นว่า ผู้มีปัญญาหลอกลวงผู้อื่นจะใคร่รับความสุขจากการหลอกลวงเสมอไปนั้นหาไม่ได้ ผู้ที่หลอกลวงผู้อื่นจะต้องได้รับผลร้ายเหมือนนกยางที่ถูกปูหนีบคอตายฉะนั้น

^๑กาพมหามัจฉ

ฉบับของ P.T.S. เป็น กาพมหามัจฉ

^๒ชาตารุกข

พังพอน มีความรอบคอบ ไม่ไว้ใจซึ่งเคยเป็นศัตรูแล้วกลับเป็นมิตร มีปรากฏอยู่ใน นกุลชาดก^๑ ดังนี้

นกุลชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี อาศัยอยู่ใน ป่าหิมพานต์ ในครั้งนั้นมีพังพอนตัวหนึ่งอาศัยอยู่ที่จอมปลวกนั้น และมีงูตัวหนึ่งอาศัยอยู่ใน โพรงไม้ใกล้จอมปลวกนั้น งูกับพังพอนทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอ พระโพธิสัตว์จึงอบรม สั่งสอนให้เลิกกันด้วยการแสดงคุณแห่งความสามัคคี หลังจากนั้นงูก็ออกมาอยู่ข้างนอก ส่วน พังพอนได้แต่โผล่ศีรษะออกมานอนแยกเขี้ยวอยู่ ฤๅษีเห็นเช่นนั้นจึงถามพังพอนว่า ในเมื่อ พังพอนเป็นมิตรรักใคร่กับงูแล้ว เพราะเหตุใดจึงมานอนแยกเขี้ยวอีก พังพอนตอบว่าไม่ควรวางใจศัตรูที่กลับมาเป็นมิตร ฤๅษีได้ฟังเช่นนั้นจึงกล่าวแก่พังพอนว่า อย่ากลัวงู งูจะไม่ทำอันตรายพังพอนเด็ดขาด ตั้งแต่นั้นมาพังพอนก็สิ้นสงสัยในตัวงู ประองคองกับงูตลอดมา

ราชสีห์ มีความรอบคอบพิจารณาเห็นว่าสุนัขจึงจอกนอนอยู่ในถ้ำแก้วผลึก ไม่ใช่อยู่ใน อากาศ มีปรากฏอยู่ใน ลิลิตชาดก^๒ และพิสูจน์ได้ว่าเสียงที่สัตว์ทั้งหลายคิดว่าแผ่นดินถล่ม นั้น ที่จริงแล้วเป็นเสียงผลมะตูมหล่นลงโคนใบตาล มีปรากฏอยู่ใน พิศษายชาดก^๓ ใจความ สำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

ลิลิตชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ มีน้องชาย หกตัว และมีน้องสาวตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในถ้ำทอง ในป่าหิมพานต์ วันหนึ่งพระโพธิสัตว์และ น้องชายทั้งหกออกจากถ้ำไปหาอาหาร ให้น้องสาวอยู่ในถ้ำแต่ลำพัง ในครั้งนั้นมีสุนัขจิ้งจอก ตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในถ้ำแก้วผลึก ผ่านมาพบนางราชสีห์ก็มีจิตรักใคร่ผูกพัน พูดยาแก้วยพาราสี

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๓, หน้า ๖๔ - ๗๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖ - ๑๑.

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๔, หน้า ๓๒๐ - ๓๒๕.

แต่นางราชสีห์ไม่ยินดีด้วย สุนัขจิ้งจอกจึงกลับไปนอนอยู่ในถ้ำแก้วผลึกของตน

เมื่อราชสีห์ตัวหนึ่งกลับมา นางราชสีห์ก็เล่าเรื่องสุนัขจิ้งจอกมาเกี่ยวพาราตีให้ฟัง ราชสีห์ก็โกรธ ถามน้องสาวว่าสุนัขจิ้งจอกอยู่ที่ไหน นางราชสีห์ตอบว่าสุนัขจิ้งจอกนอนอยู่ในอากาศ ในภูเขาดิน การที่นางราชสีห์กล่าวเช่นนั้นก็เพราะว่านางเห็นแก้วผลึกที่อยู่ในภูเขาดิน มีลักษณะเหมือนอากาศ เมื่อราชสีห์ได้ฟังเช่นนั้นก็เชื่อว่าเป็นความจริง รีบไปยังที่อยู่ของสุนัขจิ้งจอกด้วยความเร็ว กระโดดเข้าไปในภูเขาดิน หน้าอกกระแทกก่อนผลึกโดยแรงถึงแก่ความตาย

เมื่อนางราชสีห์พบกับชายอีกห้าตัว ก็เล่าเรื่องสุนัขจิ้งจอกให้ฟังเช่นเดียวกัน ราชสีห์ทั้งห้าตัวก็โกรธ รีบวิ่งไปยังที่อยู่ของสุนัขจิ้งจอก กระโดดเข้าไปในภูเขาดิน หน้าอกกระแทกก่อนผลึกตายทั้งห้าตัว ครั้นพระโพธิสัตว์มาถึง น้องสาวก็เล่าเรื่องสุนัขจิ้งจอกให้ฟังอีก พระโพธิสัตว์คิดว่าธรรมชาติสุนัขจิ้งจอกจะนอนอยู่ในอากาศไม่ได้ น่าจะนอนอยู่ในถ้ำแก้วผลึกมากกว่า เมื่อคิดดังนี้ก็ไปตรวจดูที่เชิงเขา ภูเขาสุนัขจิ้งจอกนอนอยู่ในถ้ำแก้วผลึกน้องชายทั้งห้าตัวที่ตายไปนั้นขาดความรอบคอบ ไม่มีวิจาร์ณญาณ จากนั้นพระโพธิสัตว์ก็บ้นสี่สิหนาทสามครั้ง ทำให้สุนัขจิ้งจอกขาดใจตายเพราะความกลัว

พิชิตกายชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ อาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีกระทายตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในต้นตาลใกล้ต้นมะตูมต้นหนึ่ง วันหนึ่งหลังจากกระทายกลับจากหาอาหารก็เข้าไปนอนในต้นตาล คิดไปว่าถ้ำแผ่นดินทรุดลงจะวิ่งไปทางไหนดี ขณะที่คิดอยู่นั้น ผลมะตูมสุกผลหนึ่งตกลงบนใบตาล กระทายได้ยินเสียงนั้นเข้าใจว่าแผ่นดินถล่มจึงวิ่งหนีไปโดยไม่เหลียวหลังกลับมาดูเพราะความกลัว เมื่อมีผู้ใดถาม กระทายก็บอกว่าแผ่นดินถล่ม ทำให้สัตว์ต่าง ๆ มี หู ละมั่ง กระบือ โค แรด เสือ ราชสีห์ และช้าง เป็นต้น พวกมันวิ่งหนีตามกระทายไป

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นราชสีห์ เห็นสัตว์ทั้งหลายวิ่งหนีแตกตื่นมาเช่นนั้นจึงถามดู พอรู้ว่าสัตว์ทั้งหลายวิ่งหนีมาเพราะเข้าใจว่าแผ่นดินถล่ม จึงให้กระทายพาไปดูสถานที่ที่เกิดเหตุ เห็นผลมะตูมสุกหล่นอยู่ก็รู้ว่าผลมะตูมสุกผลนี้หล่นลง

บนใบตาล ทำให้เกิดเสียงกึ่งขึ้น ไม่ใช่แผ่นดินถล่มแต่อย่างใด จึงชี้แจงให้สัตว์ทั้งหลาย
ทราบ จากนั้นก็ให้สัตว์ทั้งหลายแยกย้ายกันกลับไปยังที่อยู่ของตน

ลิง มีความรอบคอบเห็นแผ่นหินสูงชันจากน้ำผิปกก็คิดว่า เป็นจระเข้มานอนอยู่ มีปรากฏ
ในวานรินทชาดก* ดังนี้

วานรินทชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิง เทียว
หากินอยู่ตามฝั่งแม่น้ำ ในแม่น้ำนั้นมีเกาะอยู่เกาะหนึ่ง บริบูรณ์ด้วยต้นไม้อันมีผลต่าง ๆ
เช่น มะม่วงและขนุน เป็นต้น พระโพธิสัตว์กระโดดจากฝั่งแม่น้ำลงบนแผ่นหิน แล้ว
กระโดดไปยังเกาะอีกต่อหนึ่ง เมื่อกินผลไม้อิ่มแล้วชากลับก็กระโดดจากเกาะลงบนแผ่นหิน
แล้วกระโดดมายังฝั่งแม่น้ำ กระทำอยู่เช่นนี้เสมอมา

ในครั้งนั้น มีจระเข้สองตัวมีเมีย อาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้น นางจระเข้เห็นพระ-
โพธิสัตว์กระโดดข้ามไปข้ามมา ก็มีความประสงค์จะกินหัวใจของพระโพธิสัตว์ เพราะ
กำลังแพทอง จระเข้สามีรับว่าจะนำหัวใจของวานรพระโพธิสัตว์มาให้ได้ จากนั้นก็ขึ้นไป
นอนอยู่บนแผ่นหินที่พระโพธิสัตว์กระโดดไปมานั้น เมื่อพระโพธิสัตว์กลับจากเกาะในเวลา
เย็น สังเกตเห็นแผ่นหินสูงชันพ่นน้ำผิปกว่าแตกอนจึงสงสัยว่าคงจะมีอันตราย เพราะแต่
ก่อนหินแผ่นนี้สูงพอเหมาะกะกับหลังน้ำเท่านั้น แต่บัดนี้ปรากฏว่าสูงขึ้นมาทั้งที่น้ำก็ไม่ไหลค
คงจะมีจระเข้มาจับเรากินเป็นแน่ เมื่อคิดดังนี้จึงทำที่เป็นเรียกก่อนหินว่า "ก่อนหิน"
เรียกอยู่ตามครั้งก็ไม่มีเสียงขานรับ พระโพธิสัตว์จึงกล่าวต่อไปว่า "นี่แน่ก่อนหิน ทำไม
วันนี้ท่านไม่ขานรับเรา" ฝ่ายจระเข้ เมื่อได้ยินเช่นนั้นเข้าใจว่าก่อนหินเคยพูดโต้ตอบกับ
พระโพธิสัตว์ จึงตอบไปว่า "ถูกอนพญาวานร ท่านต้องการอะไร" พระโพธิสัตว์ถามว่า
ท่านคือใคร จระเข้ตอบว่า "เราคือจระเข้" เมื่อพระโพธิสัตว์ถามถึงวัตถุประสงค์ที่มา
นอนบนก่อนหิน จระเข้ก็ตอบว่าต้องการหัวใจของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงให้จระเข้

อาปากไว้เพื่อตนจะไ้กระโดดลงไปปาก ให้พระเข้คาบเอาไป เมื่อพระเข้เข้าปาก
คาทั้งสองข้างก็ปิดลง พระโพธิสัตว์กระโดดจากเกาะ เยียบศีรษะพระเข้แล้วกระโดด
ขึ้นฝั่งอย่างรวดเร็ว พระเข้เห็นความอัศจรรย์เช่นนั้นจึงกล่าวสรรเสริญวานรพระโพธิสัตว์

นก สังเกตเห็นว่า เป็นไฟ ก็รู้ว่า จะเกิดอันตราย จึงชวนบริวารไปอยู่ที่อื่น มีปรากฏอยู่ใน
มตาสนชาดก^๑ ดังนี้

มตาสนชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนก พายุ้งบริวาร
ไปอาศัยอยู่บนต้นไม้ริมสระแห่งหนึ่ง กิ่งก้านสาขาของต้นไม้ปกคลุมไปทั่วบริเวณสระนั้น นก
ทั้งหลายที่จับอยู่ตามกิ่งไม้ ไ้ถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงในน้ำ ในครั้งนั้น มีพญานาคคนหนึ่ง
อาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้น เห็นนกทั้งหลายถ่ายอุจจาระและปัสสาวะลงในน้ำก็โกรธ คิดจะบันดาล
ให้เปลวไฟลุกขึ้นจากน้ำไหม้ต้นไม้พวกนกทั้งหลายจะได้หนีไป ครั้นเวลากลางคืนพญานาคก็
บันดาลให้น้ำเดือดเป็นครั้งที่หนึ่ง บันดาลให้ควันกรุ่นขึ้นเป็นครั้งที่สอง และบันดาลให้มีเปลว
เพลิงเท่าลำตาลเป็นครั้งที่สาม

เมื่อพระโพธิสัตว์เห็นเปลวเพลิงขึ้นมาจากน้ำจึงบอกแก่นกทั้งหลายว่า บัดนี้
เกิดเป็นไฟแล้ว เราทั้งหลายไม่อาจอยู่ ณ สถานที่นี้ได้อีกต่อไป จากนั้นก็พาบริวารหนีไป
อยู่ที่อื่น พ้นจากอันตราย ส่วนนกที่ไม่เชื่อฟังยังคงอยู่บนต้นไม้ นั้น ก็ถูกไฟคลอกตายจนหมด

นกหัวขวาน มีความรอบคอบ เอาไม้ค้ำปากราชสีห์ก่อนที่จะเข้าไปจิกกระดูกออกจากคอ
ของราชสีห์ มีปรากฏอยู่ในชวสฤตชาดก^๒

^๑มตามกุฎราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดถา, ภาค ๒, หน้า ๓๕๕ - ๓๕๗.

^๒คูวิธานิพนธ์, หน้า ๗๑.

บริจาคนาน

สัตว์ในชาติภพภูถาที่บริจาคนานแกผู้อื่น มีดังนี้

กระต่าย ให้เนื้อของคนเป็นทานแกผู้อื่นเกิดทาง มีปรากฏอยู่ในสบบัณฑิตชาดก^๑ ดังนี้

สบบัณฑิตชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกระต่ายอาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ใกล้ปัจฉิมคตคาม พร้อมด้วยสหายทั้งสาม คือ ลิง สุนัขจิ้งจอก และนาก สัตว์ทั้งสามฟังคำสอนของกระต่ายในเรื่องการให้ทาน การรักษาศีล และการรักษาอุโบสถศีลอยู่เสมอ วันหนึ่งพระโพธิสัตว์แห่งนคพระจันทร์บนท้องฟ้า ก็รู้ว่าวันรุ่งขึ้นเป็นวันอุโบสถ จึงบอกแกสหายทั้งสามให้ทราบ แนะนำให้รักษาอุโบสถศีลและบริจาคนาน

วันรุ่งขึ้น สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นต่างก็ออกหาอาหาร เพื่อเอาไว้บริจาคนานากออกหาอาหารตั้งแต่เช้า ไก่ปลาตะเพียนกลับมาเจ็ดตัว สุนัขจิ้งจอกได้เนื้อเหี้ยและนมส้ม ส่วนลิงได้มะม่วง จากนั้นสัตว์ทั้งสามก็นำอาหารที่หาได้กลับมาเก็บไว้ยังที่อยู่ของตน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ออกไปหาหญ้ากินแล้วกลับมาอนคคิดว่า เราไม่สามารถจะให้หญ้าแก่ยาจกที่มาขอได้ ข้าวสารหรือกากก็ไม่มี ถ้ามีคนมาขออาหารจากเรา เราจะให้เนื้อในร่างกายของเราเป็นทาน ด้วยอำนาจศีลของกระต่าย ทำให้ท้าวสักกะเราร้อน จึงเสด็จลงมาจากสวรรค์และแปลงตนเป็นพราหมณ์ เพื่อจะทดลองสัตว์เหล่านั้น เมื่อเข้าไปทานาก นากมอบปลาตะเพียนให้ทั้งเจ็ดตัว สุนัขจิ้งจอกมอบเนื้อเหี้ยและนมส้มให้ ลิงให้มะม่วง ส่วนกระต่ายพระโพธิสัตว์ไม่มีสิ่งใดจะให้แก่พราหมณ์ ปรารถนาจะให้ร่างของตนเป็นทาน จึงให้พราหมณ์ก่อไฟขึ้นแล้วลุกจากที่นอนเข้าไปใกล้กองไฟ สะบัดตัวสามครั้งเพื่อให้สัตว์ที่มีอยู่ในระหว่างชนหลุดออก จากนั้นก็กระโดดเข้าไปในกองไฟด้วยจิตอันขึ้นบานมืออาการราวกับพญางหงส์รอนลงในกองบัวณะนั้น แต่ไฟกลับเย็นลงกระต่ายจึงถามพราหมณ์

^๑มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาติภพภูถา, ภาค ๘, หน้า ๒๕๕ - ๒๕๖.

ว่าเพราะเหตุใดไฟจึงไม่ร้อน พระภควินจึงแสดงตนให้กระต่ายเห็นว่าตนเองเป็นท้าวสักกะ
ปรารถนาจะลองใจกระต่าย แล้วกล่าวแก่กระต่ายว่า "ดูก่อนกระต่ายผู้เป็นบัณฑิต คุณของ
ท่านจงปรากฏอยู่ตลอดกาลป์เถิด" เมื่อกล่าวแล้วเช่นนั้นท้าวสักกะก็เอาภูเขาไปเขียนเป็น
รูปกระต่ายไว้ในดวงจันทร์ จากนั้นก็นำกระต่ายกลับไปยังที่อยู่ตามเดิม สัตว์ทั้งสี่ยังคง
สมัครสมานสามัคคีกันตลอดไป และรักษาสีลอยู่จนตลอดชีวิต

ช่าง ให้งาของตนเป็นทานแก่พราน มีปรากฏอยู่ในสัลวานนคราชาคก และนัททันตชาคก
ดังนี้

สัลวานนคราชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่างชื่อ
สัลวานนคราช ช่วยพาคนหลงทางไปส่ง แต่มีภรรยาผู้นั้นกลับมาขอตัดงาไปขาย^๑

นัททันตชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่างนัททันต์
มีชายาชื่อจุลลสุภัททาและมหาสุภัททา นางช่างจุลลสุภัททาเข้าใจว่าสามีไม่รักตน จึง
ผูกเวรต่อพระโพธิสัตว์ อธิษฐานว่าตายไปขอให้ไปเกิดเป็นพระมเหสีของพระเจ้ากรุง
พาราณสี แล้วส่งคนมาฆ่าพญานัททันต์ ครั้นนางช่างจุลลสุภัททาล้มก็ได้ไปเกิดเป็นพระนาง
สุภัททา ตามที่อธิษฐานไว้ และให้พรานโสณบุตรไปเอางาของพญานัททันต์มาถวาย พญา-
นัททันต์อนุญาตให้พรานตัดเอางาของตนไปได้^๒

นาก ให้ปลาตะเพียนเป็นทานแก่พรามณ์ มีปรากฏอยู่ในสสบัณฑิตชาคก^๓

ลิง ให้มะม่วงเป็นทานแก่พรามณ์ มีปรากฏอยู่ในสสบัณฑิตชาคก^๓

สุนัขจิ้งจอก ให้เนื้อเหี้ยและนมส้มเป็นทานแก่พรามณ์ มีปรากฏอยู่ในสสบัณฑิตชาคก^๓

^๑อุทฺตนิพนธ์, หน้า ๕๕.

^๒อุทฺตนิพนธ์, หน้า ๕๖.

^๓อุทฺตนิพนธ์, หน้า ๕๕.

จะเห็นได้ว่าสัตว์ในชาติภพที่บริจาทานถึงกล่าวแล้วนั้น สุนัขจึงจอกซึ่งปกติเป็นสัตว์ที่มีความโลภในการกิน เป็นสัตว์เจ้าเล่ห์ แต่กลับรักษาอุโบสถศีล ยึดมั่นในการบริจาทาน มอบเนื้อเหี้ยอย่างและนมส้มแก่พรามณ์ หรือการที่ลิงและนาก ให้มะม่วงและปลาตะเพียนแก่ผู้เดินทางนั้น ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่ธรรมชาติของสัตว์ เพราะโดยปกติแล้วสัตว์จะไม่รู้จักให้สิ่งของแก่ผู้อื่น นอกจากจะฝึกหัดไว้ซึ่งก็ไม่ใช่เกิดจากความรู้สึกที่แท้จริงของสัตว์ พฤติกรรมของสัตว์ที่บริจาทานนี้ที่จริงแล้วเป็นพฤติกรรมที่เลียนแบบมนุษย์ เพื่อจะสอนคนให้รู้จักเสียสละ รู้จักการให้และยังให้ข้อคิดอีกประการหนึ่งว่า แม้แต่สุนัขจอกซึ่งเป็นสัตว์ที่เลวทรามที่สุดในบรรดาสัตว์สี่เท้า ยังรู้จักให้ทานและรักษาศีลด้วย เหตุนี้คนทั้งหลายก็น่าจะหาไถ่ถามมีความปรารถนาและตั้งใจจริง

หนักแน่นมีเหตุผล

สัตว์ในชาติภพที่มีความหนักแน่น ไม่เชื่อคำยุยงของผู้อื่น มีดังนี้

ราชสีห์ ไม่เชื่อคำยุยงของสุนัขจอกที่จะทำให้ฉีกใจกับเสือโคร่ง มีปรากฏอยู่ใน วันฉัตรมงคล ดังนี้

วันฉัตรมงคล : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ในครั้งนั้น มีราชสีห์และเสือโคร่งอาศัยอยู่ในถ้ำบรรพตแห่งหนึ่ง โดยมีสุนัขจอกเป็นผู้รับใช้ สุนัขจอกกินอาหารที่เป็นเคนของราชสีห์และเสือโคร่ง จนมีร่างกายอ้วนพี วันหนึ่งสุนัขจอกคิดว่าตนเองยังไม่เคยกินเนื้อราชสีห์และเนื้อเสือโคร่งเลย สมควรที่จะยุยงให้สัตว์ทั้งสองแตกแยกกัน เมื่อสัตว์ทั้งสองทะเลาะวิวาทฆ่ากันตายก็จะได้อินเนื้อของสัตว์ทั้งสอง เมื่อคิดดังนี้สุนัขจอกก็เข้าไปหาราชสีห์ กล่าวยุยงราชสีห์ว่า

เสือโคร่งผูกอวดคนและทัพนมราชสีห์ว่าไม่สามารถสู้เสือโคร่งไก่อีไม่ว่าจะเป็นลีกาย รูปร่าง
แม้แต่ชาติ กำลัง และความเพียรก็ตาม ราชสีห์ไก่อีง เช่นนั้นจึงกล่าวแก่สุนัขจิ้งจอกว่า
"เจ้าไปเสียเถิด เสือโคร่งจะไม่ผูกอย่างนี้"

เมื่อราชสีห์ไม่เชื่อคำพูดของตน สุนัขจิ้งจอกจึงไปหาเสือโคร่ง แล้วกล่าวขยง
เช่นเดียวกับที่เคยผูกกับราชสีห์ เมื่อเสือโคร่งไก่อีง เช่นนั้นก็ไปหาราชสีห์ ถามราชสีห์ว่า
ไก่อีงผูกตามที่สุนัขจิ้งจอกกล่าวหรือไม่ ราชสีห์ตอบว่าถ้าเสือโคร่งเชื่อคำของสุนัขจิ้งจอก
ผู้ปรารภจะฆ่าเราทั้งสองให้ตาย เราก็ไม่อาจอยู่ร่วมกับท่านได้ ครั้นเสือโคร่งไก่อีง
ถอยคำของราชสีห์ก็สำนึกผิดที่เชื่อคำพูดของผู้อื่นง่ายเกินไป จึงขอให้ราชสีห์ยกโทษให้
สัตว์ทั้งสองต่างก็เข้าใจซึ่งกันและกัน ส่วนสุนัขจิ้งจอกเห็นว่าการขยงของตนไม่เป็นผล
จึงรีบหนีไปอยู่ที่อื่น

แนะนำสั่งสอนผู้อื่น

สัตว์ในชาติภพภูถาที่แนะนำสั่งสอนผู้อื่น มีดังนี้

โค แนะนำสั่งสอนน้องไม่ให้จดาหมูที่ไก่อีงของคื ๆ มีปรากฏอยู่ในมุนิกชาตก^๑ และ
สาธุกชาตก^๒ ดังนี้

มุนิกชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโคชื่อมหาโลหิตะ
มีน้องชายชื่ออุฬโลหิตะ อาศัยอยู่ในครอบครัวของกฏุมพินหนึ่ง โคทั้งสองมีหน้าที่ลาก
เกวียนและไถนา ในครอบครัวของกฏุมพินนั้นเลี้ยงหมูไว้ตัวหนึ่งชื่อมุนิกะ มุนิกะได้รับการ
เลี้ยงดูควยอาหารอย่างคื เพื่อจะฆ่าเอาเนื้อเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงแขกในเวลาแ่งงาน

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกภฏฐกถา, ภาค ๑, หน้า ๒๕๔ - ๒๕๖.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกภฏฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๑๔๑ - ๑๔๓.

บุตรของเจ้าของบ้าน เมื่อจุฬาลงกรณ์เห็นหมูมีอาหารก็ ๆ กินก็อดใจจึงถามพี่ชายว่า เพราะเหตุใดเราทั้งสองซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการทำงานของตระกูลนี้ ไม่ได้รับการเลี้ยงดูเหมือนเช่นหมูตัวนี้ มหาโลหิตะตอบว่าย่าอิจฉาหมูชนิดนี้เลย มุณิจะกินอาหารที่จะก่อให้เกิดอันตรายในภายหลัง เจ้าอย่าใส่ใจในอาหารเหล่านี้

ครั้นต่อมาเมื่อถึงเวลาแต่งงานของบุตรสาวของภุมมพิ มุณิก็ถูกฆ่าสำหรับเป็นอาหารเลี้ยงคนในงาน จุฬาลงกรณ์เห็นเช่นนั้นก็ไม่คิดอยากกินอาหารของหมูอีกเลย

สาธุชชาคก มีใจความสำคัญเหมือนมุณิชาคก

นาค สอนน้องให้อดทนต่อการดูหมิ่นของเด็กชาวบ้าน และสอนให้อดทนต่อความเจ็บปวดที่ถูกขว้างปาด้วยก้อนดินมีปรากฏอยู่ในทัตทรชาคก^๑

นกกะจาย แนะนำสั่งสอนกาเรื่องทำอะไรจึงจะอ้วน มีปรากฏอยู่ในวัฏฏชาคก^๒ ดังนี้

วัฏฏชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกะจายอาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง กินพืชและหญ้าเป็นอาหาร ในครั้งนั้นมีกาตัวหนึ่ง เป็นผู้มีความโลภในการกินอาหาร กินเท่าไรไม่รู้จักอิ่ม วันหนึ่งหลังจากกินซากศพของช้างแล้ว กาก็ปรารถนาจะไปกินผลไม้ ฝูอก มัน อึก จึงบินเข้าไปในป่า เห็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นนกกะจาย มีร่างกายอ้วนดี จึงถามพระโพธิสัตว์ว่า "ดูก่อน นกกะจายผู้เจริญ ท่านกินอาหารอะไรจึงได้อ้วนอย่างนี้" พระโพธิสัตว์ตอบว่า "เรากินพืชและหญ้าเป็นอาหาร สำหรับท่านใดกินอาหารอันประณีตของมนุษย์อยู่เสมอ ทำไมผอมอย่างนี้เล่า"

^๑ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๕๕.

^๒มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาคกัฎฐกถา, ภาค ๑, หน้า ๑๑๒ - ๑๑๔.

กาตอบว่า "การแย่งอาหารมาจากผู้อื่นนั้น มีความสะอึกฉวยอยู่เสมอ เวลาจะกินก็ต้องคอยระมัดระวัง จึงทำให้เราอมอยู่เช่นนี้ แต่ทำไมท่านซึ่งกินแต่พืชและหญ้าจึงอ้วนได้" พระโพธิสัตว์จึงสอนกว่าการที่คนอ้วนนั้นเพราะไม่มีความโลภในอาหาร มีความปรารถนาอาหารเพียงเล็กน้อย มีอาหารกินในวันนี้แล้วก็ไม่ได้คิดว่าวันพรุ่งนี้จะได้อาหารจากที่ไหน ไม่แสวงหาอาหารในที่ไกล ไม่เลือกอาหารว่าจะดีหรือเลว และรู้จักประมาณตนในการบริโภคเพียงเพื่อให้เกิดความสุขได้

นกแก้ว สอนน้องไม่ให้คึ้นรนเมื่อเสื่อมลาภ เพราะผู้ประพฤติกิ ความเจริญย่อมกลับคืนมาอีก มีปรากฏอยู่ในกาฬพาทุชาดก^๑ ดังนี้

กาฬพาทุชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแก้วชื่อ ราชะ มีน้องชื่อไปฏฐปาทะ นกแก้วทั้งสองถูกนายพรานจับไปถวายพระเจ้ากรุงพาราณสี พระเจ้ากรุงเวราณสีโปรดคนทั้งสองมาก รับสั่งให้เลี้ยงดูเป็นอย่างดี พระโพธิสัตว์และน้องได้รับความสุขเสมอมา วันหนึ่ง นายพรานนำลิงคำตัวหนึ่งชื่อกาฬพาทูมาถวายพระเจ้ากรุงพาราณสี พระองค์ทรงสนพระทัยและโปรดลิงคำตัวนี้มาก ทรงให้บำรุงเลี้ยงดูกาฬพาทูเป็นอย่างดี เมื่อนกแก้วไปฏฐปาทะเห็นกาฬพาทูได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีเช่นนั้นจึงกล่าวแก่พี่ชายว่า เวลานี้พระราชานายไม่ทรงเอื้อเฟื้อคนเหมือนแต่ก่อน กลับไปเอื้อเฟื้อลิงคำ จึงควรจะพากันไปอยู่ที่อื่น พระโพธิสัตว์ได้ฟังเช่นนั้นจึงสอนน้องว่า สิ่งทั้งหลายคือความมีลาภ ความไม่มีลาภ ความมียศ ความไม่มียศ การนิทา การสรรเสริญ ความสุขและความทุกข์ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนในหมู่มนุษย์ อย่าเสียใจไปเลย

เวลาต่อมาลิงกาฬพาทูทำกิริยาซุกซนล่อหลอกพระกุมารทั้งหลาย ทำให้พระกุมารทั้งหลายกลัวและกันแสงอยู่เสมอจนความทราบถึงพระเจ้ากรุงพาราณสี พระองค์จึงรับสั่งให้ไล่ลิงกาฬพาทูไปอยู่ที่อื่น ตั้งแต่นั้นมานกแก้วทั้งสองก็ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีเหมือนเดิม

นกแขกเต้า สอนกลัณฑุกะผู้ซึ่งเป็นทาสของเศรษฐีให้ทำคนให้เหมาะสม มีปรากฏอยู่ใน
 กลัณฑุกชาดก^๑ และสอนพรหมณ์ให้ทักขณูคุณบิคามารคา มีปรากฏอยู่ในสาลิเกทวารชาดก^๒
 ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

กลัณฑุกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี ตั้ง
 นิवासถานอยู่ในเมืองพาราณสี มีทาสรับใช้คนหนึ่งชื่อกลัณฑุกะ วันหนึ่งกลัณฑุกะได้พา
 ลูกสาวเศรษฐีหนีไปอยู่ที่อื่นพร้อมควยบริวาร เป็นอันมาก เศรษฐีให้คนออกตามหาแต่ไม่
 พบ จึงให้ลูกนกแขกเต้าที่เลี้ยงไว้ออกไปตามหากลัณฑุกะและลูกสาวของตน ลูกนกแขกเต้า
 ตามไปถึง เมืองที่กลัณฑุกะอาศัยอยู่ในขณะที่กลัณฑุกะลงเรือ เล่นอยู่ในน้ำ โดยปกคตินที่มั่งมี
 หรือคนที่ใหญ่เป็นโต ก่อนจะลงเล่นน้ำมักจะดื่มนมผสมกับยาอย่างแรง เพื่อป้องกัน
 ความหนาว แต่กลัณฑุกะไม่ทำเช่นนั้น เขาจับถั่วยมนมขึ้นขวานปากแล้วดมรดศีรษะของ
 ลูกสาวเศรษฐี ลูกนกแขกเต้าเห็นเช่นนั้นจึงอบรมสั่งสอนกลัณฑุกะว่า "แน่ เจ้าทาส
 กลัณฑุกะ เจ้าไม่คิดถึงฐานะความเป็นอยู่และชาติของตน เจ้าอย่าได้ขวนมรดกศีรษะของ
 ลูกสาวเศรษฐีผู้มีชาติตระกูลสูง เจ้าเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณตน" ลูกนกแขกเต้ากล่าวว่า
 กลัณฑุกะนั้นเกิดจากกรรมของนางทาสี ไม่ใช่เกิดจากกรรมของคนมีตระกูลสูง ถ้าเศรษฐี
 รู้เรื่องนี้กลัณฑุกะก็จะถูกลงโทษ จากนั้นลูกนกแขกเต้าก็บินกลับไปบอกให้เศรษฐีทราบ
 เมื่อเศรษฐีทราบเรื่องก็พาบ่าวไพร่ออกตามตัวกลัณฑุกะกลับไปเป็นทาสต่อไป

สาลิเกทวารชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้า
 พบบริวารไปกินข้าวสาลีในนาของพรหมณ์ผู้หนึ่ง ถูกจับได้ ครั้นพรหมณ์ทราบว่านกแขกเต้า
 คาบข้าวไปให้บิคามารคา ก็เลื่อมใสในความกตัญญูกตเวทีของพญานก จากนั้นนกแขกเต้า
 สอนพรหมณ์ให้รู้จักกตัญญูกตเวทีต่อบิคามารคา^๓

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดถา, ภาค ๒, หน้า ๓๓๕ - ๓๓๖.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดถา, ภาค ๒, หน้า ๕๔๕ - ๕๕๗.

^๓ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๔๗.

นกกจากพราก สอนกาไม่ให้โลกในการกินอาหาร มีปรากฏอยู่ในจ๊กกวางชาคก (๑)^๑ และจ๊กกวางชาคก (๒)^๒ ดังนี้

จ๊กกวางชาคก (๑) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกจาก-พราก เทียวหากินอยู่ในสระแห่งหนึ่งพร้อมด้วยภรรยา ในครั้งนั้นมีกาโลเลตัวหนึ่ง มีความโลภในการกิน เห็นนกกจากพรากและภรรยามีสีส่นสวยงามเหมือนสีทองพากันกินสาหร่ายอยู่ จึงคิดว่านกกจากพรากสองตัวนี้มีสีสวยงาม คงจะมีอาหารเป็นที่พอใจ กาจึงถามนกกจากพราก ว่ากินอะไรถึงได้มีสีส่นสวยงามอย่างนี้ นกกจากพรากตอบว่ากินสาหร่ายกับน้ำเท่านั้น แล้วกล่าวสอนกาต่อไปว่า การกินอาหารที่ไม่บริสุทธิ์ ลักขโมยเขากิน กินด้วยความหวาระแวง จะทำให้สีและกำลังเสื่อมเสีย ผู้ที่กินอาหารเพียงเล็กน้อยแต่ได้มาโดยชอบธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ก่าสังและสีย่อมจะมีแก่ผู้นั้น เมื่อกาได้ฟังนกกจากพรากกล่าวสั่งสอนเช่นนั้นก็ไม่พอใจ ไม่อยากมีสีเหมือนนกกจากพรากอีก ร้องกา กา แล้วบินหนีไปจากที่นั้น

จ๊กกวางชาคก (๒) มีใจความสำคัญเหมือนจ๊กกวางชาคก (๑)

นกกพิราบ สอนกาไม่ให้โลกในการกินอาหาร มีปรากฏอยู่ในกโปตชาคก (๑) โลกชาคก รุจิรชาคก กโปตชาคก (๒) และมณีชาคก^๓

ครูฑ สอนพญานาคไม่ให้เบียดเบียนเรื่องที่เป็นความลับที่เกี่ยวกับความเป็นความตายของตน มีปรากฏอยู่ในปณิทรกชาคก^๔ ดังนี้

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัมภรคถา, ภาค ๑, หน้า ๓๘๗ - ๓๘๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๔ - ๕๑๗.

^๓ อุทยานิพนธ์, หน้า ๖๕.

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัมภรคถา, ภาค ๗, หน้า ๒๘๓ - ๓๐๑.

บัณฑิตยศาสตร์ : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาคฤท ในครั้งนั้นมีพ่อค้าหารอยคน แล่นสำเภาไปในมหาสมุทร เมื่อสำเภาแล่นมาได้เจ็ดวันก็แตกลง พ่อค้าทั้งหลายเป็นเหยื่อของ เค้าและปลาหมึก เหลือรอดชีวิตเพียงคนเดียว เมื่อขึ้นฝั่งได้แล้วก็เปลือยกายเที่ยวขอทานไปตามท่าเรือ คนทั้งหลายเห็นเข้าก็พากันเลื่อมใสด้วยคิดว่า เป็นสมณะมักน้อย สันโดษ จึงสักการบูชาช่วยกันสร้างอาศรมให้เป็นที่พำนัก พ่อค้า นั้นเป็นที่รู้จักกันในนามกัทัมพियोเจละ

ในขณะที่กัทัมพियोเจละพำนักอยู่ที่อาศรมนั้น พระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นพญาคฤทได้ไปหาอยู่เสมอ พญานาคคนหนึ่งชื่อบัณฑิตยศาสตร์ก็ไปหากัทัมพियोเจละเช่นเดียวกัน วันหนึ่งพญาคฤทไปหากัทัมพियोเจละ ท้าความเคารพแล้วถามว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ พวกญาติของกระผมพินาศเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการจับนาค เพราะไม่รู้ว่า จะจับอย่างไร กระผมคิดว่าพวกนาคมีความลับอยู่ พระคุณเจ้าพอจะถามความลับจากพวกนาคได้หรือไม่" กัทัมพियोเจละรับว่าจะถามพวกนาคให้ ครั้นบัณฑิตยศาสตร์ถามหา กัทัมพियोเจละก็ถามว่า เพราะเหตุใดพวกครุฑจึงจับนาคไม่ค่อยได้ ต้องพินาศเป็นจำนวนมาก บัณฑิตยศาสตร์ตอบว่าไม่สามารถจะบอกเหตุนั้นได้ เพราะเป็นความลับของพวกนาคทั้งหลาย หลังจากนั้นไม่ช้าพญานาคจะมาวันใด กัทัมพियोเจละเป็นต้องถามเรื่องนี้ทุกครั้งไป และรับปากว่าจะไม่แพร่งพรายให้ใครใคร่รู้เป็นอันขาด เพียงต้องการอยากรู้เท่านั้น บัณฑิตยศาสตร์เห็นว่ากัทัมพियोเจละเป็นสมณะคงจะรักษาคำพูดจึงบอกความลับแก่กัทัมพियोเจละว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ พวกเราทั้งหลายกลืนก้อนหินใหญ่ไว้ ทำให้ตัวหนักในขณะที่นอนอยู่ เวลาพญาคฤทมาเราก็ยื่นหน้าออก แยกเขี้ยวทำท่าจะกัดครุฑ พวกครุฑก็จะจับศีรษะของพวกเราพยายามฉุดขึ้น แต่ก็ เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะความหนักของก้อนหินที่พวกเรากลืนไว้ น้ำจึงท่วมพวกครุฑทั้งหลายตายไป ทำให้พวกครุฑพินาศเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นถ้าจะจับพวกเราแล้วเรื่องอะไรจะต้องไปจับที่ศีรษะ พวกครุฑโง่ ๆ เหล่านั้นจะต้องจับพวกเราที่ขนคางเพื่อให้ศีรษะของพวกเราห้อยต่ำลง ก้อนหินที่กลืนไว้ก็จะออกมาทางปาก ทำให้ตัวเบาลง จากนั้นก็สามารถจับพวกเราไปได้"

เมื่อกัมพิยอเจจะทราบเรื่องก็บอกแก่พญาครุฑจนหมดสิ้น หลังจากนั้นต่อมาเมื่อพญาครุฑพบบัณฑิตทรกนาคราช ก็ตรงเข้าจับที่ขมกหางให้ศีรษะห้อยต่ำลง หินที่กลืนไว้ก็ไหลออกมาทางปาก ครั้นจับบัณฑิตทรกนาคราชได้แล้ว พญาครุฑก็บินขึ้นไปในอากาศโดยสะดวก เมื่อถูกจับได้พญานาคก็รู้ทันทีว่ากัมพิยอเจจะไม่ซื่อสัตย์ บอกความลับของตนแก่พญาครุฑ พญาครุฑสอนบัณฑิตทรกนาคราชว่า ความลับนั้น บางครั้งไม่อาจบอกบิดามารดา ภรรยา หรือมิตรสหายได้ เพราะเหตุใดท่านจึงบอกความลับแก่กัมพิยอเจละเล่า

เมื่อพญาครุฑกล่าวแนะนำสั่งสอนพญานาคแล้ว บัณฑิตทรกนาคราชร้องขอชีวิต พญาครุฑจึงปล่อยพญานาคไป ต่อมาสัตว์ทั้งสองก็คุ้นเคยกัน วันหนึ่งพญาครุฑและพญานาคก็พากันไปยังอาศรมของกัมพิยอเจแล้ว บัณฑิตทรกนาคราชก็สาปดกัมพิยอเจให้ศีรษะแยกออกเป็นเจ็ดเสี่ยง ซากใจตายอยู่ ณ ที่นั้น

จากพฤติกรรมของสัตว์ที่แนะนำสั่งสอนผู้อื่นดังกล่าวนั้น จะเห็นได้ว่าการที่สัตว์แนะนำสั่งสอนสัตว์ด้วยกันเอง หรือแนะนำสั่งสอนมนุษย์ ไม่ว่าจะสั่งสอนให้รู้จักออกหน้าไม่ให้โลกในอาหาร หรือให้กตัญญูรู้คุณบิดามารดา ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่ธรรมชาติของสัตว์ เพียงแต่เอาสัตว์มาแสดงพฤติกรรมแทนมนุษย์เท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ขอคิดว่าเป็นแต่คนยังต้องให้สัตว์มาแนะนำสั่งสอน เพราะฉะนั้นคนทั้งหลายควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม ไม่ควรให้สัตว์เกรงใจมาแนะนำสั่งสอน

รักษาอุโบสถศีล

สัตว์ในชาติภพที่รักษาอุโบสถศีล มีดังนี้

กระต่าย รักษาอุโบสถศีล ตั้งมั่นในการให้ทาน ปรรณนาจะให้เนื้อของตนเป็นทานแก่คนเดินทาง มีปรากฏอยู่ในสสบัณฑิตชาดก^๑

^๑ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๘๘.

ผู้ รักษาอุโบสถศีลเพื่อข่มความโกรธ เพราะการที่ตนโกรธใครและกั๊กใครตายนั้น เป็น
 คนเหตุที่ทำให้ชาวบ้านเสียใจ มีปรากฏอยู่ในปัจจุอุโบสถชาตก* ดังนี้

ปัจจุอุโบสถชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี อาศัย
 อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีนกพิราบสองตัวตัวเมีย ๑ สุนัขจิ้งจอก และหมี อาศัยอยู่ใกล้
 อาศรมของฤๅษีนั้น สัตว์ทั้งห้าพากันไปพึงธรรมชาติเป็นบางครั้งบางคราว วันหนึ่งนกพิราบ
 พากรรษาออกไปหากิน ภรรยาถูกเหยี่ยวตัวหนึ่งโฉบเอาไปกิน นกพิราบมีความเศร้าโศก
 เสียใจ จึงไปขอสมათานรักษาอุโบสถศีลอยู่ในสำนักของฤๅษีเพื่อจะหักห้ามความเสียใจนั้น

ส่วนงูออกไปหาอาหาร ถูกโคเหยียบกั๊กโกรธ กั๊กโคตัวนั้นตาย ชาวบ้านต่างพา
 กันเสียใจ เพราะโคตัวที่ตายนั้นเป็นโคมงคลของหมู่บ้าน เมื่องูเห็นชาวบ้านเสียใจก็คิด
 ได้ว่าเราไม่ควรกั๊กโคให้ตาย จึงไปสมათานรักษาอุโบสถศีลอยู่ในสำนักของฤๅษีเพื่อข่ม
 ความโกรธนั้น

ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกออกไปหากิน พบช้างตายตัวหนึ่งจึงตรงเข้าไปจะแทะกิน แต่
 เนื่องจากส่วนต่าง ๆ ของช้างแข็งเกินไปแทะกินไม่ได้ สุนัขจิ้งจอกจึงไปแทะที่ทวารหนัก
 ซึ่งอ่อนนุ่มพอกัดกินได้ สุนัขจิ้งจอกกัดกินเข้าไปจนถึงในท้องช้างและหลับนอนอยู่ในนั้น ต่อมา
 ทวารหนักของช้างถูกแคะมากขึ้นก็แห้งหคติดกัน ทำให้สุนัขจิ้งจอกไม่สามารถจะออกมาได้
 เกือบสิ้นใจตายอยู่ในท้องช้างนั้น พอดีฝนตกลงมา ทวารหนักของช้างเปียกชุ่ม สุนัขจิ้งจอก
 จึงออกมาได้ การที่สุนัขจิ้งจอกได้รับทุกข์เช่นนี้ ก็เพราะความโลภในการกินอาหาร เมื่อ
 คิดได้แล้วสุนัขจิ้งจอกจึงไปสมათานรักษาอุโบสถศีลอยู่ในสำนักของฤๅษี เพื่อให้หายจากความ
 โลภในการกินอาหาร

ส่วนหมีออกไปหาอาหารถูกนายพรานล้อมยิงด้วยธนูจนศีรษะแตกเลือดไหล วิ่ง
 หนีกลับมายังที่อยู่ของตน หมีคิดว่าการที่ตนต้องได้รับทุกข์เช่นนี้เพราะความโลภในอาหาร
 จึงไปขอสมათานรักษาอุโบสถศีลในสำนักของฤๅษี เพื่อขจัดความโลภในการกินอาหาร

เมื่อสัตว์ทั้งสี่ไปสมทานรักษาอุโบสถศีลอยู่ในสำนักของฤๅษี ฤๅษีแนะนำสั่งสอนให้สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม สัตว์ทั้งสี่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของฤๅษีและรักษาอุโบสถศีลจนตลอดชีวิต

นาค รักษาอุโบสถศีล ตั้งมั่นอยู่ช่วยการให้ทานในวันอุโบสถ มีปรากฏอยู่ในสสบัณฑิตชาดก^๑

นาค รักษาอุโบสถศีล ประารถนาคจะไปเกิดเป็นมนุษย์ ไม่ทำอันตรายต่อผู้ที่มาทำร้ายตน เพราะกลัวศีลจะขาด มีปรากฏอยู่ในจัมเปยยชาดก^๒ สังขปาลชาดก^๓ และอุริทัตตชาดก^๔

ลิง รักษาอุโบสถศีล ตั้งมั่นอยู่ช่วยการให้ทานในวันอุโบสถ มีปรากฏอยู่ในสสบัณฑิตชาดก^๑

สุนัขจิ้งจอก รักษาอุโบสถศีล ตั้งมั่นอยู่ช่วยการให้ทานในวันอุโบสถ มีปรากฏอยู่ในสสบัณฑิตชาดก^๕ และรักษาอุโบสถศีล เพื่อขจัดความโลภ มีปรากฏอยู่ในปัญจอุโบสถชาดก^๖

หมี รักษาอุโบสถศีล เพื่อขจัดความโลภในการกินอาหาร มีปรากฏอยู่ในปัญจอุโบสถชาดก^๖

นกพิราบ รักษาอุโบสถศีล เพื่อขจัดความเศร้าโศกที่ภรรยาของตนถูกเหยี่ยวโฉบไปกิน มีปรากฏอยู่ในปัญจอุโบสถชาดก^๖

^๑อุทธานิพนธ์, หน้า ๕๕.

^๒อุทธานิพนธ์, หน้า ๔๔.

^๓อุทธานิพนธ์, หน้า ๓๖.

^๔อุทธานิพนธ์, หน้า ๕๐.

^๕อุทธานิพนธ์, หน้า ๕๕.

^๖อุทธานิพนธ์, หน้า ๑๐๕.

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของสัตว์ในชาติภพภูมิกถาที่ประกอบด้วยคุณธรรมดังกล่าว
แล้วนั้น เป็นพฤติกรรมที่มนุษย์พึงดูเป็นตัวอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเมตตาการุณา
ช่วยเหลือผู้อื่น การตอบแทนคุณแก่ผู้ที่ทำประโยชน์ให้ การเสียสละ ความอดทน ความไม่
ประมาท หรือความเป็นผู้มีความประพฤติอยู่ในศีลธรรมอันดี เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นหลัก
สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ทั้งหลายมีความเมตตาการุณา ช่วยเหลือผู้อื่น
มีความยินดีในการบริจาคคือการให้ และประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีแล้ว มนุษย์ทั้งหลาย
ก็จะอยู่ร่วมกันในสังคมใคควยความสุข

พฤติกรรมของสัตว์ที่ขาดคุณธรรม

พฤติกรรมของสัตว์ในชาติภพภูมิกถาที่ขาดคุณธรรม ไม่สมควรเป็นแบบอย่างแก่คน
ทั้งหลาย มีดังนี้

โกหกหลอกลวง

สัตว์ในชาติภพภูมิกถาที่โกหกหลอกลวงผู้อื่น มีดังนี้

แมว ใช้อุบายลวงกินไก่จนหมด มีแต่ไก่พระโพธิสัตว์เพียงตัวเดียวที่รู้เท่าทันแมว มีปรากฏ
อยู่ในทุกภพชาติ* ดังนี้

ภพภูมิกถา : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นไก่ อาศัยอยู่ใน
ป่าแห่งหนึ่ง พรอมด้วยไก่บริวารหลายร้อยตัว ในครั้งนั้นมีนางแมวตัวหนึ่งใช้อุบายลวงกิน
ไก่จนหมด คงเหลือแต่ไก่พระโพธิสัตว์เพียงตัวเดียวที่นางแมวไม่สามารถจะลวงกินได้
นางแมวจึงใช้อุบายทำที่ จะยอมเป็นภรรยาของไก่ แต่พระโพธิสัตว์รู้เท่าทัน จึงไล่นางแมว
ไปที่อื่น นางแมวยังคงอ่อนหวานแสดงความรัก ความพอใจพระโพธิสัตว์อยู่อีก พระโพธิสัตว์

กล่าวแก่นางแม่วว่า "แน่ นางแม่วขโมยมีตัวเป็นเนื้อเลือดเหมือนซากศพ ชอบกัดไถ่กิน
เจ้ามิได้ปรารถนาเราเป็นสามีเพียงแต่จะลงเราไปกินเท่านั้น เจ้าจงไปให้พบเถิด"
เมื่อนางแม่วเห็นว่าไถ่รู้เท่าทันก็รีบหนีไป

ลิง หลอกหลวงฤษีด้วยการปลอมตัวเป็นฤษีจะเข้าไปผิงไฟ แต่ถูกจับได้ มีปรากฏอยู่ใน
มักกฏชาดก^๑ และกปิชาดก^๒ และหลอกหลวงคนทั้งหลายโดยทำสงบเสงี่ยมเรียบร้อยเหมือน
ผู้ทรงศีล มีปรากฏอยู่ในอาทิจบุปฺพฐานชาดก^๓ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

มักกฏชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ เมื่อ
ภรรยาตายก็พาลูกชายไปบวชเป็นฤษีอยู่ในป่าหิมพานต์ วันหนึ่งมีฝนตกลงมา ฤษีผู้เป็นบิดา
จึงไปหาพื้นมาก่อไฟผิง ขณะนั้นมีลิงตัวหนึ่งเปียกฝนหนาวจนตัวสั่น เห็นกองไฟในบรรณศาลา
จึงคิดว่าถ้าจะเข้าไปในบรรณศาลาคด้วยสภาพที่เป็นลิงอยู่นี้ก็คงจะไม่ได้ผิงไฟเป็นแน่ ควรจะ
ปลอมตัวเป็นฤษี เมื่อคิดดังนี้ก็เก็บเอาผ้าเปลือกไม้ของฤษีที่ตายไปแล้ว กระเช้า ตะขอ
สำหรับสอยผลไม้ และไม้เท้า มาประดับกายทำท่าเหมือนฤษี ไปยืนพิงต้นตาลต้นหนึ่งอยู่ที่
หน้าประตูบรรณศาลา ฤษีผู้เป็นบุตรชายเห็นลิงที่ปลอมตัวเป็นฤษียืนหนาวอยู่ ไม่รู้ว่าเป็น
ลิง จึงบอกบิดาให้เรียกฤษีนั้นเข้ามาอาศัยอยู่ในบรรณศาลาด้วยกัน ฝ่ายฤษีผู้เป็นบิดาเห็น
ฤษีที่อยู่โคนตาลก็รู้ว่าเป็นลิงจึงบอกให้บุตรทราบ จากนั้นก็เอาคุ่นพื้นขว้างไปยังลิงนั้น
เมื่อถูกขว้าง ลิงที่ปลอมตัวเป็นฤษีก็ทิ้งผ้าเปลือกไม้และบริวารทั้งหลาย ไต่ขึ้นบนต้นไม้หนี
เข้าป่าไป

กปิชาดก มีใจความสำคัญเหมือนมักกฏชาดก

^๑ มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิฎก, ภาค ๓, หน้า ๘๘ - ๘๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๘ - ๓๖๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕ - ๘๗.

อาทิจบุฏฐานชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ เมื่อเจริญวัยขึ้นโตบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมพานต์พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก วันหนึ่งฤๅษีได้ พาศิษย์ทั้งหลายออกจากป่าหิมพานต์เข้าไปสู่หมู่บ้านแห่งหนึ่งแล้วสร้างบรรณศาลาอยู่ใกล้ หมู่บ้านนั้น ในครั้งนั้นมีลิงโลเลตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ใกล้บรรณศาลาของฤๅษีทั้งหลายเหล่านั้น ในเวลาที่ฤๅษีทั้งหลายออกไปเที่ยววิณฑบาท ลิงโลเลก็เข้าไปในบรรณศาลา รื้อค้นสิ่งของ ทั้งใบไม้ใบหญ้าให้กรกรงรัง ทูบคุ่มน้ำแตกเสียหาย นอกจากนี้แล้วยังปล่อยอุจจาระเรียกราก เประเปื้อนบรรณศาลาอยู่เป็นประจำ ครั้นถึงเวลาที่ฤๅษีทั้งหลายจะกลับสู่ป่าหิมพานต์ก็ไป ลาชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น คนทั้งหลายอาราธนาให้ฤๅษีพักอยู่อีกวันหนึ่ง เพื่อจะได้จัดเตรียม เสบียงอาหารให้ ฤๅษีทั้งหลายรับอาราธนา วันรุ่งขึ้นคนทั้งหลายก็พร้อมกันจัดเสบียงถือไป ยังบรรณศาลา ลิงโลเลเห็นเช่นนั้นจึงคิดจะหลอกคนทั้งหลายให้นับถือคนบ้าง เพื่อจะได้ของ เคี้ยวกินเหมือนฤๅษีทั้งหลาย เมื่อคิดดังนี้แล้วลิงนั้นก็ทำกิริยาท่าทางสงบเสงี่ยมเรียบร้อย เหมือนผู้ทรงศีลยืนไหว้พระอาทิตย์อยู่ใกล้ ๆ กับฤๅษีทั้งหลาย เมื่อคนทั้งหลายเห็นกิริยา อากาณของลิงนั้น ก็พูดกันว่าลิงนี้แม้จะเป็นสัตว์เคี้ยวจาง เมื่อมาอยู่ใกล้ผู้ทรงศีลก็พลอย เป็นผู้มีศีลไปด้วย ครั้นลิงเป็นหัวหน้าได้ฟังคำพูดของคนเหล่านั้นจึงกล่าวขึ้นว่า "พวกท่าน ไม่รู้จักธรรมเนียมชาดกของพวกเราสักอันสรร เสริฐ ลิงตัวนี้เที่ยวไปเผาไฟ ทูบคุ่มน้ำเสียหายหมด" เมื่อคนทั้งหลายได้ฟังเช่นนั้นก็โกรธช่วยกันขว้างปาลิงให้หนีไป แล้วตรวจอาหารแก่ฤๅษี ทั้งหลาย ฤๅษีทั้งหลายเมื่อบริโภคโภชนาหารแล้วก็พากันกลับสู่ป่าหิมพานต์

สุนัขจิ้งจอก หลอกพราหมณ์ให้พาไปส่ง เมื่อพราหมณ์พาไปส่งถึงที่แล้วกลับถ่ายอุจจาระ รกฉาของพราหมณ์ มีปรากฏอยู่ในสีกาลุชาดก^๑ หลอกหนูว่าเป็นผู้ทรงศีลแต่จับหนูกินทุกวัน มีปรากฏอยู่ในมุสิกชาดก^๒ แกล้งยกย่องกว่าเป็นผู้มีความงามเพื่อจะหลอกกินลูกหว้า

^๑มหาหมกฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิฎก, ภาค ๒, หน้า ๒๕๕ - ๒๕๘.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๘ - ๓๔๐.

มีปรากฏอยู่ในชมพูชาตก^๑ ขุนยงราชสีห์ให้แตกแยกกับโคจนส์ตัวทั้งสองซากันตาย
 มีปรากฏอยู่ในสนธิเภทชาตก^๒ ขุนยงราชสีห์ให้แตกแยกกับเสือหวังจะกินเนื้อของสัตว์ทั้งสอง
 แต่ไม่สำเร็จ มีปรากฏอยู่ในวิณณาโรหชาตก^๓ หลอกนากว่าตนเคยเป็นผู้พิพากษา ช่วยนาก
 แบ่งปลาออกเป็นสามส่วน หัวและหางแบ่งให้แก่นากทั้งสอง ท่อนกลางเอาเป็นของตน มี
 ปรากฏอยู่ในทัพพยุพชาตก^๔ และใช้อุบายหลอกกินแพะแต่กลับถูกนางแพะซ่อนกล มีปรากฏ
 อยู่ในบุคิมังสชาตก^๕ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

ลิตกาลชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ใน
 ครั้งนั้นในเมืองพาราณสีมีงานนักขัตฤกษ์ คนทั้งหลายมาทำพลีกรรมแก่ยักษ์ควยเนื้อและปลา
 เป็นต้น รินสุราใส่ภาชนะไปตั้งไว้ในที่ต่าง ๆ ครั้นเวลาเที่ยงคืนมีสุนัขจึงจอกตัวหนึ่งลอบ
 เข้าไปในเมือง กินเนื้อและปลาพร้อมทั้งคัมสุราที่คนทั้งหลายทำพลีกรรมทิ้งเอาไว้ จากนั้น
 ก็เข้าไปนอนอยู่ที่โคนไม้จนสว่าง เมื่อตื่นขึ้นสุนัขจึงจอกไม่สามารถจะออกจากเมืองได้เพราะ
 เกรงว่าคนจะเห็น จึงซ่อนตัวอยู่ ขณะนั้นมีพราหมณ์คนหนึ่งเดินผ่านมา สุนัขจึงจอกคิดว่าชื่อว่า
 พราหมณ์ทั้งหลายย่อมมีความโลภในทรัพย์สมบัติ เราจะหลอกพราหมณ์ผู้นี้ควยเงิน เมื่อคิด
 ดังนี้จึงกล่าวแก่พราหมณ์ว่าถ้าพราหมณ์สามารถช่วยพาตนออกจากเมืองได้จะมอบเงินสองร้อย
 กหาปณะแก่พราหมณ์เป็นการตอบแทน พราหมณ์ตอบตกลง จากนั้นก็เอาสุนัขจึงจอกซ่อนไว้ในที่
 รักรั้ว เอาผ้าคลุมไว้ แล้วพาสุนัขจึงจอกไปจนถึงป่าช้าใหญ่แห่งหนึ่ง เมื่อวางสุนัขจึงจอกลง

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกภูมิรูดถา, ภาค ๔, หน้า ๒๐๗ - ๒๐๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๔ - ๔๑๕.

^๓ อุวิธานิพนธ์, หน้า ๑๐๑.

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกภูมิรูดถา, ภาค ๕, หน้า ๑๓๗ - ๑๔๓.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๔ - ๔๐๕.

แล้ว พราหมณ์จึงขอเงินสองร้อยกหาปณะจากสุนัขจึงจอก สุนัขจึงจอกบอกให้พราหมณ์
 บูณาไว้ แล้วให้ขุดดิน ขณะที่พราหมณ์กำลังขุดดินอยู่นั้น สุนัขจึงจอกก็ถ่ายอุจจาระรดมา
 ของพราหมณ์แล้ววิ่งหนีเข้าป่าไป พระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดาเห็น
 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จึงกล่าวแก่พราหมณ์ว่า "ดูก่อนพราหมณ์ ท่านเชื่อสุนัขจึงจอกที่ดื่มสุรา
 นี้หรือ แม้แต่เงินร้อยเปี้ยกั้ไม่มีแล้ว สองร้อยกหาปณะจะไปหามาจากไหน ท่านจงเอาผ้า
 ไปซักแล้วกลับไปทำงานเถิด" เมื่อกล่าวแล้วรุกขเทวดาก็หายไป

มุสิกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหนู มีร่างกาย
 สมบูรณ์ใหญ่โตเท่าลูกสุกรอ่อน มีหนุบริวารหลายร้อยตัว เทียวหากินอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง
 ในครั้งนั้นมีสุนัขจึงจอกตัวหนึ่ง คิดจะลวงหนุเหล่านี้กินเป็นอาหารจึงไปยื่นค้ำยเท้าข้างเดียว
 จองดูควงอาทิตย์แล้วสุกลม พญาหนุเห็นสุนัขจึงจอกทำเช่นนั้นก็คิดว่าสุนัขจึงจอกตัวนี้คงจะ
 เป็นผู้มึนศีล จึงเข้าไปใกล้แล้วถามว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านชื่ออะไรเล่า" สุนัขจึงจอกตอบว่า
 "เราชื่ออัมมิกะ" พญาหนูดามอีกว่า "ท่านมายืนค้ำยขาข้างเดียวแล้วอาปาก เพื่อประโยชน์
 อะไรเล่า" สุนัขจึงจอกตอบว่า "ถ้าเราเหยียบลงทั้งสองเท้า แผ่นดินไม่อาจจะทานอยู่ได้
 และการที่เราอาปากนั้นก็เพราะว่าเราไม่กินอาหารอื่นใดนอกจากลม ส่วนการที่เราจองดู
 ควงอาทิตย์นั้นเป็นการนอบน้อมพระอาทิตย์" เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ฟังเช่นนั้นก็เชื่อว่าสุนัข-
 จึงจอกเป็นผู้มึนศีล จึงพาบริวารมาคอยบารุงรับใช้สุนัขจึงจอกทุกเช้าเย็น ขณะที่ฝูงหนุ
 พากันกลับไปนั้นสุนัขจึงจอกจะจับหนุตัวสุดท้ายกิน สุนัขจึงจอกทำอยู่เช่นนี้จนฝูงหนุมีจำนวน
 ลดน้อยลงตามลำดับ พระโพธิสัตว์มีความสงสัยสุนัขจึงจอกจึงคิดจะทดสอบดูด้วยการให้
 บริวารออกหน้า ส่วนตนเองอยู่ข้างหลัง เมื่อสุนัขจึงจอกวิ่งไล่จับพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์
 จึงติเตียนสุนัขจึงจอกว่าเป็นผู้ประพฤติชั่ว เบียดเบียนสัตว์อื่น ว่าปลางกระโศกขึ้นเกาะกอ
 สุนัขจึงจอก แล้วกั้ที่ชอกคอของสุนัขจึงจอกถึงแก่ความตาย จากนั้นฝูงหนุก็พากันมากัดกิน
 สุนัขจึงจอก เมื่ออิ่มแล้วก็พากันกลับไป

ขัมพูชาทกชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา
 สิ่งสถิตอยู่ที่ต้นหว้าในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีกาคัวหนึ่งกำลังกินลูกหว้าอยู่บนต้นหว้า
 ขณะนั้นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งเดินเข้าไปใต้ต้นหว้า เห็นกาคัวกำลังกินลูกหว้าก็อยากกินบ้าง จึง
 กลาวยกย่องกาคัวว่าเป็นผู้มีความงามเหมือนลูกนกยูง ใครจะขอฟังเสียงร้องของกาคัวบ้าง
 เมื่อกาคัวได้ฟังคำของสุนัขจิ้งจอกเช่นนั้น จึงตอบว่า "ชื่อว่าบุตรผู้มีตระกูลก็ยอมจะยกย่อง
 ผู้มีตระกูลเหมือนกัน ท่านก็มีรูปร่างเหมือนกับลูกเสือโคร่ง ถูกอนสหาย ท่านจงกินลูกหว้า
 นี้เถิด" ว่าแล้วกาคัวก็สั่นกิ่งหว้าให้ลูกหว้าตกลงยังพื้นดิน รุกขเทวดาเห็นสัตว์ทั้งสองยกย่อง
 กันด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นความจริง จึงติเตียนสัตว์ทั้งสอง แล้วบันดาลรูปอันน่ากลัวให้เห็น
 สัตว์ทั้งสองตกใจกลัวพากันหนีไป

สนธิเภทชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ากรุง
 พาราณสี ในครั้งนั้นมีนางโคทองแก่ตัวหนึ่งหลงจากฝูง เข้าไปอยู่ในป่า ไปรักใคร่ชอบพอกับ
 นางราชสีห์ตัวหนึ่ง สนธิสนมเป็นเพื่อนกันตลอดมา เมื่อสัตว์ทั้งสองคลอดลูก ลูกโคและ
 ลูกราชสีห์ก็เป็นที่รักใคร่ไปไหนมาไหนด้วยกันเสมอ วันหนึ่งมีพรานป่าเข้าไปหาของ
 ป่า เห็นสัตว์ทั้งสองรักใคร่สนธิสนมกันจึงกราบทูลให้พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบ
 พระองค์ตรัสว่าถ้าเห็นมีสัตว์ตัวที่สามเข้าไปเกี่ยวข้องเมื่อใดให้กราบทูลให้พระองค์ทรงทราบ
 ด้วยเพราะจะเกิดภัยแก่สัตว์ทั้งสองนั้น

ครั้นต่อมาสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง เข้าไปรับใช้ราชสีห์และโค เมื่อพรานป่าเห็นก็
 กลับไปกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกคิดว่าเนื้อสัตว์อื่น ๆ ก็เคยกินมาแล้ว
 ยิ่งแต่เนื้อราชสีห์และโคเท่านั้นที่ยังไม่ได้อกิน เมื่อคิดคั่งนี้ก็ยุยงราชสีห์และโคให้แตกแยกกัน
 จนสัตว์ทั้งสองฆ่ากันตาย

ฝ่ายพรานเมื่อเห็นราชสีห์และโคทะเลาะกันก็นำความไปกราบทูลให้พระเจ้า
 กรุงพาราณสีทรงทราบ พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงเสด็จเข้าสู่ป่าพร้อมด้วยนายพราน เมื่อ
 เสด็จไปถึงก็ทอดพระเนตรเห็นสุนัขจิ้งจอกกำลังกักกินเนื้อราชสีห์และเนื้อโค พระองค์จึง
 ตรัสแก่สารถีว่าสาเหตุที่สัตว์ทั้งสองตายนี้เพราะเชื่อคำยุยงของสุนัขจิ้งจอก แล้วทรงตั้ง
 สอนสารถีไม่ให้เชื่อคำยุยงของผู้อื่น

ทัพพุปุชชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา
 สิ่งสถิตอยู่ที่ต้นไม้ไกลฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นสุนัขจึงจอกตัวหนึ่ง พากรรยาชื่อมายาวี
 ไปอาศัยอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำนั้น วันหนึ่งนางสุนัขจึงจอกบอกสามีว่าแพทองอยากกินปลาตะเพียน
 สด สุนัขจึงจอกจึงเที่ยวไปตามชายฝั่งแม่น้ำเพื่อหาปลาตะเพียน ในแม่น้ำนั้นมีมากสองตัว
 ตัวหนึ่งเที่ยวหากินในน้ำลึก อีกตัวหนึ่งเที่ยวหากินไปตามชายฝั่ง นาคตัวที่เที่ยวไปในน้ำ
 ลึกเห็นปลาตะเพียนใหญ่ตัวหนึ่ง จึงรีบดำลงไปคาบหางปลาไว้ แต่ปลาตะเพียนนั้นมีแรง
 มาก ก็นหลุดไปได้ นาคตัวนั้นจึงขึ้นมาปรึกษา กับนาคที่หากินตามชายฝั่ง ตกลงกันว่าจะช่วย
 กันจับปลาตะเพียนขึ้นมาให้ได้ เมื่อตกลงกันแล้วนาคทั้งสองก็ช่วยกันจับปลาตะเพียนได้
 สำเร็จ แต่ไม่สามารถจะแบ่งปลาตะเพียนกันได้ ในขณะนั้นสุนัขจึงจอกเดินผ่านมา นาค
 ทั้งสองลุกขึ้นต้อนรับและขอร้องสุนัขจึงจอกให้ช่วยแบ่งปลาให้ สุนัขจึงจอกได้ฟังคำขอร้อง
 ของนาคเช่นนั้นก็อวดคิดว่าตนเอง เคยเป็นผู้พิพากษามาก่อน ยินดีจะช่วยตัดสินให้ ว่าแล้ว
 ก็แบ่งปลาออกเป็นสามส่วน ส่วนหางให้นาคที่เที่ยวไปตามชายฝั่ง ส่วนหัวเป็นของนาคที่
 เที่ยวไปในน้ำลึก ส่วนตรงกลางเป็นของสุนัขจึงจอกผู้ตัดสิน

เมื่อแบ่งปลาให้นาคเรียบร้อยแล้ว สุนัขจึงจอกก็คาบปลาส่วนที่เป็นของคนเดิน
 จากไป นาคทั้งสองได้แต่นั่งปรับทุกข์กันว่า ปลาส่วนตรงกลางนั้นจะเป็นอาหารของตนไป
 ได้สองสามวัน ถ้าไม่เกี่ยงกันก็จะโคกทอนกลางด้วย ฝ่ายสุนัขจึงจอกเมื่อได้ปลามาแล้วก็
 นำไปให้ภรรยาของตน

ปุคิมังสชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา
 สิ่งสถิตอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง ในครั้งนั้นมีแพะหลายร้อยตัว อาศัยอยู่ในถ้ำเชิงเขาในป่า
 หิมพานต์ ณ บริเวณใกล้ ๆ กันนั้นมีสุนัขจึงจอกตัวหนึ่งชื่อปุคิมังสะ อาศัยอยู่กับภรรยาชื่อ
 เวณี สุนัขจึงจอกฆ่าแพะกินวันละตัวจนร่างกายอ่อนพีขึ้น ในฝูงแพะนั้นมีนางแพะฉลาด
 อยู่ตัวหนึ่งชื่อเมณฑกมาตา เป็นผู้รู้เท่าทันอุบายของสุนัขจึงจอก วันหนึ่งสุนัขจึงจอกใช้
 อุบายให้นางสุนัขจึงจอกไปดวงนางแพะมา ส่วนสุนัขจึงจอกนั้นจะแกล้งทำเป็นนอนตายอยู่
 เมื่อนางแพะเข้ามาใกล้ก็จะจับกินเสีย ครั้นตกลงกันแล้วนางสุนัขจึงจอกก็เข้าไปสนธิ
 สนมคุ้นเคยกับนางแพะ บอกนางแพะว่าสามีตายจึงมาชวนนางแพะไปร่วมเผาศพสามี

ของนาง เมื่อนางสุนัขจึงจอกอ้อนวอนหนักเข้า นางแพะจึงตกลงที่จะไปควย ฝ่ายสุนัข-
จึงจอกเมื่อได้ยินเสียงฝีเท้าของสัตว์ทั้งสองก็ยกศีรษะขึ้นชำเลื่องดู นางแพะซึ่งสังเกตเห็นอยู่
ก่อนแล้วเห็นเช่นนั้นก็รู้ว่าสุนัขจึงจอกลวงตน จึงหนีกลับไป

เมื่อสุนัขจึงจอกผิดหวังจากการจับแพะกินก็ไมละความพยายาม นางสุนัขจึงจอก
บอกสามีว่าจะใช้อุบายหลอกนางแพะมาอีก จากนั้นก็ไปหานางแพะ กล่าวแก่นางแพะว่า
การที่นางแพะหนีกลับมาครั้งนี้เป็นการดี เพราะทำให้สามีของนางมีสติฟื้นขึ้นมาได้แล้วขอรอง
นางแพะให้ไปทำความสะอาดกับสามีของนาง นางแพะได้ฟังเช่นนั้นก็รู้ว่านางสุนัขจึงจอก
มาหลอกตนอีก คิดจะใช้อุบายลวงสุนัขจึงจอกบ้าง จึงตอบตกลงจะไปและจะนำบริวารไป
ควยเป็นจำนวนมากโดยมีสุนัขชื่อมาลียะ จตุรภักษะ บิงคละ และซัมพุกะ สุนัขแต่ละตัว
มีบริวารอีกตัวละห้ารอย ขอให้สุนัขจึงจอกเตรียมโภชนาหารไว้ก่อนรับควย ถ้าสุนัขเหล่านี้
ไม่ได้อินอาหารก็คงจะผ่านางสุนัขจึงจอกและสามีกินเสีย นางสุนัขจึงจอกได้ฟังเช่นนั้นก็
กลัวคิดว่าไม่สมควรให้นางแพะไปยังสำนักของตน จึงกล่าวแก่นางแพะว่า การที่นางแพะ
จะจากที่อยู่ไปนั้น สิ่งของเครื่องใช้อาจเสียหายได้เพราะไม่มีใครดูแล นางแพะอย่าได้
ไปเลย เมื่อกล่าวแล้วเช่นนั้นก็รีบกลับสู่ที่พักของตน แล้วพาสามีหนีไปอยู่ที่อื่นไม่กลับมาอีก
เลย

หมาป่า ทำที่เป็นรักษาอุโบสถศีลแก่พ่อเห็นแพะก็วิ่งไล่จับ เพื่อจะจับกินเป็นอาหาร เมื่อ
จับแพะไม่ได้ก็กลับมารักษาอุโบสถศีลอีก มีปรากฏอยู่ในวาทก ^๑ ดังนี้

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฎฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๒๒๑ - ๒๒๔.

ในชาตกัฎฐกถาใช้ชื่อเรื่องว่า "พกชาตก" แต่ในหนังสือ KHUDDAKANIKAYA
Vol.3 Part 1 พิมพ์ด้วยตัวอักษรเทวนาครีใช้ชื่อเรื่องว่า "วกชาตก" ในตัวคาดาก็ใช้
"วก" ควบ ดังนี้ วโก วค สมาทาย อุปชติ อุโปสถ (หน้า ๔๔ บรรทัดที่ ๒๐)
ในหนังสือ The Jataka Stories ของ Cowell ซึ่งเป็นหนังสือแปลเรื่องชาตก
เป็นภาษาอังกฤษ ใช้ชื่อเรื่องว่า Vaka Jataka และแปลคำ Vaka ว่า wolf คือหมาป่า

วกราชก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระราชาเป็นท้าวสักกะ ในครั้งนั้นมีหมาป่าตัวหนึ่ง อาศัยอยู่บนแผ่นดินริมฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่ง เวลานั้นมีน้ำท่วมขึ้นมารอบแผ่นดิน หมาป่าไม่มีที่จะหาอาหารจึงคิดว่าเราควรรักษาอุโบสถศีลก็คิดว่าจะนอนอยู่เฉย ๆ จากนั้นก็เริ่มสมาทานรักษาศีล

ท้าวสักกะพระโพธิสัตว์เห็นหมาป่ารักษาอุโบสถศีล จึงคิดจะทดลองหมาป่าดูว่าจะตั้งมั่นอยู่ในศีลจริงหรือไม่ จึงแปลงองค์เป็นแพะมายืนอยู่ตรงหน้าหมาป่า เมื่อหมาป่าเห็นแพะก็ตั้งใจ มีความประสงค์จะจับแพะกินเป็นอาหาร จึงคิดว่าเราจะหยุดพักการรักษาอุโบสถศีลไว้ก่อน เมื่ออิ่มแล้วค่อยกลับมารักษาอุโบสถศีลต่อ เมื่อคิดแล้วดังนี้หมาป่าก็ได้จับแพะ ท้าวสักกะพระโพธิสัตว์ซึ่งอยู่ในร่างแพะก็แกล้งวิ่งหนีไปเรื่อย ๆ เมื่อหมาป่าไล่จะถึงตัวก็รีบหนีไปอีก หมาป่าไล่จับแพะจนเหนื่อยอ่อนก็ไม่สามารถจะจับแพะได้ จึงกลับมานอนอยู่ที่เดิม ตั้งใจจะรักษาอุโบสถศีลต่อไปโดยเข้าใจว่าศีลของตนยังไม่ขาด

T.W. Rhys Davids อธิบายความหมายของคำ "Baka" (พก) ไว้ในหนังสือ The Pali Text Society's Pali-English Dictionary ว่า "Baka" (พก) หมายถึงนกยาง (heron) หรือ นกกระสา (crane) ส่วนคำ "vaka" (วก) หมายถึงหมาป่า (wolf) ซึ่งเป็นความหมายที่แยกจากกันโดยเด็ดขาด

มีใจความตอนหนึ่งในเรื่องกล่าวว่า หมาป่าอาศัยอยู่บนแผ่นดินใกล้ริมฝั่งแม่น้ำเมื่อน้ำท่วมรอบ ๆ แผ่นดิน หมาป่าไม่สามารถออกไปหาอาหารได้ ถ้าเป็น "พก" คือนกยางแล้วน่าจะบินไปไหนต่อไหนได้ อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า เมื่อหมาป่าเห็นแพะก็วิ่งไล่จับจะจับแพะกินเป็นอาหาร ถ้าเป็น "พก" คือนกยางแล้ว คงไม่อาจจับแพะกินได้

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าชื่อเรื่อง "พกราชก" ในชาตกัมภรฎกา ของมหามกุฏราชวิทยาลัยนั้น น่าจะเป็น "วกราชก" และคำ "พก" ทุกคำในเรื่องก็น่าจะเป็น "วก" ด้วย และแปลว่าหมาป่าไม่ใช่นกยาง.

ท้าวสักกะเห็นหมาป่าปฏิบัติคนเช่นนั้น ก็กลายเพศจากแพะ เหาะขึ้นไปบน
 อากาศ ตีเตือนหมาป่าว่า การรักษาอุโบสถศีลของผู้มีใจเลวทรามเช่นนี้จะเกิดประโยชน์
 อะไรเล่า เมื่อกล่าวแล้วท้าวสักกะก็เสด็จกลับเทวสถาน

กา โภทกนกพิราบ หวังจะกินอาหารในโรงครัว แต่ถูกพ่อครัวจับได้ มีปรากฏอยู่ใน
 กโปตชาดก (๑) โกลชาดก รุจิรชาดก กโปตชาดก (๒) และมณีชาดก^๑ แกล้งยกย่อง
 สุนัขจึงจอกว่าเป็นผู้มีตระกูล มีลักษณะเหมือนเสือโคร่ง มีปรากฏอยู่ในขัมพูชาตกชาดก^๒
 แกล้งยกย่องสุนัขจึงจอกเพื่อหวังจะกินโคตตาย มีปรากฏอยู่ในอันตชาดก^๓ และหลอกลวงนก
 ทั้งหลายว่าเป็นผู้ทรงศีลแล้วจึงกินไข่และลูกนก มีปรากฏอยู่ในธัมมัทธชาดก^๔ ใจความสำคัญ
 แต่ละเรื่อง มีดังนี้

อันตชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา สิ่ง
 สถิตอยู่ที่คนละหุ้ง โกลหมู่บ้านแห่งหนึ่ง วันหนึ่งชาวบ้านลากโคแก่ที่ตายแล้วไปทิ้งในป่า
 ละหุ้ง มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งมากัดกินซากโคนั้น เมื่อผ่านไปมาพบเข้าก็อยากจะกินซากโค
 บ้าง จึงกล่าวยกย่องสุนัขจิ้งจอกว่า "ข้าแต่พญาเนื้อ ร่างกายของท่านเหมือนโคอสุภราช
 ความมองอาจของท่านเพียงคั่งพญาราชสีห์ ข้าพเจ้าขออนอบนอมท่าน ขอท่านได้โปรดเอื้อเพื่อ
 แบ่งอาหารให้ข้าพเจ้าบ้างเถิด" เมื่อสุนัขจิ้งจอกได้ฟังคำยกย่องเช่นนั้นจึงกล่าวแก่กาว่า
 "ธรรมคาบุตรผู้มีตระกูล ย่อมจะยกย่องผู้มีตระกูลด้วยกัน ท่านเองก็มีสร้อยคองามราวกะ
 นกยูง เชิญท่านลงมากินเนื้อนี้เถิด"

^๑ ฎุวิทยานิพนธ์, หน้า ๒๕.

^๒ ฎุวิทยานิพนธ์, หน้า ๑๑๖.

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัมมรูดดา, ภาค ๔, หน้า ๒๐๕ - ๒๑๐.

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัมมรูดดา, ภาค ๕, หน้า ๕๓ - ๕๗.

รุกขเทวดาไฟไค้พังสัตว์ทั้งสองยกยกกันก้วยถอยค่าที่ไม่จริง จึงกล่าวว่า
 ในบรรดาสัตว์สี่เท้าทั้งหลาย สุนัขจึงจอกชั่วช้าที่สุด ในบรรดาสัตว์ปีกทั้งหลายกาไค้ชื่อว่า
 เลวทรามที่สุด และในบรรดาคันไม้ไค้ใหญ่คนละหุ่่งนับว่าเป็นต้นไม้ที่ต่ำช้า บัดนี้สุนัขจิ้งจอก
 กา และคนละหุ่่ง ไค้มารวมกันอยู่ ณ ที่นี้แล้ว

ฉัมมัทธชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนก อาศัยอยู่
 ที่เกาะแห่งหนึ่งกลางมหาสมุทรพร้อมด้วยฝูงนกจำนวนมาก ในครั้งนั้นพ่อค้าชาวเมือง
 กาสีรัฐแล่นเรือไปในมหาสมุทรและนำกาไปค้วยตัวหนึ่ง ต่อมาเรืออัปปาง ณ ท่ามกลาง
 มหาสมุทรนั้น กายินไปยังเกาะที่ฝูงนกทั้งหลายอาศัยอยู่คิดว่าจะหลอกจิกกินไข่และลูกนก
 ทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อคิดคั้งนี้ก็บินร่อนลงในท่ามกลางฝูงนก ยืนค้วยขาข้างเดียว อ้าปาก
 อยู่ นกทั้งหลายเห็นกาทำเช่นนั้นจึงถามกาว่า "ท่านชื่ออะไร" กาตอบว่า "เราชื่อ
 ฉัมมิกะ" นกทั้งหลายถามฉีกว่า "ทำไมท่านจึงยืนขาเดียวเล่า" กาตอบว่า "ถ้าเรา
 เขยิบลงทั้งสองเท้า แผ่นดินไม่อาจจะทรงไว้ได้ และการที่เราอ้าปากนั้นก็เพราะว่า
 เราไม่กินอาหารอื่นใดเลยนอกจากกินลมอย่างเดียว" แล้วกา ก็ให้โอวาทแก่นกทั้งหลาย
 ให้เป็นผู้มีความประพฤติดี นกทั้งหลายพากันเลื่อมใสนับถือ เมื่อเวลาจะออกไปหาอาหาร
 ก็ฝากไข่และลูกนอยให้กาช่วยดูแล เมื่อนกทั้งหลายพากันออกไปแล้ว กาก็จิกไข่และลูกนก
 กินจนอิ่ม แล้วไปยืนค้วยขาเดียว อ้าปากอยู่เหมือนเดิม ครั้นนกทั้งหลายกลับมาไม่เห็นลูก
 ก็ส่งเสียงร้อง เอะอะขึ้น แต่มีไค้ส่งสัจจาแต่อย่างใด เพราะเชื่อว่ากาเป็นผู้ประพฤดิธรรม

วันหนึ่งพระโพธิสัตว์คิดว่าแต่ก่อนนี้ไม่เคยมีอันตรายใด ๆ เกิดขึ้นเลย พอกา
 มาอยู่ก็เกิดเหตุร้ายขึ้น เราจะต้องจับให้ไค้ได้ คั้งนั้นเมื่อถึงเวลาออกหาอาหาร พระ-
 โพธิสัตว์ทำเหมือนว่าจะออกไปกับนกอื่น ๆ แล้วกลับมาแอบดูอยู่ เห็นกาจิกกินไข่และ
 ลูกนก จึงไค้บอกเรื่องนี้แก่นกทั้งหลาย นกทั้งหลายช่วยกันรุมจิกตีกาทุศีลนั้นจนตาย

นกยาง / หลอกปลาวาจะนำไปปล่อยในสระใหญ่ แต่กลับนำไปกินจนหมด เหลือแต่ปูอยู่
 ตัวเดียวคิดจะหลอกกินปูอีก เสียปูถูกหนีบคอขาดตาย มีปรากฏอยู่ในพงษาคถา^๑ และ

หลอกปลาด้วยการแก้งทำเป็นชิมเซา ปลารู้เท่าทันจึงพ่นน้ำรดไล่นกยางให้หนีไป มีปรากฏอยู่ในพงษาคถา^๑ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

พงษาคถา : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปลา อาศัยอยู่ในสระแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์พร้อมด้วยบริวารจำนวนมาก ในครั้งนั้นมีนกยางตัวหนึ่ง คิดจะกินปลาเหล่านั้น จึงยื่นกางปีกออกทำคอตกอยู่ที่ริมสระนั้น มองดูปลาทั้งหลายด้วยท่าทางที่เชื้องชิม

ขณะนั้นพระโพธิสัตว์พาฝูงปลาผ่านมา เมื่อฝูงปลาเห็นกิริยาของนกยางจึงกล่าวขึ้นว่า นกตัวนี้ช่างดีแท้ ยืนนิ่งชิมเซาเหมือนกอบัว พระโพธิสัตว์ได้ฟังเช่นนั้นจึงกล่าวแก่ปลาทั้งหลายว่า "ท่านทั้งหลายไม่รู้จักความประพฤติของนกยางนี้ว่าเป็นอย่างไร นกนี้จะเอนดูพวกเราก็อหามิ มันคอยจ้องพวกเราอยู่ว่าจะกินอย่างไร" เมื่อฝูงปลา รู้ความจริงก็ช่วยกันพ่นน้ำรดไล่นกยางให้หนีไป

อกัตถุญ

สัตว์ในชาติภพที่อกัตถุญไม่รู้คุณผู้อื่น มีดังนี้

๑. ไม่รู้คุณญาติที่เลี้ยงดู กัดญาติตาย เพราะโกรธที่ปล่อยให้คอกอาหาร มีปรากฏอยู่ในเวฬุชชาตก^๒ ดังนี้

เวฬุชชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี เจริญกสิณจนสำเร็จจกัญญาสมบัติ มีลูกศิษย์हार้อยคน วันหนึ่งฤๅษีผู้เป็นศิษย์คนหนึ่งไปได้

^๑มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาตภักฏฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๓๑๑ - ๓๑๒.

^๒มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาตภักฏฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๑๕ - ๑๘.

ลูกงูตัวหนึ่งมาเลี้ยงไว้ในกระบอไม้ไผ่ มีความรักใคร่รู้นั้นเพียงคังบุตร และการที่ลูกงูอาศัยอยู่ในกระบอไม้ไผ่จึงได้ชื่อว่าเวพุกะ

เมื่อพระโพธิสัตว์รู้ว่าฤๅษีคนนั้นนำลูกงูพิษมาเลี้ยง ก็เรียกมาว่ากล่าวห้ามปรามไม่ให้เลี้ยงลูกงูนั้น แต่ฤๅษีคนนั้นไม่เชื่อฟังยังคงเลี้ยงลูกงูต่อไป อยู่มาคราวหนึ่งฤๅษีทั้งหลายพากันออกจากสำนักไปหาผลไม้ในป่าเป็นเวลาสองสามวัน ทั้งลูกงูให้คอกอาหารอยู่ในกระบอไม้ไผ่นั้น ครั้นถึงเวลาที่ฤๅษีทั้งหลายกลับมา ฤๅษีที่เลี้ยงลูกงูก็นำอาหารไปให้ลูกงูกิน พอหยิบอาหารยื่นเข้าไปในกระบอไม้ไผ่ ลูกงูก็กัดมือของฤๅษีนั้น เพราะความโกรธที่ไม่ได้กินอาหารมาสามวัน แล้วเลื้อยเข้าไปในป่า ส่วนฤๅษีที่เลี้ยงงูก็ตายอยู่ ณ ที่นั้น

ข้าง ไม่รู้คุณฤๅษีที่เลี้ยงดู ซ่าฤๅษีตาย มีปรากฏอยู่ในอินทสมานโคตตชชาคก^๑ และมิตตามิตตชชาคก^๒ ดังนี้

อินทสมานโคตตชชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษีอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ เป็นอาจารย์ของฤๅษีห้าร้อยคน ในบรรดาฤๅษีที่เป็นศิษย์ทั้งหลายนั้น มีฤๅษีคนหนึ่งชื่ออินทสมานโคตตะ เป็นผู้มีความดีอันว่ายาก วันหนึ่งฤๅษีคนนั้นนำลูกงูตัวหนึ่งมาเลี้ยงไว้ พระโพธิสัตว์ทราบเรื่องก็เรียกอินทสมานโคตตะมาว่ากล่าวห้ามปรามไม่ให้เลี้ยงลูกงูนั้น แต่อินทสมานโคตตะไม่เชื่อฟัง ยังคงเลี้ยงลูกงูต่อไป

อยู่มาคราวหนึ่ง ฤๅษีทั้งหลายพากันไปหาผลไม้ในป่าเป็นเวลาสองสามวัน ส่วนข้างที่ฤๅษีนำมาเลี้ยงไว้ นั้นเกิดตกมัน คลุ้มคลั่ง ทำลายบรรณศาลา ทับข้าวของเครื่องใช้เสียหาย และคิดจะฆ่าฤๅษีนั้น จึงไปคอยอยู่ที่ปากทาง ฝ่ายอินทสมานโคตตฤๅษีเมื่อได้

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัมมรูดถา, ภาค ๓, หน้า ๕๓ - ๕๕.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๓ - ๑๗๕.

ผลไม้พอสมควรก็รีบกลับมาก่อนฤๅษีทั้งหลาย เมื่อเห็นช้างที่เลี้ยงไว้ก็เข้าไปหา ช้าง
จึงจับฤๅษีพาดลงกับพื้นแล้วเหยียบตีระฆังจนฤๅษีตายอยู่ ณ ที่นั้น

มิตตามิตตชาดก มีใจความสำคัญเหมือนในอินทสมานโคตตชาดก

ราชสีห์ ไม่รู้คุณนกหัวขวานที่เคยช่วยเอากระดูกที่ติดคอออกให้ มีปรากฏอยู่ใน
ชาตฤๅษีชาดก^๑

ลิง ไม่รู้คุณพราหมณ์ที่ให้น้ำดื่ม ทำกิริยาหลอกล่อและถาปนาจوارระรคตีระฆังพราหมณ์
มีปรากฏอยู่ในทุพภิมักกฤๅษีชาดก^๒ ดังนี้

ทุพภิมักกฤๅษีชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์
อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเมืองพาราณสี ในเมืองพาราณสีนั้นมีบ่อน้ำอยู่บ่อหนึ่ง
เป็นบ่อน้ำที่มีความลึก สัตว์ทั้งหลายไม่สามารถลงไปดื่มได้ คนใจบุญจึงเอาเชือกผูก
โยงตักน้ำขึ้นมาใส่เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายได้ดื่มกิน ใกล้เคียง ๆ บ่อน้ำนั้นมีลิงอาศัยอยู่เป็นจำนวน
มาก คราวหนึ่งไม่มีคนสัญจรไปมาอยู่สองสามวัน สัตว์ทั้งหลายจึงออกมา มีลิงตัวหนึ่ง
กระหายน้ำมาก เดินไปมาควยความกระสับกระส่ายอยู่ริมบ่อน้ำนั้น

ขณะนั้นพระโพธิสัตว์เดินทางผ่านมา แวะเข้าไปตักน้ำกิน เห็นกิริยาของลิง
ตัวนั้นก็เข้าใจว่าคงอยากกินน้ำ จึงตักน้ำใส่รางให้กินแล้วไปนอนพักอยู่ที่โคนไม้ เมื่อลิง
ดื่มน้ำอิ่มแล้วก็เข้าไปนั่งอยู่ไม่ไกลจากพระโพธิสัตว์ ทำกิริยาหลอกล่อต่าง ๆ นานา
พราหมณ์พระโพธิสัตว์เห็นลิงทำกิริยาเช่นนั้น จึงกล่าวว่า "แน่ เจ้าลิงชั่ว เมื่อเจ้า
กระหายน้ำ เราก็นำน้ำมาให้ดื่มแล้ว กลับมาหลอกเราอีก การทำคุณแก่เจ้าผู้เลวทราม

^๑ ภูววิทยานิพนธ์, หน้า ๗๑.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตฤๅษีชาดก, ภาค ๓, หน้า ๕๒ - ๕๔.

ยอมไม่เป็นการดี" เมื่อถึงโค้งง้อยคำของพระโพธิสัตว์เช่นนั้นจึงกล่าวว่า "ท่านเคย
ไคยีน ไคเห็นมาบ้างหรือว่าสิงตัวไหนมีศีล ในไม่ช้านี้เราจะถ่ายอุจจาระรดท่านอีก
เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องธรรมดาของเรา" กรันกล่าวแล้วดั่งนี้ก็กระโดดขึ้นไป
บนต้นไม้ ถ่ายอุจจาระรดศีรษะของพระโพธิสัตว์แล้ววิ่งเข้าป่าไป ส่วนพระโพธิสัตว์อาบ-
น้ำชำระร่างกายแล้วก็กลับบ้าน

อาฆาตจองเวร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของคำ "อาฆาต" ไว้ว่า
"ผูกใจเจ็บ และอยากแก้แค้น"^๑ และให้ความหมายของคำ "เวร" ไว้ว่า "ความพยายาท
กัน ความปองร้ายกัน บาป ตรวา รอบ การผลัดกันเป็นคราว ๆ"^๒ เพราะฉะนั้นคำว่า
จองเวร จึงหมายถึงการผูกพยายาทกัน

สัตว์ในชาติภพภูถาที่มีความอาฆาตจองเวรผู้อื่น มีดังนี้

ช้าง นางช้างจุลลสุภัททาผูกใจเจ็บพญาฉัททันต์ผู้เป็นสามี เพราะเข้าใจว่าไม่รักตน
นางช้างอธิษฐานว่าเมื่อตายไปขอให้ไปเกิดเป็นพระมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี
แล้วส่งคนมาฆ่าพญาฉัททันต์นี้ กรันต่อมานางช้างก็ล้ม ไคไปเกิดเป็นพระมเหสีของ
พระเจ้ากรุงพาราณสี ตามที่อธิษฐานไว้ แล้วให้พรานโสณครไปตัดเอางาของพญา
ฉัททันต์มาถวาย มีปรากฏอยู่ในฉัททันตชาดก^๓

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕.
(พระนคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๐๑๗.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๖.

^๓ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๔๖.

ราชสีห์ ผูกใจเจ็บคันสะครอที่กึ่งสะครอหล่นมาโคนคน จึงบอกช่างไม้ให้ไปตัดคันสะครอมาทำรถ มีปรากฏอยู่ในฉันทนชาดก^๑ ดังนี้

ฉันทนชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทวกา สิ่งสถิตอยู่ที่แนวป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีช่างไม้คนหนึ่ง อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนอกเมืองพาราณสี มีอาชีพตัดไม้ในป่ามาทำรถขาย วันหนึ่งช่างไม้ผู้นั้นเที่ยวหาไม้ไปจนถึงป่าหิมพานต์ พบราชสีห์ตัวหนึ่งเดินสวนทางมา จึงถามราชสีห์ว่ามีไม้ที่อยู่ไหนบ้าง ราชสีห์จึงพาช่างไม้ไปที่คันสะครอใหญ่คันหนึ่ง^๒ บอกแก่ช่างไม้ว่า คันไม้นี้เป็นไม้เนื้อแข็งเหมาะแก่การทำรถ การที่ราชสีห์แนะนำช่างไม้เช่นนี้ ก็เพราะผูกใจเจ็บคันสะครอ ด้วยครั้งหนึ่ง ราชสีห์ไปนอนอยู่ใต้คันสะครอ กึ่งสะครอถูกลมพัดหักลงมาโคนราชสีห์หน่อยหนึ่ง ราชสีห์จึงอาฆาตผูกเวรแก่คันสะครอตั้งแต่นั้นมา ฝ่ายช่างไม้เมื่อราชสีห์แนะนำให้ตัดคันสะครอ ก็เริ่มลงมือตัดคันสะครอนั้น

ฝ่ายรุกขเทวกาที่สิ่งสถิตอยู่ที่คันสะครอ เห็นราชสีห์มีความอาฆาตผูกเวรแก่คันสะครอ ทั้งที่คันสะครอไม่มีความผิด จึงคิดจะทำให้ราชสีห์พินาศไปด้วย เมื่อคิดแล้วเช่นนั้นก็แปลงตนเป็นบุรุษผู้หนึ่ง เข้าไปสนทนากับช่างไม้พร้อมทั้งแนะนำช่างไม้ว่า การใช้ไม้สะครอทำรถตามที่ราชสีห์แนะนำนั้นดีแล้ว แต่ถาใดหนึ่งต่อราชสีห์ไปห่มกงรถด้วยแล้ว จะเป็นการดียิ่งขึ้น เมื่อช่างไม้ได้ฟังคำแนะนำของบุรุษผู้นั้นก็ฆ่าราชสีห์ตาย แล้วนำหนังราชสีห์และไม้สะครอกลับไปบ้านของตน

นกกะเวียน ผูกใจเจ็บพวกเด็ก ๆ ในราชตระกูลที่ฆ่าลูกของตน เมื่อเด็ก ๆ พวกนั้นไปดูเสือโคร่ง จึงกระตุ้นเด็กเหล่านั้นให้ล้มลงใกล้เสือโคร่ง เสือโคร่งจึงกัดเด็กเหล่านั้นถึงแก่ความตาย มีปรากฏอยู่ในกุนดินีชาดก^๓ ดังนี้

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัมมฎก, ภาค ๖, หน้า ๑๕๗ - ๑๖๒.

^๒มหายนทนรูกโซ

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติกัมมฎก, ภาค ๘, หน้า ๓๘๕ - ๓๘๘.

กวนทีนี่ซาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ากรุงพาราณสี วันหนึ่งพระองค์ทรงใช้นางนกกกระเรียนให้นำพระราชสาธไปถวายพระราชอาองค์หนึ่ง เมื่อนางนกกกระเรียนไปแล้ว พวกเด็ก ๆ ในราชตระกูลก็จับนกกกระเรียนมาเล่นจนถึงแก่ความตายทั้งสองตัว ครั้นนางนกกกระเรียนกลับมาเห็นลูกทั้งสองตายและรู้ว่าพวกเด็ก ๆ ในราชตระกูลฆ่า ก็ผูกใจเจ็บคิดแก้แค้นเด็ก ๆ เหล่านั้น จนกระทั่งวันหนึ่งพวกเด็ก ๆ พวกกันไปดูเสื่อโครงที่เลี้ยงไว้ในพระราชวัง นางนกกกระเรียนเห็นเช่นนั้นจึงคิดว่า พวกเด็ก ๆ เหล่านี้ฆ่าลูกของเรา เราจะฆ่าพวกเด็ก ๆ เหล่านี้ให้ตายเหมือนกัน เมื่อคิดเช่นนั้นก็กระตุ่นเด็กทั้งหลายให้ล้มลงใกล้เสื่อโครง เสื่อโครงจึงกักเด็กเหล่านั้นถึงแก่ความตาย จากนั้นนางนกกกระเรียนก็เข้าไปกราบทูลให้พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบ แล้วบอกว่าพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า ไม่ช่วยดูแลลูกของนางให้ดีกว่าความเลินเล่อของพระเจ้ากรุงพาราณสีจึงต้องฆ่าเด็กเหล่านั้นเป็นการตอบแทน เมื่อกล่าวแล้วนางนกกกระเรียนก็ทูลลาพระเจ้ากรุงพาราณสีไปสู่ป่าหิมพานต์ ถึงแม้ว่าพระเจ้ากรุงพาราณสีจะทรงทักทวนแล้วก็ตาม

กา คัดค้านในที่ประชุมไม่เห็นด้วยกับการที่จะให้นกเค้าแมวเป็นหัวหน้านกทั้งหลาย เพราะนกเค้าแมวมีหน้าตาน่ากลัว นกเค้าแมวไม่พอใจโลจิกตีกา กากับนกเค้าแมวจึงผูกเวรซึ่งกันและกันตั้งแต่นั้นมา มีปรากฏอยู่ในอุลลชาคก* ดังนี้

อุลลชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์ ในครั้งนั้นมนุษย์ทั้งหลายเลือกผู้ที่มีลักษณะอันดีงาม มีอำนาจขึ้นเป็นพระราชอาของตน สัตว์สี่เท้าเลือกราชสีห์เป็นหัวหน้า พวกปลาในมหาสมุทรเลือกปลาอานนท์เป็นหัวหน้า ส่วนนกทั้งหลายก็ประชุมกันในป่าหิมพานต์เพื่อจะเลือกหัวหน้าเช่นกัน นกทั้งหลายลงความเห็นว่า

จะตั้งนกกะแมวเป็นหัวหน้าของพวกเขา เมื่อตกลงกันแล้ว นกตัวหนึ่งจึงประกาศขึ้นว่า "นกกะแมวนี้สมควรเป็นหัวหน้าของเรา" "นกกะแมวนี้สมควรเป็นหัวหน้าของเรา" เมื่อจะประกาศเป็นครั้งที่สาม นกตัวหนึ่งลุกขึ้นคัดค้านไม่เห็นด้วยที่จะให้นกกะแมวเป็นหัวหน้า เพราะนกกะแมวมีหน้าตาน่ากลัว เวลาไม่โกรธหน้าตายังน่ากลัวเพียงนี้ ถ้าโกรธขึ้นมาหน้าตาจะเป็นอย่างไร เมื่อกล่าวคัดค้านแล้วก็บินขึ้นสู่อากาศ ร้องว่า "เราไม่ชอบ" "เราไม่ชอบ" ฝ่ายนกกะแมวก็ไล่ตามจิกตีกันนั้นไป ตั้งแต่นั้นมากากับนกกะแมวก็ถูกเวรซึ่งกันและกัน ส่วนนกกิ่งหลายเมื่อเห็นกากับนกกะแมวทะเลาะกัน จึงตั้งหงส์ทองพระโพธิสัตว์ขึ้นเป็นหัวหน้าของตนสืบไป

นกกะแมว ผูกใจเจ็บกาที่คัดค้านคนไม่ให้เป็นหัวหน้าของนกกิ่งหลาย จึงไล่ตามจิกตีและถูกเวรกับกาตั้งแต่นั้นมา มีปรากฏอยู่ในอุลลุกชาดก^๑

นกลี ผูกใจเจ็บข้างที่เหยียบลูกของนางตาย หาทางแก้แค้นด้วยการขอร้องแมลงวันกา และกบ ให้ช่วยเหลือฆ่าข้างได้สำเร็จ มีปรากฏอยู่ในลฎกิกชาดก^๒

พาลหาเรื่อง

สัตว์ในชาติภพภูถาที่พาลหาเรื่องผู้อื่นได้แก่เสือเหลือง ซึ่งพาลหาเรื่องจับแม่พะกินเป็นอาหาร มีปรากฏอยู่ในทีปชาดก^๓ ดังนี้

ทีปชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ อยู่มาคราวหนึ่งพระโพธิสัตว์ออกจากป่าหิมพานต์ ไปสร้างบรรณศาลาอยู่ที่

^๑ดูวิธานิพนธ์, หน้า ๑๒๗.

^๒ดูวิธานิพนธ์, หน้า ๕๑.

^๓มหาหมกฏราชวิทยาลัย, ชาดกภพภูถา, ภาค ๕, หน้า ๓๓๔ - ๓๓๕.

ภูเขาแห่งหนึ่งใกล้เมืองราชคฤห์ ในครั้งนั้นคนเลี้ยงแพะคอนฝูงแพะมาหากินที่หุบเขานั้น แล้วก็นักออกไว้มือเวลาจะกลับก็ปล่อยฝูงแพะกลับออกไป

วันหนึ่ง เสือเหลืองเห็นแม่แพะตัวหนึ่งออกจากคอกที่หลัง คิดจะจับแม่แพะกิน จึงไปยืนขวางประตูคอกอยู่ แม่แพะเห็นกิริยาของเสือเหลือง เช่นนั้นก็รู้ว่าอันตรายมาถึงตัว จึงกล่าวแก่เสือเหลืองควยวาจาอ่อนหวานว่า "ข้าแต่ลุง ท่านสบายดีหรือ มารดา ของฉันบอกว่าจะได้รับความสุขจากลุงและฉันก็ขอให้ลุงมีความสุขด้วย" เสือเหลืองไค้ฟัง เช่นนั้นจึงกล่าวแก่แม่แพะว่า "เจ้าเหยียบหางของข้าแล้วมาเรียกข้าว่าลุง เจ้าหวังจะให้ข้าปล่อยเจ้าไปรี" แม่แพะกล่าวว่า "ฉันมาข้างหน้าท่าน จะไปเหยียบหางของท่าน ใค้อย่างไรเล่า" เสือเหลืองกล่าวว่า "หางของข้าวางอยู่ที่ทุกหนทุกแห่งไม่ว่าในทวีป ทั้งสี่ ในมหาสมุทร หรือแม้แต่ในหุบเขา" แม่แพะไค้ฟัง เช่นนั้นก็รู้ว่า เสือเหลืองปรารถนา จะหาเรื่องเพื่อจับนางกิน จึงกล่าวอีกว่า "บิคารมารดาของฉันทบออกเรื่องนี้แก่ฉันแล้ว ควย เหตุนี้ฉันจึงมาทางอากาศเพื่อรักษาหางของท่านไว้" เสือเหลืองกล่าวว่า "แน่ แม่แพะ ก็เพราะเจ้ามาทางอากาศนี้แหละทำให้ฝูงเนื้อซึ่งเป็นอาหารของข้าพากันหนีไปหมด" แม่แพะไม่อาจจะหาอุบายอื่นมาแก้ไขไค้จึงร้องวิงวอนขอชีวิต ขณะที่แม่แพะร้องวิงวอนอยู่นั้น เสือเหลืองก็กระโดดกระตุบแม่แพะฆ่ากินเป็นอาหาร

ทรยศ

สัตว์ในชาติภฏฐกถาที่ทรยศไม่ซื่อสัตย์ มีดังนี้

กิ้งก่า ทรยศต่อเหยี่ยวซึ่งเป็นสหาย พาพรานไปฆ่าฝูงเหยี่ยว มีปรากฏอยู่ในโคธชาดก^๑
คังนี้

โคธชากก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเหี้ย มีเหี้ย
บริวารหลายร้อยตัวอาศัยอยู่ในโพรงใหญ่ริมแม่น้ำแห่งหนึ่ง พญาเหี้ยมีบุตรตัวหนึ่งชื่อ
โคธปิลลิกะ ไปคบค้าสมาคมกับกิ้งก่าตัวหนึ่งเป็นสหาย พุงเหี้ยจึงแจ้งแก่พญาเหี้ยผู้เป็น
บิดาให้ทราบ พญาเหี้ยเรียกบุตรมาตักเตือนห้ามปรามไม่ให้ไปคบกับกิ้งก่า เพราะกิ้งก่า
เป็นสัตว์ที่ต่ำช้า ถ้าขึ้นไปคบกับกิ้งก่าตระกูลเหี้ยก็จะถึงซึ่งความพินาศเป็นแน่ แต่โคธปิลลิกะ
ไม่เชื่อฟัง เมื่อพญาเหี้ยไม่อาจห้ามบุตรของตนได้จึงคิดว่า ภัยอันตรายจะเกิดแก่เหี้ยทั้ง
หลายเพราะกิ้งก่าตัวนี้ เราควรจะทำทางหนีอันตรายไว้ เมื่อคิดแล้วเช่นนั้นจึงให้บริวาร
ทำปล่องลมเตรียมไว้ข้างหนึ่ง

ครั้นต่อมาโคธปิลลิกะมีร่างกายใหญ่ขึ้นตามลำดับแต่กิ้งก่าหาได้โตขึ้นไม่ ใน
เวลาที่กิ้งก่าเล่นกันกิ้งก่าทนไม่ไหว ได้รับความบอบช้ำและเหน็ดเหนื่อยจึงคิดว่า ถ้า
เหี้ยนี้ก่อกวนเราไปอีกสองสามวันเราจะตองตาย เราควรจะไปบอกนายพรานให้มา
ทำลายตระกูลเหี้ยให้พินาศจะดีกว่า

วันหนึ่งหลังจากฝนตกแล้ว หมูแมลงเม่าออกจากจอมปลวก เหี้ยทั้งหลายก็พา
กันไปหาแมลงเม่ากิน ในครั้งนั้นมีนายพรานคนหนึ่งถือจอบ เข้าไปในป่าพร้อมด้วยสุนัข
ทั้งหลายเพื่อจะขุดโพรงหาเหี้ย ฝ่ายกิ้งก่าเมื่อเห็นนายพรานก็ดีใจ เข้าไปบอกที่อยู่ของ
พุงเหี้ยให้นายพรานทราบ แล้วพานายพรานไปยังที่อยู่ของพุงเหี้ยเหล่านั้น ครั้นถึงโพรง
อันเป็นที่อยู่ของพุงเหี้ยนายพรานก็สูมฟางที่โพรงเหี้ยแล้วจุดไฟขึ้น เหี้ยทั้งหลายเมื่อเห็น
ควันไฟ ก็พากันตกใจกลัวต่อความตาย พากันหนีออกจากโพรงไม่ นายพรานซึ่งคอยที่อยู่
ก็หุบตีเหี้ยเหล่านั้น ที่ตีไม่ทันก็ถูกพุงสุนัขกัดเสียตายสิ้น พญาเหี้ยคิดว่าภัยที่เกิดขึ้นครั้งนี้
เพราะกิ้งก่าเป็นต้นเหตุ บุตรของเราไม่ควรคบกับกิ้งก่าเลย แล้วกล่าวว่าการคบกับผู้ที่
เลวทรามต่ำช้าย่อมไม่ได้รับความสุข ผู้มีความชั่วร้ายยอมทำตนและผู้อื่นให้ถึงซึ่งความ

พินาศ เหมือนกิ่งก่าที่ทำให้กระดูกเหี้ยพินาศ เมื่อกล่าวแล้วตั้งนี้พญาเหี้ยก็หนีออกไปทาง
ปลองลม

สุนขจิงจอก เป็นผู้รับใช้ราชสีห์ เมื่อราชสีห์ถูกยิงกลับทอดทิ้งหนีเอาตัวรอดแต่ผู้เดียว
มีปรากฏอยู่ในมโนชชาตก^๑ ดังนี้

มโนชชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ อยู่รวม
กับนางราชสีห์ มีบุตรคู่หนึ่งเป็นทั้งคู่หนึ่ง ตัวเมียหนึ่ง บุตรตัวผู้มีชื่อว่ามโนช เมื่อเจริญวัย
ขึ้นได้นางราชสีห์ตัวหนึ่งมาเป็นคู่ครอง มโนชเที่ยวหาอาหารมาเลี้ยงดูบิดามารดา
น้องสาวและภรรยาเสมอมา วันหนึ่งมโนชออกหาอาหารตามปกติไปพบสุนขจิงจอกตัวหนึ่ง
เมื่อเห็นว่าหนีไม่พ้นสุนขจิงจอกจึงอาสาเป็นผู้รับใช้ราชสีห์นั้น

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เห็นมโนชผู้เป็นบุตรนำสุนขจิงจอกมาอยู่ด้วย จึงบอกแก่มโนช
ว่า ไม่ควรนำสุนขจิงจอกมาอยู่ด้วย เพราะเป็นสัตว์ไม่มีศีล ทำชั่วเลวทราม แต่มโนชก็
ไม่เชื่อฟัง

วันหนึ่งสุนขจิงจอกอยากกินเนื้อม้าจึงกล่าวแก่มโนชว่า "ข้าแต่ นาย เนื้อสัตว์
อื่น ๆ เราก็กินมาแล้ว เว้นแต่เนื้อม้าเท่านั้นที่ยังไม่เคยกิน เราไปจับม้ามากินกัน
เถิด" มโนชได้ฟังสุนขจิงจอกกล่าวเช่นนั้นก็เห็นควยจึงไปจับม้ามาได้ตัวหนึ่ง พระโพธิสัตว์
เคี้ยวกินเนื้อม้าแล้วพูดว่า "ขึ้นชื่อว่ามีเป็นพาหนะของพระราชา พระองค์อาจจะใช้นาย
ขมังธนูมายิงเจ้าได้ การที่ราชสีห์กินเนื้อม้าอายุจะไม่ยืนนาน ตั้งแต่บัดนี้ต่อไปอย่าไปจับม้า
มากินอีกเลย" แต่มโนชไม่เชื่อฟังบิดา ยังคงไปจับม้ามากินเสมอ ๆ

ฝ่ายพระเจ้ากรุงพาราณสีได้สลับข่าวว่า มีราชสีห์มาจับมากินจึงรับสั่งให้ป้องกัน
ให้ดี แม้ว่าจะซุกสระกันและทำคอกแล้วก็ตาม มโนชก็ยิ่งเข้าไปจับมากินจนได้ พระเจ้า
กรุงพาราณสีจึงรับสั่งให้นายขมังธนูคอยสกัดยิงราชสีห์ให้ได้ ครั้นต่อมามโนชก็ลอบเข้าไปใน
พระนคร หวังจะจับนำไปกินอีก โดยให้สุนัขจิ้งจอกรออยู่ภายนอก ขณะที่มโนชนำมาออก
มานั้นก็ถูกนายขมังธนูยิงคว่ำลูกศร มโนชร้องขึ้นว่า "เราถูกยิงแล้ว" สุนัขจิ้งจอกได้ยิน
เช่นนั้นก็คิดว่าสหายของเราคงจะถูกนายขมังธนูยิงตายแล้ว ชื่อว่าการคบกับผู้ที่ตายแล้ว
ย่อมไม่มีประโยชน์ เราจะกลับไปอยู่ยังที่เดิมของเราดีกว่า

ลักษโมย

สัตว์ในชาติกัฏฐกถาที่มีนิสัยชอบลักษโมยได้แก่ กา ซึ่งลักษโมยพระกระยาหาร
ของพระเจ้ากรุงพาราณสี มีปรากฏอยู่ในสุตตชาดก^๑ และลักษโมยกินเนื้อและปลาใน
โรงครัว มีปรากฏอยู่ในกโปตชาดก (๑) รุจิรชาดก กโปตชาดก (๒) และมณีชาดก^๒

จุ่มหลงในกามคุณ

สัตว์ในชาติกัฏฐกถาที่จุ่มหลงในกามคุณทำให้เกิดโทษแก่ตน มีดังนี้

นางนาค ยอมลดฐานะของคนไปร่วมสมักรสังวาสกับงูน้ำ มีปรากฏอยู่ในขุรปุตตชาดก^๓

^๑อุททยานิพนธ์, หน้า ๔๓.

^๒อุททยานิพนธ์, หน้า ๖๘.

^๓อุททยานิพนธ์, หน้า ๓๕.

เนื้อทราย มีจิตปฏิบัติรักใคร่นางเนื้อสาว จึงติดตามสงมาจากเขา ครั้นเช้าเขตหมู่บ้าน นางเนื้อไคกลิ่นมณุษย์ ก็รู้ว่ามีนายพรานแอบอยู่จึงให้เนื้อหนุ่มเดินหน้า นายพรานซึ่งคอยที่อยู่ก็แทงเนื้อหนุ่มตาย มีปรากฏอยู่ในกัณโศกชาดก^๑ ดังนี้

กัณโศกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทวดา สิงสถิตอยู่ที่แนวป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีเนื้อหนุ่มตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ที่เขา ไปผูกสมักรักใคร่นางเนื้อตัวหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ใกล้หมู่บ้าน เนื้อหนุ่มตัวนั้นติดตามนางเนื้อมาจนใกล้จะถึงหมู่บ้าน นางเนื้อไคกลิ่นมณุษย์ก็รู้ว่ามีนายพรานแอบอยู่ข้างทาง จึงให้เนื้อหนุ่มออกเดินหน้าแล้วตนเองก็เดินตามข้างหลัง นายพรานซึ่งคอยที่อยู่ได้โอกาสก็แทงเนื้อหนุ่มนั้นตาย

พระโพธิสัตว์เห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จึงติเตียนเนื้อหนุ่มว่าตายเพราะมาตุคามเป็นต้นเหตุโดยแท้

ปลา มีความเสน่หานางปลา ว่ายตามนางปลาจนไปติดชาย เมื่อถูกจับได้ก็รำพึงรำพันถึงนางปลา กลัวนางปลาจะเข้าใจผิดว่าตนไปรักใคร่ปลาอื่น มีปรากฏอยู่ในมัจฉชาดก (๑)^๒ และมัจฉชาดก (๒)^๓ ดังนี้

มัจฉชาดก (๑) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบุโรหิตอยู่ในเมืองพาราณสี ในครั้งนั้นมีปลาใหญ่ตัวหนึ่ง เล่นน้ำอยู่กับนางปลา ว่ายน้ำวนเวียนอยู่ไปมาด้วยความเพลิดเพลิน นางปลาว่ายอยู่ข้างหน้าไคกลิ่นชายก็ว่ายหลบหนีไปเสียทางหนึ่ง ส่วนปลาใหญ่ตัวนั้นว่ายตามนางปลาไม่ทันพิจารณา ก็เข้าไปติดอยู่ในข่ายของชาวประมง

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัณฐกถา, ภาค ๑, หน้า ๒๓๓ - ๒๓๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๔ - ๓๑๖.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัณฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๒๓๖ - ๒๓๘.

ชาวประมงนำปลาใหญ่ขึ้นไปไว้บนหาดทรายเตรียมจะย่างกิน ปลาใหญ่ตัวนั้นได้แค่พร่ำ
รำพึงถึงนางปลาว่า การที่เราจะถูกย่างก็ดี ถูกเสียบด้วยไม้ก็ดี เราไม่เป็นทุกข์นัก
เป็นทุกข์อยู่เพียงแต่ว่านางปลาไม่รู้ว่เรามาติดชาย จะน้อยใจว่าเราไปหลงรักนางปลา
ตัวอื่น ๆ ซ่อนนี้แหละเป็นทุกข์ใหญ่ของเรา

ขณะนั้นพระโพธิสัตว์มาที่หาดทรายนั้น พร้อมด้วยบริวาร เพื่อจะอาบน้ำ
พระโพธิสัตว์เป็นผู้ที่รูภาษาสัตว์ทั้งปวง เมื่อได้ยินเสียงคร่ำครวญของปลาใหญ่ตัวนั้นก็
คิดว่า ปลาตัวนี้หมกมุ่นอยู่ในกิเลสราคะ มีใจเร่าร้อนด้วยความรัก เราควรจะช่วยเหลือ
ปลาตัวนี้ให้พ้นจากกิเลส เมื่อคิดแล้วดังนี้ ก็เข้าไปขอปลาต่อชาวประมง ชาวประมงก็
ให้ปลาตัวใหญ่นั้นแก่พระโพธิสัตว์ด้วยความเต็มใจ พระโพธิสัตว์นำปลาตัวนั้นมาที่ฝั่งแม่น้ำ
แล้วกล่าวสั่งสอนว่า "ดูก่อนปลาผู้เจริญ ถ้าเราไม่มาพบท่านวันนี้ ท่านก็คงต้องตายแน่
นับตั้งแต่นี้ต่อไปขอท่านอย่าได้อยู่ในอำนาจกิเลสราคะเลย" เมื่อกล่าวแล้วพระโพธิสัตว์
ก็ปล่อยปลาลงไปในแม่น้ำ

มัจจซากก (๒) : มีใจความสำคัญเหมือนมัจจซากก (๑)

นกกยุง หลงใหลนางนกต่อจนถูกนายพรานจับได้ มีปรากฏอยู่ในโมรชากก^๑ และ
มหาโมรชากก^๒ ดังนี้

โมรชากก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกยุงทอง มีขน
สีเหลืองกั้งทองคำ พระโพธิสัตว์เห็นว่าชนของตนจะเป็นเหตุทำให้เกิดอันตรายแก่ตน
จึงพยายามบินข้ามเขาไปสามชั้น จนถึงชั้นที่สี่มีชื่อว่าทัณฑกหิริญญบรรพต จึงได้อาศัยอยู่
ณ ที่นั้น เมื่อเวลาพระอาทิตย์ขึ้น พระโพธิสัตว์ก็ทำการบูชาพระอาทิตย์ พระพุทธรเจ้า

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัมมรูดถา, ภาค ๓, หน้า ๔๒ - ๔๔.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัมมรูดถา, ภาค ๕, หน้า ๓๒๕ - ๓๓๗.

และพรหมณ์ทั้งหลาย ขอให้คุ้มครองคนให้มีความสุขตลอดทั้งวัน จากนั้นก็ขึ้นไปเที่ยวหาอาหาร

ครั้นกลับมาถึงที่อยู่ในตอนเย็น พระอาทิตย์ใกล้จะตกดิน พระโพธิสัตว์ก็ทำการบูชาพระอาทิตย์ พระพุทธเจ้า และพรหมณ์ทั้งหลาย ขอให้คุ้มครองคนให้มีความสุขตลอดทั้งคืน พระโพธิสัตว์ทำอยู่เช่นนี้เสมอมา

ในครั้งนั้นพระมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี สุนิมนิมิตว่าเห็นนกกยุงทองจะแสดงธรรมแก่ทรงขึ้นบรรทมเสียก่อน พระนางจึงกราบทูลให้พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบ พระองค์จึงทรงคร่ำสั่งให้พรานทั้งหลายไปจับนกกยุงมาให้ได้ นายพรานไปดักจับอยู่นานถึงเจ็ดปีกก็ไม่สามารถจับนกกยุงมาได้ เมื่อพระมเหสีไม่ได้ฟังธรรมของนกกยุงตามพระประสงค์ พระนางก็เสด็จหิวหงศก พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงชังเคืองพระทัยมาก จึงทรงให้จாரิกแผ่นทองคำไว้ว่า ถ้าผู้ใดได้กินเนื้อนกกยุงทองตัวนั้น ผู้นั้นจะไม่แก่ตาย ครั้นพระองค์สวรรคตแล้ว พระราชาองค์ที่สองถึงองค์ที่หกทอดพระเนตรเห็นคำจาริกก็รับสั่งให้นายพรานไปจับนกกยุงทองมา แต่นายพรานทั้งหลายก็ไม่สามารถจะจับนกกยุงทองมาได้ จนถึงพระราชาองค์ที่เจ็ด นายพรานคนหนึ่งนำนางนกกยุงไปล่อ พระโพธิสัตว์ได้ยินเสียงของนางนกกยุงก็หลงไหลด้วยกิเลสราคะ จนลืมนกล่าวบูชาพระอาทิตย์ พระพุทธเจ้า และพรหมณ์ทั้งหลายเหมือนแต่ก่อน จึงคิดบ่วงของนายพราน นายพรานก็นำพระโพธิสัตว์ไปถวายแก่พระราชา พระโพธิสัตว์กราบทูลพระเจ้ากรุงพาราณสีไม่ให้เชื่อแผ่นทองจาริกนั้น เพราะไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด และขอร้องพระราชาไม่ให้ทรงทำบาป พร้อมทั้งกราบทูลต่อไปว่า "การที่ข้าพระองค์กำเนิดเป็นนกกนี้ก็เพราะได้ทำบาปไว้แต่ปางก่อน เมื่อก่อนนี้ข้าพระองค์เป็นพระราชาอยู่ในเมืองนี้ ถ้าพระองค์ไม่เชื่อก็ขอให้ขุดลงไปในสระโบกขรณี จะพบรถแก้วของข้าพระองค์จมอยู่ในสระนี้" พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงรับสั่งให้ขุดลงไปใ้ในสระโบกขรณีก็พบรถแก้วตามคำของนกกยุงทอง พระองค์จึงโปรดให้ปล่อยนกกยุงทองเป็นอิสระ จากนั้นนกกยุงทองพระโพธิสัตว์แสดงธรรมถวายพระราชาแล้วบินกลับไปยังที่อยู่ของตน

มหาโมรชาคก : มีใจความสำคัญเหมือนในโมรชาคก ต่างกันแต่ว่า เมื่อ นายพรานจับนกยูงได้แล้ว กลับมีความเลื่อมใสไม่นำไปถวายพระราชานกยูงพระโพธิสัตว์ จึงแสดงธรรมให้นายพรานฟัง จนนายพรานสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า และขณะที่ นายพรานสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น บ่วงที่เท้าของพระโพธิสัตว์ก็หลุดออก จากนั้น พระโพธิสัตว์ก็บินกลับไปยังที่อยู่ของตน

เยอหยิ่งอวตคน

สัตว์ในชาติภพภูถาที่เยอหยิ่งอวตคน มีดังนี้

กิ้งก่า ไคทรัพย์สินกึ่งมาสกนุกที่คอกก็มีมานะคิดว่า ตนมีทรัพย์สินเหมือนกับพระราชานกยูงมา หมอบถวายความเคารพเหมือนแต่ก่อน มีปรากฏอยู่คนหนึ่ง ในมโหสถชาคก* ดังนี้

มโหสถชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระมโหสถ ในวันที่พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดขึ้น ท้าวสักกเทวราชได้นำแท่งโอสถมาใส่ในมือของกุมาร นั้นด้วย พระโพธิสัตว์บอกมารดาให้นำแท่งโอสถไปรักษาผู้ที่เจ็บป่วยได้ทุกโรค และเมื่อนำไปรักษาแล้วปรากฏว่า โรคต่าง ๆ ที่คนทั้งหลายเป็นกันอยู่ก็หายไปสิ้น พระโพธิสัตว์ จึงได้ชื่อว่ามโหสถ ครั้นเจริญวัยขึ้นมโหสถกุมารได้แสดงความปราดเปรื่อง มีสติปัญญา เฉียบแหลมแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี พระเจ้าวิเทหราชจึงทรงแต่งตั้งให้เป็น เสนาบดี

วันหนึ่งพระเจ้าวิเทหราชเสด็จประพาสพระราชอุทยาน มีกิ้งก่าตัวหนึ่งอยู่บน ยอดเสาประตูอุทยาน เมื่อกิ้งก่าเห็นพระเจ้าวิเทหราชก็ลงมาจากยอดเสาหมอบอยู่ที่พื้นดิน

พระเจ้าวิเทโหราชทอดพระเนตรเห็นกิริยาของกิ้งก่าเช่นนั้น จึงตรัสถามพระมโหสถว่า "ท่านบัณฑิต กิ้งก่าตัวนี้ทำอะไร" พระมโหสถกราบทูลว่า "ข้าแต่มหाराช กิ้งก่าตัวนี้มี ความประสงค์จะเป็นข้ารับใช้ของพระองค์ พระเจ้าข้า" พระเจ้าวิเทโหราชทรงพอพระทัย จึงรับสั่งให้จัดทรัพย์ให้แก่กิ้งก่านั้น พระมโหสถกราบทูลว่า "ธรรมศาสตร์เครัจฉานไม่ ต้องการทรัพย์สมบัติ มันต้องการแต่เพียงของกินเท่านั้น พระเจ้าวิเทโหราชจึงรับสั่งให้ บุรุษหนึ่งนำทรัพย์มีค่ากึ่งมาสก^๑ ไปซื้อเนื้อมาให้กิ้งก่ากินทุกวัน

วันหนึ่งเป็นวันอุโบสถศีล ไม่มีผู้ใดฆ่าเนื้อและปลาในตลาด บุรุษนั้นไม่สามารถ จะซื้อเนื้อไปให้กิ้งก่าได้ ครั้นจะเก็บค่าเนื้อไว้ก็เกรงพระราชอาญา จึงเอาทรัพย์ กึ่งมาสกไปผูกไว้ที่คอของกิ้งก่านั้น

รุ่งขึ้นพระเจ้าวิเทโหราชเสด็จประพาสพระราชอุทยานอีก เมื่อกิ้งก่าเห็นพระ- ราชาก็ไม่ลงมาหมอบที่พื้นเหมือนเช่นเคย ค่ายถือตนว่าเราก็มีทรัพย์เหมือนพระราชาแล้ว ได้แต่ชูศีรษะผงก^๒ อยู่บนเสานั้น พระเจ้าวิเทโหราชทอดพระเนตรเห็นกิ้งก่านั้น จึงตรัสถามพระมโหสถว่า "ท่านบัณฑิต เพราะเหตุใดวันนี้กิ้งก่าไม่ลงมาทำความเคารพเรา เหมือนแต่ก่อน" พระมโหสถกราบทูลว่า "เป็นเพราะกิ้งก่าตัวนี้ต่ำช้าคงถือตนด้วยเหตุใด เหตุหนึ่งพระเจ้าข้า" ครั้นกราบทูลแล้วก็พิจารณาเห็นทรัพย์กึ่งมาสกผูกติดอยู่ที่คอของกิ้งก่า จึงกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระเจ้าวิเทโหราชจึงรับสั่งให้นำกิ้งก่านั้นไปฆ่าทิ้งเสีย แต่พระมโหสถทูลทักท้วงว่า ชื่อว่าสัตว์เครัจฉานย่อมไม่มีปัญญาความคิด ขอพระองค์ได้ โปรดยกโทษให้มันเถิด

^๑อพนมาสกคฺชนิก

^๒สีลี จาเลนโต

ชุกชนรบกวนผู้อื่น

สัตว์ในชาติภักฏฐกถาที่มีกิริยาชุกชนรบกวนผู้อื่น มีดังนี้

ลิง หยิบเครื่องประดับของพระเทวีไปซ่อนไว้ อำมาตย์คิดหาวิธีนำกลับคืนมาได้ มีปรากฏอยู่ในมหาสารชาตก^๑ รบกวนผู้อื่น ทำกิริยาทู่ร่าจรร เอางองคชาติใส่ปากเต่า มีปรากฏอยู่ในกัจจณยชาตก^๒ ทำกิริยาชุกชนรบกวนกระบือ ถูกกระบือชวิดตาย มีปรากฏอยู่ในมหีสชาตก^๓ รื้อห่อใบไม้ที่คนเฝ้าอุทยานห่อไว้แล้ว มีปรากฏอยู่ในบุญhusกชาตก^๔ ทำกิริยาหลอกพระราชากุมาร จนพระราชากุมารกลัว ถูกขับไล่ให้ไปอยู่ที่อื่น มีปรากฏอยู่ในกาฬพาทชาตก^๕ ถ้ายจจจาระรดศีรษะบุโรหิต ทำให้บุโรหิตโกรธและหาทางแก้แค้น มีปรากฏอยู่ในกปิชาตก^๖

ใจความสำคัญแต่ละเรื่องมีดังนี้

มหาสารชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ รับราชการอยู่ในกรุงพาราณสี วันหนึ่งพระเจ้ากรุงพาราณสีและพระเทวี เสด็จประพาสราชอุทยานพร้อมด้วยขาราชบริพาร ขณะที่พระเจ้ากรุงพาราณสีและพระเทวีทรงเล่นน้ำอยู่ในสระโบกขรณีนั้น พระองค์ได้ถอดเครื่องประดับวางไว้ให้นางทาสีเฝ้าอยู่ มีลิงตัวหนึ่งลงมาจากต้นไม้ แล้วหยิบเอาเครื่องประดับของพระเทวีไปซ่อนไว้ในโพรงไม้

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติภักฏฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๒๑๗ - ๒๒๗.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติภักฏฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๑๐๗ - ๑๐๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖ - ๑๓๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔ - ๑๔๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๘ - ๓๕๑.

^๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติภักฏฐกถา, ภาค ๕, หน้า ๑๖๘ - ๑๗๒.

พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงรับสั่งให้เร่งตรวจตราตามจับผู้ร้ายมาให้ได้ พวกราชบุรุษจับ
ผู้ต้องสงสัยโคหาคคนคือ พรานเบ็ค มหาเศรษฐี พรานหมันบุโรหิต คนขับร้องและนางวิณทนาสี
หญิงนครโสเภณี แต่พระโพธิสัตว์พิจารณาแล้วเห็นว่า คนที่เอาเครื่องประดับไปนั้นจะต้อง
เป็นคนใน ไม่ใช่คนนอกทั้งห้าคนนี้

พระโพธิสัตว์นึกถึงฝูงลิงในพระราชอุทยาน จึงคิดว่าอาจมีลิงตัวใดตัวหนึ่งมา
หยิบเอาไปก็ได้ พระโพธิสัตว์จึงให้ทำเครื่องประดับปลอมขึ้น แล้วประดับให้แก่ลิงเหล่านั้น
ให้พวกราชบุรุษคอยดูว่า ถ้าเห็นลิงตัวใดนำเครื่องประดับของพระเทวีออกมา จงช่วยกัน
ทำเสียงดังขึ้น เพื่อจะให้ลิงตัวนั้นทิ้งเครื่องประดับลงมา

ครั้นลิงตัวที่นำเครื่องประดับของพระเทวีไป เห็นลิงทั้งหลายเอาเครื่องประดับ
มาอวดกัน ก็คิดที่จะนำเครื่องประดับของพระเทวีมาอวดไม่ได้ พวกราชบุรุษเห็นเช่นนั้นก็
ตบมือให้ร้องเป็นโกลาหล ลิงตัวนั้นตกใจจึงทิ้งเครื่องประดับลงมา พระโพธิสัตว์ก็นำไป
ถวายแก่พระเจ้ากรุงพาราณสี พระองค์ตรัสชมเชยและพระราชทานรางวัลให้ตามสมควร

กัจฉปชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี เจริญสติ
ภาวนาจนสำเร็จภิญญาสมบัติ ตั้งมั่นอยู่ในอุเบกขาบารมี วันหนึ่งมีลิงตัวหนึ่งมาแสดง
กิริยารบกวนฤๅษี ในลักษณะต่าง ๆ เช่น เอาองคชาติสอดเข้าไปในรูหูบ้าง แต่ฤๅษีก็มีได้
ห้ามปรามแต่อย่างใด วันต่อมามีเต่าตัวหนึ่งขึ้นมาอนอ้าปากอยู่ริมแม่น้ำ ลิงเห็นเต่าอน
อ้าปากอยู่ก็เอาองคชาติของตนสอดเข้าไปในปากเต่าด้วยความคึกคะนอง เต่าก็หุบปาก
จับองคชาติของลิงไว้ ลิงได้รับความเจ็บปวดมีความทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง คิดว่าไม่มีใคร
จะช่วยไถ่ถอนจากฤๅษีเท่านั้น จึงอุ้มเต่าตัวนั้นไปหาฤๅษี แล้วขอร้องให้ฤๅษีช่วย เมื่อพ้นทุกข์
แล้วจะไม่มารบกวนฤๅษีอีกต่อไป ฤๅษีจึงขอร้องเต่าให้ปล่อยลิงเสีย เต่ายอมทำตามคำขอ
ร้องของฤๅษี เมื่อถึงพ้นจากปาก เต่าก็แสดงความเคารพฤๅษีแล้วจากไป ส่วนเต่าก็กลับไป
ยังที่อยู่ของตน

มหัสึชาคค : ในอศึคคกาล พระโพธิสัศัศวเสวยพระชาตึเป็นกระเปือ อคทท
คอคการท้ทำหุรารจารของลึง เช่น ซึนไปนึ้งอยุบนทลึง ถ้ายอจจาระบัสสาวะรค จับเขา
ทึงสองท้อยโหนเล่นไปมา บางครึ้งก็จับหางโยนแทนซึงซ้า

ปฏุสทกซาคค : ในอศึคคกาล พระโพธิสัศัศวเสวยพระชาตึเป็นพรหมณึ
อยุในเมือองพารานสึ วันทึนึ้งพระโพธิสัศัศวเข้าไปเทียวในอุทธาน เห็นคนเฝ้าอุทธานซึน
ไปเก็บบอไมท้อทึงลงมาเป็นท้อ ๆ ในครึ้งนึ้นมีลึงปฎึงหนึ่งอาศัยอยุในอุทธาน เข้าไปแก้
ท้อบอไมทึงทลายนึ้นเสย พระโพธิสัศัศวจึ้งเรียกลึงจ้่าปฎึงมาว่ากล่าวคักเคืออนว่า "เรา
เข้าใจว่าเจ้าแกท้อบอไมนึ้นแล้ว คจจะท้อโคคึคกว่านึ้" ลึงคอบว่า "บึคทาและมารคทาของเรา
ไม่เป็นผู้ฉลาคในการท้อบอไมนึ้นเลย โคคแต่ท้หลายของทึ้เขาท้ทำไว้แล้วให้เสยไปเท้านึ้น
ลึ้งนึ้เป็นเรือองชรรมคทาของตระกูลของเรา" พระโพธิสัศัศวกล่าวว้่า "ลึ้งทึ้เป็นชรรมคทา
ของเจ้ายึ้งเป็นเช่นนึ้ แล้วลึ้งทึ้ไม่เป็็นชรรมคทาของเจ้าจะเป็็นอย้่างไร" เมือกล่าวคึเคือย
ลึ้งแล้ว พระโพธิสัศัศวก็เคึนจ้ากไป

กาฬพ้าหุซาคค : ในอศึคคกาล พระโพธิสัศัศวเสวยพระชาตึเป็็นนกแก้ว ถูก
นายพรานจับไปถวายพระเจ้ากรุงพารานสึพรอมคัวยนอึงชายชือโปฎฐปาทะ คอมาเลือม
ลางเนือองจ้ากพระเจ้ากรุงพารานสึไปรคลึงชือองกาฬพ้าหุมากกว่า^๒

กบึซาคค : ในอศึคคกาล พระโพธิสัศัศวเสวยพระชาตึเป็็นลึง อาศัยอยุใน
พระราชอุทธานพรอมคัวยลึงบรึวารท้ารอยท้ัว วันทึนึ้งปุโรหิตไปอาบน้่าที่พระราชอุทธาน
เมือค้่างคั้วเสริจก็เคึนออกมา ลึงโลเลคั้วหนึ่งลวงหน้าไปคักอยุที่ซึ่มประคฐพระราชอุทธาน
ถ้ายอจจาระรคคึระษะของปุโรหิต เมือปุโรหิตแทงหน้าซึนดู ก็ถ้ายอจจาระลงไปในปาก

---

^๑อุวึทยานิพนธิ์, หน้า ๕๒.

^๒อุวึทยานิพนธิ์, หน้า ๑๐๘.

พอที่ ปุโรหิตจึงกล่าวอาฆาตไว้ว่าจักแก้แค้นให้ได้ ครั้นพระโพธิสัตว์ทราบเรื่อง จึงบอกแก่ลิงทั้งหลายว่า พวกเราไม่ควรอยู่ในที่นี่ จงไปอยู่ที่อื่นกันเถิด มีลิงคือตัวหนึ่งไม่ยอมพวยรวิวาร ไปที่อื่นคืออยู่ว่าคอยดูไปก่อน ส่วนพระโพธิสัตว์พวยรวิวารของตนเข้าไปปลิ้น

วันหนึ่งไฟไหม้ในโรงช้าง ช้างทั้งหลายถูกไฟลวกไ้รับบาดเจ็บ ปุโรหิตผู้นั้นได้โอกาสแก้แค้นลิง จึงกราบทูลพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า มันทเลว* ของลิงจะรักษาช้างเหล่านี้ได้ก็ที่สุด พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงรับสั่งให้ราชบุรุษไปฆ่าลิงในอุทยานให้หมด เพื่อเอามันเหลวมารักษาช้างทั้งหลาย ลิงตัวหนึ่งถูกยิงบาดเจ็บหนีรอดไปได้จนถึงที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ แล้วสิ้นใจตาย ณ ที่นั้น พระโพธิสัตว์จึงให้โอวาทแก่ลิงทั้งหลายว่า ผู้ที่ไม่เชื่อฟังโอวาทของบัณฑิตควายการอยู่ในที่ที่มีผู้จองเวร ย่อมถึงความพินาศเช่นนี้

กา ถ้ายุจจาระระคศิระระราชปุโรหิต ราชปุโรหิตจึงผูกเวรต่อกา คิดหาทางแก้แค้นปรากฏอยู่ในกากชาคก^๒ ดังนี้

กากชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกา อาศัยอยู่ในสุสานใหญ่แห่งหนึ่ง มีกายรวิวารแปดหมื่นตัว ในครั้งนั้นราชปุโรหิตของพระเจ้ากรุงพาราณสีหนึ่งไปอาบน้ำนอกพระนคร ขณะที่เดินกลับมีกาตัวหนึ่งจับอยู่ที่เสวประตูประนคร ถ้ายุจจาระระคศิระระราชปุโรหิต ราชปุโรหิตก็โกรธและกล่าวอาฆาตต่อกานั้น

วันหนึ่งไฟไหม้ที่โรงช้าง ช้างทั้งหลายได้รับบาดเจ็บ พวกแพทย์ไม่อาจรักษาแผลให้หายได้ ราชปุโรหิตได้โอกาสที่จะแก้แค้นกา จึงกราบทูลพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า

*มกกฎวสา

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๓๓๔ - ๓๓๕.

มันเหลวของกา° จะรักษาข้างเหล่านี้ได้ดีที่สุด พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงรับสั่งให้ราชบุรุษ
เที่ยวฆ่ากาทั้งหลาย เพื่อเอามันเหลวมารักษาข้างแต่ก็ไม่พบมันเหลวในกาแม่แต่ตัวเดียว

พระโพธิสัตว์ทราญเรื่อง จึงแอบเข้าไปในพระราชวัง กราบทูลพระเจ้า
กรุงพาราณสีว่า อย่าได้ทรงเชื่อถ้อยคำของราชบุโรหิต เพราะราชบุโรหิตผู้นี้มีความ
อาฆาตและผูกเวรต่อกาทั้งหลาย ตั้งแต่เมื่อครั้งกาตัวหนึ่งถ่ายอุจจาระรดศีรษะ ความจริง
แล้วมันเหลวหาได้ในตัวกาไม่ ครั้นพระเจ้ากรุงพาราณสีสดับถ้อยคำของพระโพธิสัตว์
จึงตรัสถามราชบุโรหิต เมื่อทราบความจริงตามที่กราบทูล พระองค์จึงโปรดฯ ให้
ยกเลิกการฆ่ากาตั้งแต่วันนั้น

จะเห็นได้ว่าสัตว์ในชาติภพที่ชุกชุกรบกวณผู้อื่นคงกล่าวแล้วนั้น ส่วนใหญ่
ได้แก่วัว ซึ่งก็เป็นไปตามธรรมชาติของสิ่งที่มีนิสัยชุกชุกรบ ไม่เรียบร้อย ชอบรื้อข้าวของ
ให้เสียหาย ทำกิริยาทำทางหลอกล่อผู้อื่นอยู่เสมอ ในปญฺญุสทกชาคคถึงโตกกล่าวถึงลักษณะ
ของตัวเองไว้ว่า "บิดาและมารดาของเรา ไม่เป็นผู้ฉลาดในการทอใบไม้นี้เลย ได้แต่
ทำลายของที่เขาก่อไว้แล้วให้เสียไปเท่านั้น สิ่งนี้เป็นเรื่องธรรมดาของตระกูลของเรา"^๒

ความชุกชุกรบของสิ่งทีปรากฏในชาติภพนั้น มีแต่หน้าความเคียดแค้นมาให้
ตนเองอยู่เสมอ เช่น ทำกิริยาชุกชุกรบกวณกระเบื้องจนถูกกระเบื้องขวักตาย มีปรากฏอยู่ใน
มหีสชาคค^๓ เาองค์ก่าเนคิโสปากเต่า เมื่อเต่างบ้องคก่าเนคิไว้กรับมาหาฤๅให้
ช่วยเหลือ มีปรากฏอยู่ในกัจฉปชาคค^๔ และทำทางหลอกพระราชาจนถูกไล่ให้
ไปอยู่ที่อื่น มีปรากฏอยู่ในกาพพาหุชาคค^๕ ทั้งนี้ก็เพื่อจะสอนคนทั้งหลายไม่ให้รบกวณผู้อื่น

^๑ กากวสา

^๒ อฎวิทยานิพนธ์, หน้า ๑๘๐.

^๓ อฎวิทยานิพนธ์, หน้า ๕๒.

^๔ อฎวิทยานิพนธ์, หน้า ๑๓๘.

^๕ อฎวิทยานิพนธ์, หน้า ๑๐๘.

เพราะการทำให้ผู้อื่นเกิดความรำคาญนั้น ไม่ทำให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด

โลก

สัตว์ที่มีความโลกที่ปรากฏในชาตกัฏฐกถา มีดังนี้

เลียงผา โลกในรสน้ำผึ้งที่คนทำสวนทาหญาให้กิน จนถูกคนทำสวนจับไปถวายพระเจ้ากรุงพาราณสี มีปรากฏอยู่ในวาทมิกชาคก^๑ ดังนี้

วาทมิกชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ากรุงพาราณสี ในครั้งนั้นมีเลียงผา^๒ ตัวหนึ่งเข้าไปในอุทยาน เมื่อเห็นคนทำสวน เลียงผาตัวนั้นก็วิ่งหนีไป ครั้นต่อมาคนทำสวนนั้น เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงพาราณสี จึงกราบทูลเรื่องเลียงผาเข้ามาในอุทยานให้ทรงทราบ พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงรับสั่งให้นายอุทยานจับเลียงผามาถวาย นายอุทยานได้เอาน้ำผึ้งหยดไว้ตามใบหญ้าตั้งแต่ประตูอุทยานจนถึงภายในพระนคร เมื่อเลียงผาเข้ามาในอุทยานก็เลียกินน้ำผึ้งไปเรื่อย ๆ นายอุทยานก็เอาน้ำผึ้งทาหญาล่อให้เลียงผากินด้วยมือของตน จนเลียงผาตัวนั้นคุ้นเคยกับนายอุทยาน ต่อจากนั้นนายอุทยานก็นำเลียงผาไปถวายแก่พระเจ้ากรุงพาราณสี

พระเจ้ากรุงพาราณสีพระราชทานโอวาทแก่ข้าราชการว่า การดีคืออยู่ในรสอาหารหรือการโลกในการกินนั้นจะนำอันตรายมาสู่คนเหมือนเลียงผาที่โลกในรสน้ำผึ้งตัวนี้

^๑มหาหมกฏฐกถาวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๑, หน้า ๒๓๓ - ๒๔๑.

^๒วาทมิก

สุนัขจิ้งจอก โลกในการกินเครื่องในช้าง จนตกอยู่ในห้องช้าง มีปรากฏอยู่ในลิลิตลิลิต-
ชาดก^๑ และปัญญาโอบสวดชาดก^๒ ดังนี้

ลิลิตลิลิต : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุนัขจิ้งจอก
อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีช้างแก่ตัวหนึ่งนอนตายอยู่ริมแม่น้ำนั้น
สุนัขจิ้งจอกเมื่อเห็นช้างนอนตายอยู่ก็ตรงเข้ากั๊กกินทิ้งวง ทิ้งา ที่ห้อง ที่เท้า ที่หาง
และที่ทวารของช้างตัวนั้น จนทะลุเข้าไปถึงในท้อง นอนกินอยู่ในห้องช้างไม่ออกมา
หลายวันต่อมาซากของช้างตัวนั้นแห้ง ช่องทวารปิด สุนัขจิ้งจอกไม่สามารถจะออกมาได้
ทนทุกข์อยู่ในห้องช้างนั้นเป็นเวลาหลายวัน จนกระทั่งฝนตกลงมาทำให้ซากช้างเปียกชุ่ม
ช่องทวารเปิด สุนัขจิ้งจอกจึงคลานออกมาได้ เมื่อออกมาได้แล้วก็สลัดใจว่า การที่ตน
ได้รับความทุกข์ครั้งนี้ก็เพราะความโลภในการกินเป็นเหตุ จึงตั้งใจแน่วแน่ว่า ตั้งแต่
บัดนี้เป็นต้นไปจะไม่เข้าไปในห้องช้างอีก หลังจากนั้นต่อมาสุนัขจิ้งจอกก็ไม่ตกอยู่ใน
อำนาจของความโลภอีกเลย

ปัญญาโอบสวดชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี อาศัย
อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีนกพิราบ ๑ สุนัขจิ้งจอก และหมี อาศัยอยู่ใกล้อาศรมของ
ฤๅษีนั้น นกพิราบเสวราโศกเสียใจที่ภรรยาถูกเหยี่ยวโฉบไป สุนัขจิ้งจอกและหมีได้รับทุกข์
เนื่องจากมีความโลภในอาหาร ส่วนงูเสียใจที่กัดโคมงคิลของชาวบ้านตายเพราะความ
โกรธที่โคมมาเหยียบตน สัตว์ทั้งสี่จึงไปขอสมทานรักษาดูโอบสวดศีลในสำนักของฤๅษี เพื่อ
ขจัดความเสวราโศกเสียใจและความโลภของตน^๓

^๑มหาหมานุฎราชาวิทยาลัย, ชาดกภูมิรัฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๓๕๕ - ๔๐๔.

^๒มหาหมานุฎราชาวิทยาลัย, ชาดกภูมิรัฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๓๑๕ - ๓๒๔.

^๓ภูวนิพนธ์, หน้า ๑๐๕.

หมี โลกในรสอาหารจนถูก ล้อมยิงไ้รับบาดเจ็บ คิดไ้ว่าการที่ตนไ้รับทุกขั้ก็เพราะ ความโลกในอาหาร จึงไปขอสมทานรักษาดุโบสถศีลในสำนักของฤๅษี มีปรากฏอยู่ใน บัญญัติโอบาสตชาดก*

นก โลกในอาหาร ใ้ดูบายหลอกนกอื่น ๆ ไ้ให้หากินในที่ที่มีอาหารสมบูรณ์ แต่กลับ ไปหากินเอง เลยถูกเกี่ยวน้บตาย มีปรากฏอยู่ในอนุสาสิกชาดก^๒ ดังนี้

อนุสาสิกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานก มีนก บริวารหลายร้อยตัว อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ในครั้งนั้นมีนางนกค้ำข้า^๓ ัวหนึ่ง เทียว หากินไปที่ทางใหญ่แห่งหนึ่ง ไ้กินอาหารบริบูรณ์ มีข้าวเปลือกและถั่วเขียวซึ่งตกหล่น จากเกี่ยวน้บของคนทั้งหลาย ด้วยความโลกในอาหารกล้านกอื่นจะมาแย่งกิน นางนกจึง สอนพวกนกทั้งหลายไ้ให้ไปหากินที่ทางใหญ่นั้น เพราะมีอันตรายต่าง ๆ มีช้าง ม้า และ โคที่ดุร้าย แต่นางกลับไปหากินที่ทางใหญ่นั้นเสมอ

วันหนึ่งขณะที่นางนกหากินอยู่ที่ทางใหญ่นั้น ก็ไ้ยินเสียงเกี่ยวน้บผ่านมา นางนก จึงแอบอยู่ข้างทาง เมื่อเกี่ยวน้บผ่านไปไกลแล้วนางนกก็ออกมากินอาหาร ทันไ้คนนั้นมีเกี่ยวน้บ เล่มหนึ่งวิ่งมาโดยเร็วทั้บนางนกนั้นร่างแตกตาย นกบริวารจึงนำความไปบอกแก่พญานก พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์กล่าวแก่นกทั้งหลายว่า นางนกนั้นตายเพราะความโลกใน อาหาร ไ้แต่สั่งสอนผู้อื่นไ้ให้ไปหากินที่ทางใหญ่ แต่ตัวเองไม่ทำตามจึงถูกเกี่ยวน้บตาย เช่นนี้

*ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๑๐๘.

^๒มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาดกัญฎกถา, ภาค ๒, หน้า ๒๘๑ - ๒๘๓.

^๓จณฑาลสฎฎณิกา.

กา โลกอยากกินเนื้อและปลาในโรงครัว ถูกพ่อครัวจับได้ มีปรากฏอยู่ในโกปตชาดก
(๑) โสลดชาดก รุจิรชาดก กโปตชาดก (๒) และมณีชาดก*

นกกาน้ำ โลกในการค้ำน้ำ ขอร้องฝูงปลาและนกทั้งหลายให้ค้ำน้ำพอประมาณ เพราะกลัวว่าน้ำในมหาสมุทรจะหมดคนจะไม่มีค้ำ มีปรากฏอยู่ในสมุททชาดก^๒ ดังนี้

สมุททชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสมุททเทวดา ในครั้งนั้นมีนกกาน้ำตัวหนึ่งเที่ยวบินไปตามพื้นน้ำในมหาสมุทร ขอร้องฝูงปลาและนกทั้งหลายให้ค้ำน้ำแค่พอประมาณ เพราะกลัวว่าน้ำในมหาสมุทรจะหมด สมุททเทวดาได้ฟังนกกาน้ำขอร้องฝูงนกและฝูงปลาเช่นนั้น จึงกล่าวแก่นกกาน้ำว่า "เพราะเหตุใดท่านจึงห้ามฝูงปลาและมังกรทั้งหลายให้ได้รับความเดือดร้อนเล่า" นกกาน้ำตอบว่า "ข้าพเจ้าปรารถนาจะค้ำน้ำในมหาสมุทรนี้ เพราะข้าพเจ้าได้ชื่อว่าเป็นนกที่ค้ำน้ำไม่รู้จักอ้ม" สมุททเทวดากล่าวว่า "น้ำในมหาสมุทรนี้ไม่มีใครที่จะค้ำให้แห้งได้เลย" เมื่อกล่าวแล้ว เชนี่สมุททเทวดาก็สำแดงรูปอันน่ากลัวให้ปรากฏแก่นกกาน้ำ นกกาน้ำครั้นเห็นรูปอันน่ากลัวของสมุททเทวดาแล้วก็บินหนีไป

ไม่รู้จักประมาณคน

สัตว์ที่ไม่รู้จักประมาณคนในชาติกัฏฐกถา มีดังนี้

สุนัขจิ้งจอก เลียนแบบราชสีห์ คิดจะจับข้างกินเป็นอาหารกลับถูกข้างเหยียบตาย มีปรากฏอยู่ในวิโรจนชาดก^๓ และขัมพุกชาดก^๔ ไปหลงรักนางราชสีห์แต่นางราชสีห์

* อูวิทธานิพนธ์, หน้า ๒๕.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกกัฏฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๒๑๐ - ๒๑๓.

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกกัฏฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๓๖๗ - ๓๗๐.

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกกัฏฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๓๔๔ - ๓๔๘.

ไม่รักตอบ นำความไปบอกแก่พญาราชสีห์ผู้เป็นพี่ชาย พญาราชสีห์บันลือเสียงสามครั้ง ทำให้สุนัขจิ้งจอกขาดใจตาย มีปรากฏอยู่ในสีกาลชาดก^๑ ซึ่งชอบต่อคำเบียดเบียนของกาที่เรียกสุนัขจิ้งจอกว่าพญามิตรราช มีปรากฏอยู่ในอันตชาดก^๒ ร้องประชันเสียงกับราชสีห์ทั้งหลาย ทำให้ราชสีห์ทุกบันลือเสียงเพราะความรังเกียจสุนัขจิ้งจอก มีปรากฏอยู่ในัททรชาดก^๓ เรียกตัวเองว่ามิตรราช และขอให้หงส์ลงมาพูดกับตนข้างล่าง หงส์บินหนีไปด้วยความรังเกียจ มีปรากฏอยู่ในจตุมัญจฺรชาดก^๔ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

ขมพุกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งเป็นบ่าวรับใช้ วันหนึ่งสุนัขจิ้งจอกเกิดมีมานะขึ้น บอกแก่ราชสีห์ว่าจะออกไปล่าข้างมาเลี้ยงดูราชสีห์บ้าง ราชสีห์พยายามห้ามปรามแต่สุนัขจิ้งจอกไม่เชื่อฟัง ออกไปยืนที่ยอดเขาว่างท่าคั่งพญาราชสีห์ มองเห็นข้างคำตัวหนึ่งอยู่ที่เชิงเขา จึงกระโดดลงไปหมายจะให้ตกลงบนกระพองข้าง แต่พลาดกลิ้งตกลงไปที่เท้าข้าง ข้างจึงยกเท้าขึ้นเหยียบศีรษะของสุนัขจิ้งจอกแตกตายแล้วเดินหนีไป

วิโรจนชาดก : มีใจความสำคัญเหมือนขมพุกชาดก

สีกาลชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งมาผูกสัมพันธ์รักไคร่นางราชสีห์ผู้ซึ่งเป็นน้องสาว นางราชสีห์ไม่รักตอบ นำความไปบอกพี่ชาย พญาราชสีห์บันลือเสียงขึ้นสามครั้งทำให้สุนัขจิ้งจอกขาดใจตาย^๕

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๓, หน้า ๖ - ๑๑.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๔, หน้า ๒๐๘ - ๒๑๐.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๓, หน้า ๔๖ - ๔๘.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐ - ๑๔๒.

^๕ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๕๕.

ทัฬหราชกก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์ มีราชสีห์บริวาร เป็นอันมาก อาศัยอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์ ในครั้งนั้นมีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำใกล้เคียง ๆ กันนั้น วันหนึ่งมีฝนตกลงมาเมื่อฝนหยุดแล้ว ราชสีห์ทั้งหลายก็บังลือเสียงขึ้นด้วยความกึกกະนอง ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกเมื่อได้ยินเสียงราชสีห์ก็ร้องขึ้นบ้าง ราชสีห์ได้ยินสุนัขจิ้งจอกร้องแข่งขึ้นเช่นนั้น จึงคิดว่าสุนัขจิ้งจอกนี้มาร้องประชันเสียงกับพวกตน ก็มีความละอายใจพากันนิ่งเสีย

ฝ่ายบุตรของราชสีห์เมื่อเห็นบรรดาราชสีห์เงียบเสียงจึงถามบิดาว่า สัตว์อะไรหนอที่แผกเสียงครอบงำเสียงของราชสีห์ทั้งหลายเหล่านี้ พญาราชสีห์พระโพธิสัตว์ตอบว่า สัตว์ที่ร้องอยู่นั้นคือสุนัขจิ้งจอก เป็นสัตว์ที่คำซำเลวทรามกว่าสัตว์สี่เท้าทั้งหลาย พวกราชสีห์ทั้งหลายไม่ชอบมันจึงได้พากันนิ่งเสียไม่แผกเสียงแข่งกับมัน

จตุมถุราชกก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ในครั้งนั้นมีหงส์สองตัวออกจากภูเขาคิชิตกูฏ บินมาจับอยู่บนต้นไม้ที่รุกขเทวดาพระโพธิสัตว์สิงสถิตอยู่ ครั้นนานเข้าหงส์ทั้งสองก็คุ้นเคยกับรุกขเทวดา ได้พูดคุยสนทนากันอยู่เสมอ วันหนึ่งขณะที่หงส์ทั้งสองกำลังสนทนากับรุกขเทวดานั้น มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งมายืนอยู่ใต้ต้นไม้แล้วกล่าวว่า "ท่านทั้งสองขึ้นไปปรึกษาความลับกันบนคาคบไม้ทำไม ขอเชิญท่านทั้งสองลงมาปรึกษากันข้างล่างเถิด พญาเนื้อจะได้ฟังบ้าง" เมื่อหงส์ได้ฟังคำของสุนัขจิ้งจอกยกคางว่าเป็นพญาเนื้อก็รังเกียจ จึงพากันบินกลับไปยังเขาคิชิตกูฏ ฝ่ายรุกขเทวดาผู้เห็นเหตุการณ์นั้น ก็กล่าวแก่สุนัขจิ้งจอกว่า "ธรรมคาครุฑยอมเจรจากับครุฑเทวดายอมเจรจากับเทวดา ก็ทุระอะไรของสุนัขจิ้งจอกผู้ลามกต่ำช้าด้วยเล่า เจ้าจงกลับไปสู่โพรงไม้อันเป็นที่อยู่ของเจ้าเถิด" เมื่อสุนัขจิ้งจอกได้ฟังรุกขเทวดากล่าวเช่นนั้น ก็รีบวิ่งหนีไป

หนอน ไม่รู้จักประมาณคนไปทำช่างตอสู ถูกช่างถ่ายตุกรศตาย มีปรากฏอยู่ใน
ตูดปามชากก^๑ ดังนี้

ตูดปามชากก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทวดา ใน
ครั้งนั้นชาวอังคะและชาวมคธได้ติดต่อกันค้าขายซึ่งกันและกัน วันหนึ่งพ่อค้าทั้งสองพวก
เดินทางมาถึงแคนค้อแคน ต่างก็พากันเข้าไปอาศัยอยู่ในเรือนหลังหนึ่ง จัดหาสุราอาหาร
มาเลี้ยงดูกัน พอรุ่งเช้าก็ออกเดินทางต่อไป มีหนอน^๒ ตัวหนึ่งเที่ยวหากินอยู่ที่พักของ
พ่อค่านั้น พบน้ำสุราที่เหลืออยู่ก็ดื่มกินน้ำสุรานั้นจนเมามาย แล้วคลานเข้าไปในกองตูด
ที่เปียกอยู่

ขณะนั้นมีช่างตอสูคนหนึ่งเดินมาถึงสถานที่นั้น เมื่อไ้กลิ้งตูดก็หันหลังกลับไป
หนอนเห็นเช่นนั้นเข้าใจว่าช่างตอสูนั้นก็คิดจะตอสูกับช่าง จึงพูดท้าวว่า "ท่านผู้กล้าหาญ
จงกลับมาตอสูกับเราเถิด อย่าเพิ่งหนีไปเลย ชาวเมืองอังคะและมคธจะได้เห็นความ
กล้าหาญของเรา" เมื่อช่างได้ฟังเช่นนั้นก็หันหลังกลับมาแล้วกล่าวว่า "เราจะไม่เข้า
เจ้าควยเทา ควยงาหรือควยวง เพียงแต่ถ่ายตุกรศเจ้าก็พอแล้ว" ว่าแล้วก็ถ่ายตุกรศ
หนอนจนถึงแก่ความตายอยู่ ณ ที่นั้น

หมู ทาราชสีห์ตอสูควย แตรราชสีห์ยอมแพ้เพราะรังเกียจกลิ้งตูดที่หมูเกลือกมา มีปรากฏ
อยู่ในสุกรชากก^๓ ดังนี้

สุกรชากก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ อาศัยอยู่
ในถ้ำแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์ ในครั้งนั้นมีหมูฝูงหนึ่งเที่ยวหากินอยู่ใกล้ ๆ กันนั้น วันหนึ่ง

^๑มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาติกัมมสูตร, ภาค ๓, หน้า ๒๗๘ - ๒๘๒.

^๒ตูดชาทกปามโก

^๓มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาติกัมมสูตร, ภาค ๓, หน้า ๒๗๘ - ๒๘๒.

ราชสีห์เห็นหมูอ้วนตัวหนึ่ง คิดว่าวันหลังค่อยจับหมูตัวนี้กิน จึงเดินเลี้ยวไปทางอื่น เมื่อหมูเห็นราชสีห์เดินหนีไปเช่นนั้น เข้าใจว่าราชสีห์กลัวจึงท้าวราชสีห์ว่า "แน่สหาย เราเป็นสัตว์สี่เท้า ท่านก็เป็นสัตว์สี่เท้า ขอให้สหายกลับมาก่อน ท่านกลัวหรือจึงหนีไปเช่นนี้" ราชสีห์ได้ฟังคำท้าวของหมูเช่นนั้นจึงตอบว่า "แน่หมู วันนี้เราจะยังไม่ต่อสู้กับท่าน อีกเจ็ดวันเราจะมาต่อสู้กับท่าน" หมูก็ใจว่าจะไปต่อสู้กับราชสีห์ จึงกลับไปบอกญาติพี่น้องของตน เมื่อญาติทั้งหลายทราบข่าวก็พากันหวาดกลัว คำเหน็ดหมูตัวนั้นว่าจะนำความพินาศมาสู่ญาติพี่น้อง เพราะราชสีห์เป็นสัตว์ที่มีอำนาจมาก พวกเราไม่มีทางที่จะต่อสู้กับราชสีห์ได้เลย พวกญาติพี่น้องจึงบอกอุบายแก่หมูตัวนั้นให้ไปเกลือกอุจจาระของฤๅษีจนครบเจ็ดวันแล้วไปต่อสู้กับราชสีห์ เมื่อราชสีห์ได้กลิ่นเหม็นก็จะหนีไปเอง หมูตัวนั้นได้ทำตามอุบายของญาติพี่น้องทุกประการ

เมื่อครบกำหนดเจ็ดวัน ราชสีห์ก็มายังสถานที่นั้น แต่พอได้กลิ่นคุดเน่าในตัวหมูก็ไม่อยากจับหมูกินเป็นอาหาร รีบเดินหนีไป ฝ่ายหมูเมื่อเห็นราชสีห์ไม่สู้ก็ใจ กลับไปบอกญาติพี่น้องว่าตนชนะราชสีห์ พวกญาติทั้งหลายได้ฟังเช่นนั้นก็กลัวว่าราชสีห์จะกลับมาทำอันตราย จึงพากันหนีไปอยู่ที่อื่น

ก ไม่รู้จักประมาณตน เปรียบตัวเป็นพระเจ้าวิเทหราช เปรียบลูกหงส์เป็นม้าลากรด มีปรากฏอยู่ในวินัยชาดก^๑ และไม่รู้จักประมาณตน เลียนแบบนกกาน้ำคาลงไปหาปลา คิดสาหร่ายตาย มีปรากฏอยู่ในวิภกชาดก^๒ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

วินัยชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าวิเทหราช ขณะที่พระองค์ทรงรถเลียบพระนครนั้น ลูกหงส์สองตัวคาบไม้เท้าละข้าง โดยมีลูกกา

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘ - ๕๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘ - ๒๐๐.

คาบอยู่ตรงกลาง เมื่อถูกกาเห็นพระเจ้าวิเทโธราชก็กล่าวเปรียบเทียบว่า ตนเองเป็น
เสมือนพระเจ้าวิเทโธราช ส่วนลูกหงส์ทั้งสองเปรียบเสมือนม้าที่ลากรถ^๑

วิรกษาคค : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกาน้ำมีชื่อว่า
วิรกะ อาศัยอยู่ในสระแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์ ในครั้งนั้นเกิดข่าวยากหนักแพ่งขึ้นใน
แคว้นกาสิกรรัฐ คนทั้งหลายไม่อาจทำพิธีกรรมแก่ยักษ์และนาค ไม่สามารถจะให้อาหาร
แก่กาทั้งหลายได้ กาทั้งหลายได้รับความอดอยากจึงหนีไปอาศัยอยู่ในป่า มีกาตัวหนึ่งใน
เมืองพาราณสีชื่อสรวิรกษะ พากรรษาไปอาศัยอยู่กับกาน้ำที่ชื่อวิรกะ

วันหนึ่งกามกเห็นกาน้ำลงไปหาปลาในสระ ก็อยากจะได้ปลาน้ำจืดจึงบิน
ไปหานกกาน้ำ แล้วขอเป็นผู้รับใช้ นกกาน้ำก็ยินดีรับกามกไว้ ตั้งแต่นั้นมานกกาน้ำก็คอย
ปลามาเผื่อกามกอยู่เสมอ เมื่อกามกกินอิ่มก็นำปลาที่เหลือไปให้แก่ภรรยาของตน

ครั้นต่อมากามกเกิดมานะขึ้นว่า เรากับนกกาน้ำไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย
สีงาก็ดำเหมือนกัน ปาก เท้า และตาก็เหมือนกัน อย่างกระนั้นเลยตั้งแต่นี้ต่อไปเราจะ
เข้าไปจับปลากินด้วยตนเอง เมื่อคิดเช่นนี้แล้วก็ไปบอกนกกาน้ำว่า ต่อไปนี้จะจับปลา
ในสระกินเอง นกกาน้ำจะห้ามอย่างไรกามกก็ไม่เชื่อฟัง กามกลงไปหาปลาในสระจน
กระทั่งคิดสาหร่ายจมน้ำตาย

นกหัวขวาน ไม่รู้จักประมาณตน เคยหากินอยู่ในป่าทองหลางซึ่งเป็นไม้เนื้ออ่อน ครั้น
ไปเที่ยวหาหนอนกินในป่าตะเคียนซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง บินไปเจาะคันตะเคียนโดยแรง
ทำให้จงอยปากหัก นัยน์ตาทะเล้น สมองแตกตาย มีปรากฏอยู่ในกัณฑ์ชกษาคค^๒

^๑ดูวิธานิพนธ์, หน้า ๗๓.

^๒ดูวิธานิพนธ์, หน้า ๗๑

พฤติกรรมของสัตว์ที่ฉลาดรู้เท่าทันผู้อื่น

สัตว์ในชาติภพภูถาที่ฉลาดรู้เท่าทันผู้อื่น มีดังนี้

ไก่ รู้เท่าทันนายพรานที่พยายามจะดักคน มีปรากฏอยู่ในกัถกรชาดก รู้เท่าทันแมว และเหยี่ยวที่พยายามจะหลอกกินคน มีปรากฏอยู่ในอุกกุฏชาดก (๑)^๑ และอุกกุฏชาดก (๒)^๒ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

กัถกรชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ในครั้งนั้นมีพรานคนหนึ่งไปดักไก่ในป่าอยู่เป็นประจำ วันหนึ่งนายพรานไปพบไก่ตัวหนึ่ง จึงวางข่วงดักไว้ ไก่ตัวนั้นรู้เท่าทันไม่ยอมเข้าไปใกล้ นายพรานกลับหนีไปเสียทางอื่น นายพรานจึงเอากิ่งไม้ใบไม้ปิดตามร่างกายลือบ่วงคิดตามไก่ตัวนั้นไปเรื่อย ๆ เมื่อไก่ เห็นนายพรานทำเช่นนั้นจึงกล่าวว่า เราไม่เคยเห็นต้นไม้เดินได้เหมือนเช่นนี้ ต้นไม้ ทั้งหลายไม่สามารถจะก้าวเดินได้เหมือนกับท่าน เมื่อกล่าวเยาะเย้ยนายพรานแล้ว ไก่ตัวนั้นก็เดินหนีไป

อุกกุฏชาดก (๑) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นไก่ มีไก่บรวิหารหลายร้อยตัว อาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีนางแมวตัวหนึ่งใช้อุบาย ล่อลวงกินไก่จนหมด เหลือแต่ไก่พระโพธิสัตว์เพียงตัวเดียวที่นางแมวไม่สามารถจะลวง กินได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นนางแมวจึงคิดหาอุบาย โดยทำที่จะยอมเป็นภรรยาของไก่ แต่ พระโพธิสัตว์รู้ทันเล่ห์กลของนางแมวจึงไล่นางแมวไปที่อื่น นางแมวแม้จะถูกไล่อังคอง อ่อนวอนแสดงความรัก ความพอใจต่อพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงกล่าวแก่นางแมว เป็นเชิงรู้ทันว่า "แน่ะ นางแมวขโมย ตัวเจ้าเป็นอันเลือกเหมือนซากศพ ชอบกัถกินไก่

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาติภพภูถา, ภาค ๕, หน้า ๒๑๓ - ๒๑๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๔ - ๔๔๕.

เจ้ามิได้ปรารถนาเราเป็นสามี เพียงแต่จะลงเราไปกินเท่านั้น เจ้าจงไปให้พบเด็ก" ฝ่ายนางแมวเมื่อเห็นว่าไก่รู้หนักก็เดินหนีไป

กฎภูษาคก (๒) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นไก่ มีไก่บริวารหลายร้อยตัว อาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีเหยี่ยวตัวหนึ่งใช้อุบายจับไก่ไปกินทีละตัว จนเหลือไก่พระโพธิสัตว์อยู่ตัวเดียวที่หนีรอดมาได้ พระโพธิสัตว์เป็นผู้ไม่ประมาท เที่ยวออกหากินตามเวลา และเข้าไปอาศัยอยู่ตามเชิงไม้ เที่ยวไม่อาจจะเข้าไปจับกินได้ ถึงแม้ว่าเหยี่ยวจะใช้อุบายด้วยการพูดจาอ่อนหวานชักชวนพระโพธิสัตว์เป็นเพื่อนไปหากินด้วยกันก็ตาม พระโพธิสัตว์ก็ไม่เชื่อกล่าวแก่เหยี่ยวว่า "เราไม่สามารถจะคบค้าสมาคมกับเจ้าได้ ถึงเจ้าจะให้คำมั่นสัญญาว่าตั้งแต่บัดนี้ต่อไปจะไม่ทำความชั่วใด ๆ ก็ตาม" เมื่อเหยี่ยวเห็นว่าไม่สามารถจะจับไก่กินได้ก็บินหนีไป

ปลา รู้เท่าทันนกยางที่ท่าทีเป็นเชิงขีมิเพื่อจะหลอกกินปลา ผูกปลาจึงช่วยกันพ่นน้ำรคนกยางให้หนีไป มีปรากฏอยู่ในพกษาคก (๒)^๑ ดังนี้

พกษาคก (๒) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นปลา มีปลาบริวารเป็นอันมาก อาศัยอยู่ในสระแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์ ในครั้งนั้นมีนกยางตัวหนึ่งเห็นฝูงปลาในสระก็คิดจะลงกินปลาเหล่านั้น จึงยื่นกางปีกออกท่าคอคอกอยู่ที่ริมสระ มองดูปลาทั้งหลายด้วยความเชิงขีมิ ขณะนั้นพระโพธิสัตว์พาฝูงปลาผ่านมา เมื่อฝูงปลาเห็นกิริยาของนกยาง จึงกล่าวว่า "นกตัวนี้ช่างดีแท้ ยืนนิ่งขีมิเขาอยู่เหมือนกอบัว" พระโพธิสัตว์ได้ฟังเช่นนั้นจึงกล่าวแก่ฝูงปลาทั้งหลายว่า "ท่านทั้งหลายไม่รู้ความประพฤติของนกยางนี้ว่าเป็นอย่างไร นกตัวนี้จะเอ็นดูพวกเราก็อหาไม่ มันคอยจ้องพวกเราอยู่คิดว่าจะกินอย่างไร และการที่ปีกของมันไม่ไหวคิงก็เพื่อจะให้พวกเราตายใจ" เมื่อฝูงปลาได้ฟังเช่นนั้นต่างก็พ่นน้ำรคนกยาง โลงนกยางให้หนีไป

ปู ฐู่เท่าทันนยกยงที่หลอกกินปลาจนหมดสระแล้วตีกจะหลอกปูอีก ปูจึงหนีบคอนกยง
 ซากตาย มีปรากฏอยู่ในพงษชาดก (๑)^๑ ฐู่เท่าทันงู หนีบคองูไว้ไม่ยอมปล่อย เมื่อ
 ถูกพิษออกจากชวานาแล้วก็หนีบคองูจนซากใจตาย มีปรากฏอยู่ในสุวัณณกัฏฐชาดก^๒

แพะ ฐู่เท่าทันสุนัขจิ้งจอกที่จะหลอกกินตน และใช้อุบายลวงสุนัขจิ้งจอกให้หนีไปได้
 มีปรากฏอยู่ในปุติมังสชาดก^๓

ลิง ฐู่เท่าทันจระเข้ที่ตีกจะจับตน โดยใช้อุบายหลอกจระเข้หนีเอาตัวรอดได้ มีปรากฏ
 อยู่ในวานรินทชาดก^๔ สูงสูมารชาดก^๕ กุมภิลชาดก^๖ และวานรชาดก^๗ ใช้อุบาย
 ช่วยเหลือฝูงลิงให้พ้นจากอันตราย มีปรากฏอยู่ในคินทุกชาดก^๘ ฐู่เท่าทันหมองูที่หลอก
 จะจับตน ไม่ยอมลงจากต้นไม้เพราะกลัวถูกตี มีปรากฏอยู่ในสาลกชาดก^๙ และ
 อหิณฑกชาดก^{๑๐} ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

^๑ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๕๓.

^๒ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๖๒.

^๓ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๑๑๗.

^๔มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๖๕ - ๖๘.

^๕มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๒๑๐ - ๒๑๓.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๓ - ๒๗๔.

^๗มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๓๕๓ - ๓๕๕.

^๘มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๑๐๐ - ๑๐๓.

^๙เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๕ - ๓๕๗.

^{๑๐}มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๔๗๗ - ๔๗๘.

วานรินทชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิง เทียวหาอาหารกินอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีจระเข้สองตัวผิวเมียอาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้น นางจระเข้แพทองอยากกินหัวใจลิง จระเข้สามีจึงไปนอนคอยพระโพธิสัตว์อยู่ที่แฉ่นหิน พระโพธิสัตว์รู้เท่าทันกระโดดเหยียบศีรษะของจระเข้แล้วกระโดดหนีขึ้นฝั่งตรงข้ามไปได้

สูงสูมารชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิง อาศัยอยู่ไกลแม่น้ำแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์ ในครั้งนั้นมีจระเข้สองตัวผิวเมียอาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้น เมื่อนางจระเข้เห็นพระโพธิสัตว์ ก็มีอาการแพทองอยากกินหัวใจของพระโพธิสัตว์ จระเข้ผู้เป็นสามีรับว่าจะไปจับลิงมาให้ จากนั้นก็ไปยังสถานที่ที่พระโพธิสัตว์ลงมาดื่มน้ำ กล่าวแก่พระโพธิสัตว์ว่า "ดูก่อนลิงผู้เป็นใหญ่ ท่านกินแต่ผลไม้ที่มีรสฝาดอยู่แต่ฝั่งนี้หรือ ผลไม้ที่อร่อยทางฝั่งคานโน้นมีอยู่มากมาย ท่านไม่คิดจะไปกินบ้างหรือ" พระโพธิสัตว์ถามว่า "ก็แม่น้ำกว้างใหญ่เช่นนี้ เราจะไปได้อย่างไรเล่า" จระเข้กล่าวว่า "ถ้าท่านจะไป ก็จงขึ้นหลังของเราเถิด เราจะนำท่านไปเอง" พระโพธิสัตว์เชื่อถ้อยคำของจระเข้ จึงขึ้นนั่งบนหลังแล้วให้จระเข้เข้าไป

เมื่อจระเข้พาพระโพธิสัตว์ไปได้ท่อน้อยหนึ่งก็ทำท่าจะค้ำน้ำ พระโพธิสัตว์เห็นเช่นนั้นจึงถามว่า "ดูก่อนสหาย ท่านต้องการให้เราจมน้ำเพราะเหตุใด" จระเข้กล่าวว่า "ที่เราพาท่านมานี้ก็เพราะว่าภรรยาของเราแพทอง อยากกินหัวใจของท่าน" พระโพธิสัตว์กล่าวว่า "ท่านทำถูกแล้ว แต่ว่าหัวใจของเราไม่ได้อยู่ในท้องของเราเลย ถ้าหัวใจของเราอยู่ในท้องแล้ว คงจะแหลกละเอียดหมด เพราะเราต้องกระโดดไปมาบนยอดไม้เสมอ จระเข้ถามว่า "ถ้าเช่นนั้นหัวใจของท่านอยู่ที่ไหนเล่า" พระโพธิสัตว์ชี้ไปที่ตนมะเคื่อ^๒ ตนหนึ่งแล้วตอบว่า "ท่านจงดู หัวใจของเราห้อยอยู่ที่ตนมะเคื่อนั้น" เมื่อจระเข้ได้ฟังเช่นนั้น จึงกล่าวแก่พระโพธิสัตว์ว่า ถ้าพระโพธิสัตว์ให้หัวใจแก่ตนแล้วก็จะ

^๑ดูวิธานิพนธ์, หน้า ๘๗.

^๒อุทุมพร

ปล่อยพระโพธิสัตว์ไป พระโพธิสัตว์รับว่าจะให้ จากนั้นก็ให้พระเจ้าพาไปที่ต้นมะเคื่อ ครั้นถึงก็กระโดดขึ้นไปนั่งอยู่บนต้นมะเคื่อ แล้วพูดเยาะเย้ยพระเจ้าว่าเป็นสัตว์ใหญ่โต แต่ใจเขลา ฝ่ายพระเจ้าเมื่อเสียวู้งงก็กลับไปยังที่อยู่ของตนด้วยความเสียใจ

กมลชาคก และ วานรชาคก มีใจความสำคัญเหมือนสูงสูมารชาคก

คินทุชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิง มีลิงบริวาร แปรเหมือนตัว อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ใกล้ฝูงลิงนั้นมีต้นมะพลับ^๑ ใหญ่ต้นหนึ่งมีผลอร่อย ฝูงลิงพากันไปกินอยู่เสมอ วันหนึ่งพวกลิงทั้งหลายคิดกันว่า จะไปฉวยมะพลับว่ามีผลหรือยัง เมื่อคิดแล้วทั้งนี้ก็ส่งลิงตัวหนึ่งไปดู ปรากฏว่ามะพลับออกผลแล้ว ลิงทั้งหลายมีความประสงค์จะไปกินผลมะพลับนั้น พระโพธิสัตว์ได้ห้ามปรามไม่ให้บริวารไปเพราะเกรงว่าจะเกิดอันตรายจากพวกมนุษย์ แต่ลิงบริวารพากันอ่อนน้อมและขอไปในเวลากลางคืน พระโพธิสัตว์จึงยินยอม ครั้นเวลาเที่ยงคืนมนุษย์นอนหลับแล้ว ฝูงลิงก็พากันขึ้นไปกินผลมะพลับ ขณะนั้นมีชาวบ้านคนหนึ่งเห็นฝูงลิงอยู่บนต้นมะพลับ จึงบอกให้คนทั้งหลาย ล้อมต้นมะพลับไว้รุ่งเช้าคอยช่วยกันจับลิงเหล่านั้น

เมื่อลิงทั้งหลายเห็นเช่นนั้นก็กลัวตายพากันไปหาพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ปลอบลิงทั้งหลายไม่ให้ตกใจกลัว แล้วให้สำรวจฝูงลิงดูว่าอยู่กันครบหรือไม่ มีลิงตัวหนึ่งชื่อเสนกะหายไป พระโพธิสัตว์จึงบอกแก่ลิงทั้งหลายว่า เสนกะอาจจะหาทางมาช่วยพวกเราได้

ฝ่ายเสนกะเมื่อตื่นขึ้นไม่เห็นพวกของตนก็สะกดรอยตามไป ครั้นเห็นผู้คนจำนวนมากล้อมต้นมะพลับอยู่ก็รู้ว่า ฝูงลิงได้รับอันตราย เสนกะจึงรีบไปที่บ้านหลังหนึ่ง เห็นหญิงคนหนึ่งกำลังก่อไฟอยู่ก็หยิบค้อนไฟไปจุดที่เรือนของคนเหล่านั้น คนทั้งหลายที่ล้อม

^๑คินทุชาคก

ฝูงลิงอยู่เห็นไฟไหม้บ้านจึงรีบวิ่งไปดับไฟ พวกลิงทั้งหลายได้โอกาสก็รีบหนีลงจากต้นมะพลับ แล้วพากันกลับไปยังที่อยู่ของตนด้วยความปลอดภัย

สาธกชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ มีอาชีพขายข้าวเปลือก ในครั้งนั้นมีหมองูคนหนึ่งจับลิงมาฝึกเล่นละคร วันหนึ่งหมองูกิจจะไปเล่นมหรสพในเมืองพาราณสี จึงเอาลิงไปฝากไว้กับพ่อค้าขายข้าวเปลือก พอครบเจ็ดวันหมองูก็กกลับมาขอรับลิงคืน เมื่อลิงได้ยินเสียงเจ้าของก็จำได้ กระโดดลงจากร้านขายข้าวเปลือกวิ่งตรงไปหาหมองูด้วยความดีใจ แต่หมองูกลับตีด้วยไม้เรียว จากนั้นก็นำลิงไปผูกไว้ในสวนแห่งหนึ่ง ส่วนตนเองก็นอนหลับไป ลิงเห็นหมองูนอนหลับอยู่จึงแกะเชือกที่ผูกตนออก แล้วปีนขึ้นไปบนต้นมะม่วง เมื่อกินมะม่วงอิ่มแล้วก็หึ่งเมล็ดลงมาถูกหมองู หมองูสะดุ้งตื่นเห็นลิงอยู่บนต้นไม้ก็รู้ว่าลิงกิจจะหนีไปจากตน จึงพูดจาอ่อนหวานเพื่อจะลวงลิงให้กลับลงมา แต่ลิงรู้เท่าทันไม่ยอมลงจากต้นไม้ กระโดดไปตามต้นไม้หนีไป ส่วนหมองูนั้นก็กลับบ้านด้วยความเสียใจ

อหิณฑกชาตก : มีใจความสำคัญเหมือนสาธกชาตก

สุนัข พิสูจน์ให้พระเจ้ากรุงพาราณสีเห็นว่า สุนัขที่กัดกินสายหนึ่งในรถพระที่นั่งนั้น เป็นพวกสุนัขในพระราชวังไม่ใช่สุนัขทั่วไป มีปรากฏอยู่ในทุกภพชาตก* ดังนี้

ภพภพชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุนัข มีสุนัขบริวารจำนวนมาก อาศัยอยู่ที่ป่าช้าแห่งหนึ่งใกล้เมืองพาราณสี วันหนึ่งพระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จกลับจากพระราชอุทยานด้วยรถพระที่นั่ง ครั้นเวลากลางคืนฝนตกลงมาเปียกรถพระที่นั่ง ซึ่งจอดไว้ที่หน้าพระลาน สายหนึ่งในรถพลอยเปียกชุ่มไปด้วย ฝูงสุนัข

*มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกภัฏฐกถา, ภาค ๑, หน้า ๒๒๘ - ๒๒๘.

ในพระราชวังจึงพากันไปกักกินสายหนึ่งเหล่านั้นจนหมดสิ้น รุ่งเช้าเจ้าพนักงานไปกราบทูลให้พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบ พระองค์จึงรับสั่งให้ประกาศว่า นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ผู้ใดพบเห็นสุนัขที่โหดง่าให้หมก เมื่อคนทั้งหลายได้ยินเช่นนั้นก็พากันฆ่าสุนัขในที่ต่าง ๆ ฝูงสุนัขในป่าซ้าก็พลอยถูกฆ่าเป็นจำนวนมาก

พระโพธิสัตว์เห็นบริวารถูกฆ่าตายเช่นนั้น ก็สืบทุไคความว่าการที่สุนัขทั้งหลายถูกฆ่าก็เพราะมีสุนัขไปกักกินสายหนึ่งในรถพระที่นั่ง พระโพธิสัตว์คิดว่าสุนัขที่ไปกักกินสายหนึ่งนั้นจะต้องเป็นสุนัขในพระราชวังเท่านั้น เมื่อคิดดังนี้แล้วพระโพธิสัตว์ก็เข้าไปกราบทูลพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า สุนัขที่กักกินสายหนึ่งนั้นเป็นสุนัขในพระราชวังมิใช่สุนัขเหล่าอื่น พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงเห็นชอบด้วย จึงให้พระโพธิสัตว์พิสูจน์ความจริง พระโพธิสัตว์จึงให้เอาหญ้าขากับน้ำมัน เปรียงกรอกปากสุนัขในพระราชวังเหล่านั้น สุนัขเหล่านั้นก็อาเจียนมีสายหนึ่งปนออกมา

พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงเห็นความฉลาดของพระโพธิสัตว์ ก็ทรงพอพระทัย จึงพระราชทานอภัยโทษให้แก่บรรดาสุนัขทั้งหลาย

สุนัขจึงจอก ภูเท่าทันนิกเลงสุราที่แกลังนอนทำเป็นตาย เพื่อจะทำร้ายตน มีปรากฏอยู่ใน ลิลิตลิลิตชาดก ดังนี้

ลิลิตลิลิตชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุนัขจึงจอกอาศัยอยู่ในป่าซ้าแห่งหนึ่งพร้อมด้วยบริวาร ในครั้งนั้นมีงานมหรสพในกรุงราชคฤห์ คนทั้งหลายต่างก็พากันไปดื่มสุรา ร้องรำทำเพลงกันตามภาษาคนเมา มีนักเลงสุราคนหนึ่งสั่งเหล่าและเนื้อมากิน เมื่อได้รับคำตอบว่าเนื้อหมดแล้ว นักเลงสุรายุ้นั้นจึงออกจากบ้านสุราไปเพื่อจะฆ่าสุนัขจึงจอกเอาเนื้อมาเป็นอาหาร ครั้นถึงป่าซ้าก็ถือไม้ค้อนนอนนิ่งอยู่ทำเป็นเหมือนคนตาย

เมื่อพระโพธิสัตว์และบริวารเห็นนักเลงสุรานอนอยู่ก็สงสัยว่า ไม่ใช่คนตาย จึงไปยืนอยู่ใกล้ลม พอใกล้ก็รู้ว่าไม่ใช่คนตาย พระโพธิสัตว์จึงไปคาบไม้ค้อนออกมา แต่นักเลงสุรายังคงยึดไม้ค้อนไว้อย่างแน่น พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า "ถ้าท่านเป็นคนตายก็ คงไม่ยึดไม้ค้อนไว้อย่างนี้" นักเลงสุราเห็นว่าสุนัขจึงจอกูเห่าทันจึงลุกขึ้น ขว้าง ไม้ค้อนไปยังสุนัขจึงจอกแต่ไม่ถูก พระโพธิสัตว์ก็นำบริวารหนีไป ส่วนนักเลงสุราก็กลับไปด้วยความผิดหวัง

หนู รู้เห่าทันสุนัขจึงจอกที่หลอกกินบริวารของตน และสามารถฆ่าสุนัขจึงจอกได้ มีปรากฏอยู่ในมุสิกชาดก^๑

เหี้ย รู้เห่าทันคางสที่คิดจะฆ่าตน และขับไล่คางสให้หนีไปได้ มีปรากฏอยู่ในโคธชาดก (๑)^๒ และโคธชาดก (๒)^๓

โคธชาดก (๑) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเหี้ย อาศัย อยู่ที่จอมปลวกใกล้อาศรมของคางสตนหนึ่ง พระโพธิสัตว์ไปนมัสการและฟังคำสอนของ คางสเป็นประจำ ครั้นต่อมาคางสนั้นไปอยู่ที่อื่น มีคางสตัว^๔ คนหนึ่งมาอยู่แทน วันหนึ่ง ชาวบ้านเอาเนื้อเหี้ยทำอาหารมาถวายคางสตัวคนนั้น เมื่อคางสตัวกินเนื้อเหี้ยก็คิดใจ คิดว่าถ้าเหี้ยตัวใหญ่นั้นมาหาเราก็จะฆ่ากินเสีย เมื่อคิดแล้วคางสก็ถือไม้ค้อนเตรียมไว้ เพื่อจะหาร้ายพระโพธิสัตว์

^๑ ภูวนิพนธ์, หน้า ๑๑๕.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๒, หน้า ๓๖๘ - ๓๗๑.

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๔, หน้า ๓๓๒ - ๓๓๔.

^๔ ภูคางปโต

ครั้นเวลาเย็นพระโพธิสัตว์ออกจากจอมปลวกจะไปนมัสการคายน เมื่อไปถึง
 อาศรมเห็นภริยาของคายนกตึกนึกคิดว่า คายนนี้ไม่นั่งอยู่ในที่ที่เคยนั่งเหมือนแต่ก่อน
 ทั้งคอยจ้องมองเราแปลกกว่าครั้งก่อน ๆ คงจะทำร้ายเราเป็นแน่ พระโพธิสัตว์จึงไป
 อยู่ทางใต้ลมไถ่กลืนเนื้อเหี้ยจากคายนสักแนใจว่า คายนนี้คงจะกินเนื้อเหี้ยแล้วคิดใจจึง
 คิดทำร้ายตน พระโพธิสัตว์จึงถอยห่างออกไป เมื่อคายนเห็นว่าเหี้ยรู้ทันก็เอาไม้คอน
 ขวางตามไปถูกที่หาง ครั้นถอยห่างออกไปแล้วพระโพธิสัตว์จึงกล่าวติเตียนคายนว่า
 เป็นผู้หลอกลวง ทำตนเป็นผู้ทรงศีลแต่กลับเป็นเหมือนโจร จากนั้นก็ชูคายนชวีให้หนีไป
 ไม่เช่นนั้นจะประจานความชั่วของคายนให้คนทั้งหลายไคร้ทั่วกัน ฝ่ายคายนได้ฟังคำของ
 พระโพธิสัตว์เช่นนั้นก็รีบหนีไปกลัวความกลัว

โคธชาตก (๒) มีใจความสำคัญเหมือนโคธชาตก (๑)

นกกะจาบ ใช้อุบายหนีรอดจากนายพรานได้ มีปรากฏอยู่ในวัฏฏชาตก^๑ ดังนี้

วัฏฏชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกะจาบ
 ถูกนายพรานจับได้พร้อมกับนกกะจาบอีกเป็นจำนวนมาก พระโพธิสัตว์คิดว่าถ้าเรา
 กินอาหารที่นายพรานให้เราจะต้องถูกขายต่อเป็นแน่ แต่ถ้าเราไม่กินอาหารร่างกาย
 ก็จะซูบผอม คนทั้งหลายก็คงไม่ต้องการเรา เมื่อคิดดังนี้พระโพธิสัตว์ก็อดอาหารจน
 ร่างกายซูบผอม คนทั้งหลายเห็นก็ไม่ซื้อเอาไป ครั้นนายพรานขายนกอื่นหมดแล้วเหลือ
 เพียงพระโพธิสัตว์ตัวเดียว นายพรานจึงจับพระโพธิสัตว์ออกจากกรง เพื่อจะตรวจดูว่า
 เป็นเพราะอะไรจึงไม่มีคนซื้อ พระโพธิสัตว์ได้โอกาสก็รีบบินหนีไป

นกกแก้ว ไม่พูดในสิ่งที่จะทำให้เกิดทุกข์ ถึงแม้จะเป็นความจริง มีปรากฏอยู่ในราชชาตก^๒
 ดังนี้

^๑มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาตกกัฏฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๒๔๗ - ๓๐๒.

^๒มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาตกกัฏฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๑๓๕ - ๑๓๘.

ราชาขก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแก้วชื่อราชา มีน้องชายตัวหนึ่งชื่อโปฏฐปาทะ นกแก้วทั้งสองอาศัยอยู่ในบ้านของพรหมณ์ผู้หนึ่ง พรหมณ์ผู้นี้มีภรรยาเป็นคนไม่มีศีลธรรม เวลาที่พรหมณ์จะเดินทางไปค้าขายยังเมืองอื่น ก็ส่งนกแก้วทั้งสองให้คอยดูการกระทำของภรรยาของตนไว้ คราวหนึ่งเมื่อพรหมณ์ออกเดินทางไปค้าขายแล้ว นางพรหมณ์ก็ประพฤติในทางที่ไม่ถูกไม่ควร เมื่อโปฏฐปาทะเห็นเช่นนั้นจึงถามพี่ชายว่า มารดาของเราทำลามกเช่นนี้ เราควรจะทำกล่าวตักเตือนหรือไม่ ราชะตอบว่า เราไม่ควรว่ากล่าวตักเตือนเลย แต่โปฏฐปาทะไม่เชื่อฟังไปว่ากล่าวตักเตือนนางพรหมณ์ไม่ให้ประพฤติชั่ว นางพรหมณ์ได้ฟังเช่นนั้นก็โกรธ จับโปฏฐปาทะบีบคอจนตายแล้วโยนเข้าไปในกองไฟ

ฝ่ายพรหมณ์เมื่อกลับมาจากการค้าขายก็ถามภรรยาว่า นางพรหมณ์ได้คบหาสมาคมกับชายอื่นบ้างหรือไม่ ราชะพระโพธิสัตว์กล่าวว่าปราชญ์ทั้งหลายย่อมไม่พูดในสิ่งที่จะทำให้ตนเองได้รับความทุกข์ ถึงสิ่งนั้นจะเป็นความจริงก็ตาม ถ้าพูดไปก็จะเหมือนกับโปฏฐปาทะที่ถูกโยนเข้าไปในกองไฟ เมื่อกล่าวแล้วเช่นนั้นก็ลาพรหมณ์ไปอยู่ที่อื่น เพราะเกรงว่านางพรหมณ์จะทำร้ายตน

นกพิราบ ภูเท่าหันกาที่ไซ้ขุบายจะหลอกกินเนื้อและปลาในโรงครัว มีปรากฏอยู่ใน กโปตชาคก (๑) โฉลชาคก กโปตชาคก (๒) และมณีชาคก^๑ ภูเท่าหันคาบสที่คคจะฆ่าตน มีปรากฏอยู่ในโรมชาคก^๒ ดังนี้

โรมชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกพิราบ อาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีคาบสตนหนึ่งมาสร้างอาศรมอยู่ใกล้บริเวณนั้น นกพิราบ

^๑ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๒๕.

^๒มหาหมคฤวารชวิทยาลัย, ชาคกัฏฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๑๓๓ - ๑๓๖.

ทั้งหลายต่างก็พากันไปฟังคำสอนของคายนุเป็นประจำ ครั้นต่อมาคายนุขึ้นไปอยู่ที่อื่น มีคายนุชั่ว* คนหนึ่งมาอยู่แทน นกพิราบนั้นก็ยังคงไปนมัสการคายนุตามที่เคยปฏิบัติกันมา วันหนึ่งชาวบ้านจับนกพิราบได้จึงเอาน้ำมาทำอาหารไปถวายพระคายนุ เมื่อคายนุกินเนื้อ นกพิราบก็คิดใจ คิดจะฆ่านกพิราบเอามาทำอาหารอีก จึงถือไม้คอนไปนั่งรอฝูงนกพิราบอยู่

ครั้นฝูงนกพิราบมาถึงอาศรม เห็นกิริยาของคายนุก็สงสัย เพราะมีอาการแปลก ไปจากเดิม พระโพธิสัตว์จึงไปอยู่ที่ใดลมได้กลิ่นนกพิราบจากคายนุรู้ว่า คายนุนี้กินเนื้อ นกพิราบแล้วคิดใจคิดจะจับพวกเรากินอีก เมื่อรู้ดังนี้ก็พาบวิหารลอยห่างออกไป ฝ่ายคายนุ เห็นนกพิราบลอยห่างออกก็พูดควยวาจาอ่อนหวานให้ฝูงนกเข้าไปหาตน พระโพธิสัตว์จึง กล่าวแก่คายนุว่า พวกเราทั้งหลายรู้ว่าท่านจะทำอันตรายแก่พวกเรา ด้วยเหตุนี้นกพิราบทั้งหลายจึงไม่อาจเข้าไปใกล้ท่านได้ เมื่อคายนุเห็นว่านกพิราบรู้ทันจึงขว้างไม้คอนไปยัง ฝูงนกพิราบนั้นแต่ไม่ถูก จากนั้นพระโพธิสัตว์ก็พูดกับคายนุให้หนีไป ไม่เช่นนั้นจะประจาน ความชั่วของคายนุให้คนทั้งหลายได้รู้ทั่วกัน แล้วพาบวิหารบินหนีไป ฝ่ายคายนุได้ฟังคำ ของพระโพธิสัตว์เช่นนั้นก็รีบหนีไปด้วยความกลัว

นกุลโถ ใช้ขยายยั่วเหยี่ยวจนหนีรอดจากเหยี่ยวมาได้ มีปรากฏอยู่ในสฤตคัมภีระกัฏ
คังนี้

สฤตคัมภีระกัฏ : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกุลโถ^๒ เหยี่ยวหาอาหารกินอยู่ตามก้อนหินที่คนเขาโถไว้ วันหนึ่งนกุลโถออกไปหากินที่อื่นถูกเหยี่ยวจับได้ จึงร้องกร่ำกรวดว่า "เราไม่ควรมาหากินผิดที่เลย ถ้าวันนี้เราหากินอยู่ที่เดิม

^๑ ภูคายนุโส

^๒ มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาตคัมภีระกัฏ, ภาค ๓, หน้า ๓๖ - ๓๘.

^๓ ลาปสฤโณ

เหยียนักกัจจับเราไม่ได้" เหยี่ยวถามว่า "ก็ถิ่นเดิมของท่านอยู่ที่ไหนแล้ว" นกมูลไถตอบว่า "อยู่ที่ถ้ำกอนมูลไถ" เหยี่ยวได้ฟังเช่นนั้นก็เกิดมานะ จึงท่านนกมูลไถว่า "ถึงแม้ว่าเจ้าจะกลับไปอยู่ถิ่นเดิมของเจ้าก็ไม่พ้นเราไปได้" ว่าแล้วก็ปล่อยนกมูลไถให้กลับไปยังถิ่นเดิม

เมื่อนกมูลไถกลับไปอยู่ถ้ำกอนมูลไถแล้วก็ขึ้นไปอยู่บนถ้ำกอนดินใหญ่กอนหนึ่ง เรียกเหยี่ยวให้ลงไปจับตน เหยี่ยวก็ร่อนลงไปเพื่อจะโฉบนกมูลไถ นกมูลไถรีบหลบลงระหว่างถ้ำกอนดินโดยเร็ว เหยี่ยวยังไม่ทันหน้าอกกระทบกอนดินโดยแรง ถึงแก่ความตายอยู่ ณ ที่นั้น

พฤติกรรมของสัตว์ที่โง่เขลา

สัตว์ในชาติภพภูถาที่โง่เขลา มีดังนี้

จระเข้ ก็มักจะจับลิงแต่กลับถูกลิงใช้อุบายหลอกดวงใจสำเร็จ มีปรากฏอยู่ในวานรินท-
ชาคก^๑ สูงสูมารชาคก^๒ ภูมิลชาคก^๓ และวานรชาคก^๔ ดังนี้

วานรินทชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิง เทียวหากินอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีจระเข้สองตัวตัวเมียอาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้น วันหนึ่งนางจระเข้มีอาการแพทองอยากจะกินหัวใจลิง จระเข้ผู้เป็นสามีจึงไปนอนคอยอยู่บนแผ่นดินเพื่อจะจับพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์รู้เท่าทันกระโจกเหยียบศิระชะจระเข้หนีรอดไปได้

^๑มหาหมฏฐาชาคกวิทยาลัย, ชาคกภฏฐถา, ภาค ๒, หน้า ๖๕ - ๖๘.

^๒มหาหมฏฐาชาคกวิทยาลัย, ชาคกภฏฐถา, ภาค ๓, หน้า ๒๑๐ - ๒๑๓.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓ - ๒๑๔.

^๔มหาหมฏฐาชาคกวิทยาลัย, ชาคกภฏฐถา, ภาค ๔, หน้า ๓๕๓ - ๓๕๕.

^๕อุวทยาพนธ์, หน้า ๕๗.

สูงสูมารชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิง อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ไกลแม่น้ำแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นมีจระเข้สองตัวตัวเมียอาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้น วันหนึ่งนางจระเข้แพทองอยากจะกินหัวใจลิง จระเข้ผู้เป็นสามีจึงไปหลอกพระโพธิสัตว์ว่า อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำมีผลไม้อร่อย ๆ มากมาย ถ้าพระโพธิสัตว์ปรารถนาจะไปตบกินก็จะเป็นผู้นำไป พระโพธิสัตว์หลงเชื่อยอมไปกับจระเข้เข้ นั้น และเมื่อรู้ว่าจระเข้ต้องการหัวใจของคน ก็หลอกจระเข้เข้าหัวใจอยู่ที่ต้นไม้ตะเคียน ถ้าจระเข้ต้องการก็ให้ครั้งจระเข้พาพระโพธิสัตว์ไปถึงต้นไม้ตะเคียน พระโพธิสัตว์ก็กระโดดขึ้นต้นไม้ตะเคียนหนีเอาตัวรอดไปได้

กมลธิดาชาคก และ วานรชาคก มีใจความสำคัญเหมือนสูงสูมารชาคก

นาค เสียดูสุนัขจิ้งจอกที่สุนัขจิ้งจอกแบ่งปลาท่อนหัวและท่อนหางให้แก่กันทั้งสอง ส่วนท่อนกลางสุนัขจิ้งจอกเอาไปกินเอง มีปรากฏอยู่ในทัพพะนุปณชาคก^๒

นาค บอกความลับของตนแก่ฤๅษีว่าทำอะไรจึงจะจับพวกนาคได้ ฤๅษีบอกความลับนี้แก่ครุฑ ครุฑจึงรู้วิธีจับนาค มีปรากฏอยู่ในปณตกรชาคก^๓

ปลา ถูกนกยางไขอุบายหลอกจับเอาไปกินจนหมดสระ มีปรากฏอยู่ในพกชาคก^๔

^๑ ภูวนิพนธ์, หน้า ๑๕๕.

^๒ ภูวนิพนธ์, หน้า ๑๑๗.

^๓ ภูวนิพนธ์, หน้า ๑๐๗

^๔ ภูวนิพนธ์, หน้า ๕๓.

ลิ่ง ถอนคนไม่ขึ้นมาดูรากก่อนว่าสั้นหรือยาว ถ้ารากสั้นก็รคน้ำแค่น้อย ถ้ารากยาวก็รคน้ำมาก ทำให้คนไม่เสียหายเป็นจำนวนมาก มีปรากฏอยู่ในอารามพุทธชاذก (๑)^๑ และอารามพุทธชاذก (๒)^๒ ทั้งถัวจำนวนมากที่อมไว้ในปากและที่กำไว้ในมือทั้งสอง เพื่อจะไปหาถัวเพียงเมล็ดเดียวที่ตกลงไป มีปรากฏอยู่ในภพายมฤตชاذก^๓ ใจความสำคัญแต่ละเรื่อง มีดังนี้

อารามพุทธชاذก (๑) : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบุรุษบัณฑิต อยู่ในเมืองพาราณสี ในครั้งนั้นได้จัดให้มีงานนักขัตฤกษ์ขึ้นในเมือง นายอุทยานกิดจะไปดูนักขัตฤกษ์ จึงเรียกสิงห์จำฝูงมาสั่งไว้ว่า ให้สิงห์ทั้งหลายช่วยกันรคน้ำคนไม่ในอุทยานจนกว่าตนจะกลับมา เมื่อนายอุทยานไปแล้วสิงห์จำฝูงก็บอกบริวารให้ช่วยกันรคน้ำคนไม่และเพื่อเป็นการประหยัคน้ำ จึงให้ถอนคนไม่ขึ้นมาดูรากก่อน ถ้าคนใดรากยาวก็ให้ใช้น้ำมาก คนใดรากสั้นก็ให้ใช้น้ำแค่น้อย สิงห์ทั้งหลายก็ทำตามคำของสิงห์จำฝูงทุกประการ

ขณะนั้นพระโพธิสัตว์เดินผ่านมา เห็นสิงห์ถอนคนไม่ขึ้นมาดูรากก่อนแล้วก็อัยรคน้ำ จึงกล่าวติเตียนสิงห์ทั้งหลายว่าโง่เขลา ทำในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ เพราะการทำเช่นนี้ทำให้คนไม่ได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก เมื่อกกล่าวติเตียนสิงห์ทั้งหลายแล้วพระโพธิสัตว์ก็เดินจากไป

อารามพุทธชاذก (๑) มีใจความสำคัญเหมือนอารามพุทธชاذก (๒)

ภพามฤตชاذก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ของพระเจ้ากรุงพาราณสี ในครั้งนั้นพระเจ้ากรุงพาราณสีได้เสด็จยกกองทัพไปปราบ

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฎฐกถา, ภาค ๒, หน้า ๒๓ - ๒๕.

^๒มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฎฐกถา, ภาค ๔, หน้า ๘๘ - ๘๑.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฎฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๘๗ - ๑๐๐.

จราจรที่ชายแดน เมื่อยกกองทัพมาถึงประตูพระราชอุทยานก็โปรดให้หยุดพัก พวกทหาร
ได้นำเอาถั่วมาใส่รางไว้สำหรับให้ม้ากิน มีลิงตัวหนึ่งลงมาจากต้นไม้หยิบเอาถั่วใส่ปาก
จนเต็ม แล้วยังกำไว้ในมือทั้งสองข้าง จากนั้นก็ปีนกลับขึ้นไปนั่งอยู่บนต้นไม้ ขณะที่นั่งอยู่
บนต้นไม้ นั้น ถั่วเมล็ดหนึ่งหลุดจากมือตกลงบนพื้นดิน ลิงตัวนั้นคายถั่วในปากออกและทิ้ง
ถั่วที่กำไว้ในมือทั้งสองเสีย กระโดดลงไปหาถั่วเมล็ดที่ตกลงไปนั้น เมื่อหาไม่ได้ก็กลับ
ขึ้นไปนั่งบนเขาอยู่บนต้นไม้

พระเจ้ากรุงพาราณสีทอดพระเนตรเห็นอาการของลิง เช่นนั้น ก็ทรงสงสัยจึง
ตรัสถามอำมาตย์ว่า ลิงตัวนั้นทำอะไรอยู่ อำมาตย์กราบทูลว่า ลิงตัวนั้นโง่เขลาเบา
ปัญญา หึงของจำนวนมากเสียแล้วเที่ยวหาของเล็กน้อย คือหึงถั่วที่อมและที่กำไว้แล้ว
เที่ยวหาถั่วเมล็ดหนึ่งที่ตกลง เหมือนกับการที่พระองค์ยกกองทัพมาในฤดูฝนเช่นนี้ไม่
สะดวกในการเดินทัพ จะทำให้ไพร่พลเสียหายมาก เพียงเพื่อพระราชประสงค์จะได้
บ้านชายแดนเพียงเล็กน้อย ย่อมเป็นการไม่สมควร ขอพระองค์อย่าได้ยกกองทัพในฤดูนี้
เลย พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงฟัง เช่นนั้นก็ทรงเห็นชอบตามคำกราบทูลของอำมาตย์
จึงโปรดให้ยกกองทัพกลับพระนคร ฝ่ายพวกที่ก่อการจราจรที่ชายแดน พอทราบข่าวว่า
พระเจ้ากรุงพาราณสียกกองทัพมาปราบก็แตกหนีไปสิ้น

กา พยายามวิคิน้ำในมหาสมุทรให้แห้ง เพื่อค้นหาภรรยาของตนที่ถูกคลื่นซัดตกลงไปใน
มหาสมุทร มีปรากฏอยู่ในกาชาดก* ดังนี้

กาชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสมุทรเทวดา
ในครั้งนั้นมีกาสามีภรรยาคนหนึ่ง พวกมันบินไปตามริมฝั่งมหาสมุทร ไปพบสุราอาหารที่คน
ทิ้งหลายทิ้งไว้หลังจากทำพิธีกรรมแก่พญานาค กาทั้งสองได้กินสุราอาหารนั้นจนอึมหน้า

เมื่อราชสีห์เห็นนางเนื้อก็เข้าไปหา แล้วเลียตามร่างกายของนางเนื้อด้วย
ความรัก เมื่อพิษเข้าสู่ร่างกายของราชสีห์ก็ถึงแก่ความตาย จากนั้นคนเลี้ยงโคก็นำ
เอาเนื้อ เขี้ยว เล็บ และหนังของราชสีห์ไปมอบแก่เศรษฐี เศรษฐีก็กล่าวติเตียนราชสีห์
ว่าตายเพราะความรัก แล้วกล่าวสั่งสอนบ่าวไพร่ของคนไม่ให้ไว้ใจใคร แม้จะเป็นคนที่
คุ้นเคยกันก็ตาม เพราะความคุ้นเคยอาจนำภัยมาสู่ได้เหมือนนางเนื้อที่นำยาพิษมาสู่
ราชสีห์นี้

ราชสีห์กับสุนัขจิ้งจอก มีปรากฏอยู่ในสัทโศภนุชชาคก^๑ ดังนี้

สัทโศภนุชชาคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์
อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ราชสีห์นั้นไปผูกสมัครรักใคร่กับนางสุนัขจิ้งจอกจนมีลูกด้วยกัน
ตัวหนึ่ง ลูกของสัตว์ทั้งสองนี้มีรูปร่างและมีสีขนเหมือนราชสีห์ผู้เป็นบิดา แต่มีเสียงเหมือน
สุนัขจิ้งจอกผู้เป็นมารดา วันหนึ่งมีฝนตกลงมา เมื่อฝนหยุดแล้วราชสีห์ทั้งหลายต่างก็บันลือ
เสียงเล่นกันด้วยความคึกคะนอง ฝ่ายลูกของราชสีห์ที่เกิดกับนางสุนัขจิ้งจอกก็บันลือเสียง
เล่นบ้าง แต่เสียงนั้นเป็นเสียงของสุนัขจิ้งจอก เมื่อราชสีห์ทั้งหลายได้ยินก็หยุดบันลือ
เสียงกลัวละอายใจว่า สุนัขจิ้งจอกมาร้องแข่งกับตน

ขณะนั้นลูกของราชสีห์ตัวหนึ่งมีความสงสัยจึงถามบิดาว่า ราชสีห์ตัวนี้มีรูปร่าง
เหมือนเรา แต่มีเสียงแตกต่างออกไป ราชสีห์ตัวนี้มีชื่อว่าอะไร พระโพธิสัตว์ได้ฟังเช่นนั้น
จึงตอบว่า "ราชสีห์ตัวนี้เป็นน้องของเจ้าแต่แม่เขาเป็นสุนัขจิ้งจอก ราชสีห์ตัวนี้มีรูปร่าง
เหมือนพวกเรา แต่มีเสียงเหมือนสุนัขจิ้งจอก

ครั้นต่อมาพระโพธิสัตว์ก็เรียกลูกของตนที่เกิดกับนางสุนัขจิ้งจอกตัวนั้นมาสั่งสอน
ไม่ให้บันลือเสียงต่อไป เพราะจะทำให้ผู้อื่นรู้ชาติกำเนิดที่แท้จริงของตน เมื่อได้ฟังคำ

สั่งสอนของบิดาแล้ว ลูกราชสีห์ตัวนั้นก็ไม่วางใจเสียเลย

หงส์กับกา มีปรากฏอยู่ในวินิลกชาดก^๑ ดังนี้

วินิลกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าวิเท-
ราช ในครั้งนั้นมีหงส์ตัวหนึ่งไปผูกสมัครักใคร่กับกา จนมีลูกด้วยกันตัวหนึ่ง มีรูปร่าง
คล้ายมารดาชื่อว่าวินิลกะ ครั้นต่อมาลูกสาวของหงส์ไปรับวินิลกะมาอยู่ด้วย แต่วินิลกะ
เป็นผู้ไม่รู้จักประมาณตน บิดาจึงให้นากลับไปส่งไว้ในที่เดิม^๒

ลากับม้า มีปรากฏอยู่ในวาทัคคสินธวชาดก^๓ ดังนี้

วาทัคคสินธวชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นม้าชื่อ
วาทัคคสินธวะ เป็นม้ามงคลของพระเจ้ากรุงพาราณสี วันหนึ่งคนเลี้ยงม้าได้นำวาทัคค-
สินธวะไปอาบน้ำที่แม่น้ำ มีนางลาตัวหนึ่งชื่อภักทลี เห็นพญาม้าก็มีจิตรักใคร่ ห้วนไหว
ค้ำยอ่านาจแห่งคันทหาถึงกับออกหยาดน้ำ ร่วงกายชุ่มผอมลง ลูกของนางเห็นกิริยาอาการ
ของมารดาผิดปกติเช่นนั้นก็เข้าไปถามนางลา นางลาอดึกเอื่อนไม่ยอมบอก แต่เมื่อถูก
ซักไซ้หนักเข้านางลาก็บอกความจริงให้ลูกผู้ทุกประการ ลูกลาจึงรับอาสาจะไปพา
พญาม้ามาให้ได้ จากนั้นก็ไปคอยพญาม้าคอนเวลามาอาบน้ำ เมื่อพญาม้ามาก็เล่าเรื่อง
ของมารดาให้ฟัง และถ้าพญาม้าไม่ช่วยเหลือครั้งนี้มารดาก็คงจะต้องตายแน่ พญาม้ารับ
จะช่วยชีวิตนางลาแล้วบอกให้ไปพานางลามาพบ ลูกลาทำตามรีบไปพามารดามาพบ

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๓, หน้า ๔๘ - ๕๑.

^๒ภูวิทยานิพนธ์, หน้า ๗๓.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๔, หน้า ๘๐ - ๘๔.

พญาม้า เมื่อพญาม้าเห็นนางลาภก็เข้าไปหา แต่นางลาภทำที่เป็นเล่นตัวไม่ยอมมอบตัวแก่ พญาม้าโดยง่าย ยกเท้าขึ้นตีกพญาม้า พญาม้าเมื่อถูกนางลาภตีกก็ได้รับความเจ็บปวด จึงเดินหนีไป ฝ่ายนางลาภเมื่อเห็นพญาม้าหนีกลับไปก็เศร้าโศกเสียใจล้มพุนอยู่ที่นั่น

สัตว์ที่เป็นศัตรูกลับเป็นมิตร

ครุฑกับนาค มีปรากฏอยู่ในบัณฑิตยศาสตร์^๑ และอุรคชาตก^๒ ดังนี้

บัณฑิตยศาสตร์ : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาครุฑ ไปขอร้องฤษีให้ถามความลับจากพญานาคว่า เพราะเหตุใดพวกครุฑจึงจับพจนาคไม่ได้ มีนาคคนหนึ่งชื่อบัณฑิตยนาคราช บอกความลับนี้แก่ฤษี ฤษีก็นำไปบอกแก่พญาครุฑอีกต่อหนึ่งซึ่งที่รับปากกับบัณฑิตยนาคราชว่า จะไม่แพร่งพรายความลับนี้แก่ผู้ใด เมื่อพญาครุฑรู้ว่าจะจับพญานาคได้อย่างไรแล้ว ก็ตรงไปหาบัณฑิตยนาคราชและจับบัณฑิตยนาคราชไว้ได้ จากนั้นได้สอนพญานาคว่า ไม่ควรจะบอกความลับของตนแก่ผู้ใด เมื่อพญาครุฑกล่าวสั่งสอนพญานาคแล้ว บัณฑิตยนาคราชได้ร้องขอชีวิตของตนแก่พญาครุฑ พญาครุฑก็ปล่อยบัณฑิตยนาคราชไป ต่อมาสัตว์ทั้งสองที่เคยเป็นศัตรูกัน ก็สนิทสนมคุ้นเคยกลับเป็นมิตรกัน^๓

อุรคชาตก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นคาบส อาศัยอยู่อยู่ที่บรรณศาลา ริมฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่ง ในครั้งนั้นในเมืองพาราณสีมีงานมหรสพ คนทั้งหลายจำนวนมาก เทวคา นาค และครุฑ ต่างก็มาร่วมงานมหรสพนั้น มีนาคคนหนึ่งไปยืนดูมหรสพได้เอามือไปแตะที่ไหล่ของครุฑโดยที่ไม่รู้ว่าเป็นครุฑ เมื่อครุฑหันกลับมาดูก็รู้ว่า

^๑มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาตกกัฎฐกถา, ภาค ๗, หน้า ๒๘๓ - ๓๐๑.

^๒มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ชาตกกัฎฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๑๕ - ๑๘.

^๓อุทฺตนิพนธ์, หน้า ๑๐๗.

เป็นนาค และเมื่อนาคมองถูกใจว่าเป็นครุฑ จึงตกใจกลัวรีบหนีออกจากเมืองตรงไปยัง
ท่าน้ำ ครุฑก็ไล่ติดตามไปเพื่อจะจับนาคกินเป็นอาหาร

ขณะนั้นคาบสกำลังอาบน้ำอยู่ในแม่น้ำ ได้เปลื้องผ้าส่วนหนึ่งกองไว้ที่ริมฝั่ง
เมื่อนาคหนีมาถึงสถานที่นั้นก็คิดจะฟุ้งคาบส จึงแปลงกายเป็นแก้วมณีเข้าไปซ่อนอยู่ในผ้า
ของคาบสนั้น ฝ่ายครุฑตามมาทันเห็นนาคเข้าไปอาศัยอยู่ในผ้าของคาบสก็ไม่อาจจะเลิก
ผ้าขึ้นเองได้ เพราะความเคารพคาบส จึงร้องบอกแก่คาบสว่า "พระองค์เจ้าผู้เจริญ
ข้าพเจ้ายกกำลังหิว ขอพระองค์เจ้าได้โปรดเลิกผ้าของพระองค์เจ้าออกเถิด ข้าพเจ้าจะ
ได้กินนาคตัวนี้" คาบสกล่าวว่า "ผู้ใดมีความเคารพยำเกรงบรรพชิต แม้ว่าจะหิวเพียง
ใดก็ไม่อาจเลิกผ้าจับนาคมากิน ผู้นั้นจักว่าเป็นผู้ประเสริฐ จะมีชีวิตยืนนาน ขอให้
อาหารทิพย์จงเกิดแก่ผู้นั้น ท่านอย่าได้ทำบาปด้วยการกินนาคตัวนี้เลย" เมื่อคาบสกล่าว
แล้วเช่นนั้นก็ขึ้นจากน้ำ พาสัตว์ทั้งสองไปยังบรรณศาลา กล่าวพรรณาคูของเมตตาให้
ครุฑและนาคมีความรักใคร่สามัคคีกัน ตั้งแต่นั้นมาสัตว์ทั้งสองก็สามัคคีรักใคร่อยู่ร่วมกัน
ด้วยความสุขสืบมา

งูกับพังพอน มีปรากฏอยู่ในนฤทธารก^๑ ดังนี้

นฤทธารก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤๅษี อาศัยอยู่ใน
ป่าหิมพานต์ได้อบรมสั่งสอนงูกับพังพอน ซึ่งทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอให้มีความสามัคคี
รักใคร่กัน สัตว์ทั้งสองต่างก็เชื่อฟังเป็นมิตรกันตั้งแต่นั้นมา^๒

^๑มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ชาตกัฎฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๖๘ - ๗๐.

^๒อุทธานิพนธ์, หน้า ๕๕.

สัตว์ที่มีกำลังมากกลับแพ้สัตว์ที่มีกำลังน้อย

สัตว์ในชาติภพภูถาที่มีกำลังความสามารถมาก กลับแพ้สัตว์ที่มีกำลังความสามารถน้อย มีดังนี้

ปุบิข้างกินเป็นอาหาร มีปรากฏอยู่ในสุวณณกัถกภูถาถคก^๑ ดังนี้

สุวณณกัถกภูถาถคก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นข้างมีร่างกายใหญ่โต พริ้งพร้อมด้วยบริวารจำนวนมาก ในครั้งนั้นมีปุบิตัวหนึ่ง สีทอง อาศัยอยู่ในหนองน้ำแห่งหนึ่ง ปุบิตัวนี้มีร่างกายใหญ่โตประมาณเท่าลานนวกข้าว จิบข้างกินเป็นอาหารอยู่เสมอ จนฝูงข้างไม่กลาลงไปในหนองน้ำนั้นเพราะความกลัว

พญาข้างพระโพธิสัตว์กิดจะจับปุบิใหญ่ตัวนั้น จึงพาข้างบริวารไปอาบน้ำในหนองน้ำ เมื่อจะขึ้นจากน้ำพญาข้างก็ให้ข้างอื่น ๆ ขึ้นก่อน ส่วนตนเองจะขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย ขณะนั้นปุบิใหญ่ก็ไชกามหนีบที่เท้าของพญาข้างไว้มั่นคง พญาข้างไม่สามารถจะลากปุบิใหญ่ขึ้นมาได้ ปุกลับฉุดพญาข้างเข้าไปใกล้ปากของตนเพื่อจะกินข้างนั้น พญาข้างร้องขอความช่วยเหลือแต่ข้างทั้งหลายก็ใจกลัวพากันวิ่งหนีไป เหลืออยู่แต่ภรรยาของพญาข้างเพียงตัวเดียวเท่านั้น นางข้างเข้าไปปลอบพญาข้างผู้เป็นสามี และวิงวอนขอร้องให้ปุบิปล่อยสามีของนาง ครั้นปุบิไค้พึงคำวิงวอนของนางข้างก็ใจอ่อนวางกามปล่อยเท้าของพญาข้างออก พญาข้างไค้โอกาสจึงยกเท้ากระที่บดกลางหลังของปุบิจนกระคองแตกกระจายไป บรรดาข้างทั้งหลายก็ช่วยกันลากซากปุบิขึ้นมาไว้บนบก แล้วช่วยกันเหยียบย่ำจนซากปุบิแหลกละเอียด

หนูกัดสุนัขจิ้งจอกตาย มีปรากฏอยู่ในมุสิกชาดก^๑ ดังนี้

มุสิกชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหนู ฐู่เท่าทันสุนัขจิ้งจอกที่หลอกจับบริวารของคนกินทุกวัน ตีเทียบสุนัขจิ้งจอกว่าประพาศิชั่วแต่แก่ง ทำเป็นผู้ทรงศีล จากนั้นก็กัดสุนัขจิ้งจอกถึงแก่ความตาย^๒

หนูฆ่าเสือโคร่งได้ มีปรากฏอยู่ในคัจฉกสุกรชาดก^๓ และวัฏกีสุกรชาดก^๔ ดังนี้

คัจฉกสุกรชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา เห็นความอัศจรรย์ที่บรรดาหมูทั้งหลายรวมใจกันต่อสู้เสือโคร่ง และสามารถฆ่าเสือโคร่งได้^๕

วัฏกีสุกรชาดก : มีใจความสำคัญเหมือนคัจฉกสุกรชาดก

หมูหาราชสีห์รบ มีปรากฏอยู่ในสุกรชาดก^๖ ดังนี้

สุกรชาดก : ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ไปพบหมูอ้วนตัวหนึ่งแต่ยังไม่อยากจับกินในเวลานั้น จึงเดินหนีไปทางอื่น หมูเห็นราชสีห์เดินหนี

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๒, หน้า ๒๘๕ - ๒๘๘.

^๒ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๑๑๕.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๒, หน้า ๓๓๘ - ๓๔๗.

^๔มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๔, หน้า ๑๖๐ - ๑๖๘.

^๕ดูวิทยานิพนธ์, หน้า ๔๑.

^๖มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาดกภูมิรูดดา, ภาค ๓, หน้า ๑๑ - ๑๕.

ไป เข้าใจว่าราชสีห์กลัวจึงทำให้ราชสีห์มาต่อสู้กับตน ราชสีห์ขอเลื่อนเวลาไปอีก
เจ็ดวันจึงจะมาต่อสู้ด้วย เมื่อหมูกลับไปบอกญาติพี่น้องว่าจะต่อสู้กับราชสีห์ ญาติพี่น้อง
ต่างก็กลัวจึงบอกอุบายให้หมูตัวนั้นไปเกลี้ยกล่อมจระเข้ก่อนที่จะไปสู้กับราชสีห์
ครั้นถึงวันนั้นราชสีห์ได้กลิ่นตุตเนื่องมาจากหมูก็ร้องเกี้ยว ไม่อยากจะกินหมูรีบเดินหนีไป*

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของสัตว์ที่ปรากฏในชาตกัฎฐกถา ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรม
กรรมของสัตว์ที่ประกอบด้วยคุณธรรม หรือพฤติกรรมของสัตว์ที่ขาดคุณธรรม ดังกล่าวแล้ว
นั้น ต่างก็มีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือมุ่งให้คนทั้งหลายดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ และ
อยู่อย่างมีความสุข ทั้งนี้จะต้องมีหลักประพฤติปฏิบัติ ๒ ประการ คือ

๑. ทำความดี ซึ่งดูได้จากพฤติกรรมของสัตว์ที่ประกอบด้วยคุณธรรม เช่น
มีความเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้อื่น ตอบแทนคุณแก่ผู้ที่ทำประโยชน์ให้ รู้จักเสียสละ มี
ความอดทน มีความรอบคอบไม่ประมาท และเป็นผู้มีความประพฤติอยู่ในศีลธรรมอันดี
เป็นต้น

๒. ละเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง ซึ่งดูได้จากพฤติกรรมของสัตว์ที่
ขาดคุณธรรม เช่น ไม่รู้จักผู้ที่ทำประโยชน์ให้ อาฆาตจองเวรซึ่งกันและกัน โกหก
หลอกลวง ไม่รู้จักประมาณตน มีความโลภ และลุ่มหลงในอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น
สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่พึงละเว้นโดยเด็ดขาด

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย